This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Strashimirov, A.

БР. 2. — БЪЛГАРСКА БИБЛИОТЕКА — БР. 2.

А. Страшимировъ

ЕСЕННИ ДНИ

Издава Българското Книжовно Дружество въ София
отъ фонда „Напрѣдъкъ"

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1902.

PG
1037
S76E8
1902

Българско Книжовно Дружество
въ София (улица Раковски).

Продава свои издания:

I. Периодическо списание.

а) съ извънредно (двойно, тройно и четворно) намалена цѣна.

	л. ст.
Книжки I—XII. (Издадени въ Браила 1870—1876), като I годишнина	10·—
„ II—XII. (Издадени въ София, 1882—1884, I книжка изхарчена), като II и III годишнина, всѣка годишнина (отъ 6 книжки) по	5·—
„ XIII—LIV. (1885—1896), като IV—X годишнина, всѣка годишнина (отъ 6 книжки) по	5·—
Една отдѣлна книжка отъ тия	0·80

б) съ абонаментна цѣна.

Книжки LV—LX (1896—1899), като XI годишнина	9·—
Една отдѣлна книжка отъ тия	1·50
Книга LXI (отъ 10 свезки, 1900), като XII годишнина, и притуренъ къмъ нея „Лѣтописъ“ на дружеството за 1899—1900 год.	9·—
Една книга отдѣлна отъ „Лѣтописъ на Българ. Книж. Дружество“ за 1899—1900 год.	0·50
Книга LXII (отъ 10 свезки, 1901), като XIII годишнина, и притуренъ къмъ нея „Лѣтописъ“ на дружеството за 1900—1901 год.	9·—
Една книга отдѣлна отъ „Лѣтописъ на Българ. Книж. Дружество“ за 1900—1901 год.	1·—

II. Българска библиотека.

(Издавана отъ фонда „Напрѣдъкъ“).

Бр. 1. **Старото българско население въ Сѣвероизточна България** отъ *д-ръ Л. Милетичъ*, м. 8.° 1902 год. 224 стр.	1·50
Бр. 2. **Есенни дни**, повѣсть отъ *А. Страшимировъ*, м. 8.° 1902 г.	1·50
Бр. 3. **На кръстопжтъ**, стихотворения отъ *Кирилъ Христовъ*, м. 8.° 1901 год. 82 стр.	1·—

БР. 2. — БЪЛГАРСКА БИБЛИОТЕКА — БР. 2.

А. СТРАШИМИРОВЪ

ЕСЕННИ ДНИ

Издава Българското Книжовно Дружество въ София
отъ фонда „Напрѣдъкъ“

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1902.

HOOVER
STANFORD LIBRARIES
INSTITUTION

Есенни дни.

I.

Бѣше ясна нощь — една отъ първитѣ есенни нощи. Звѣздитѣ трептѣха бисерни по вѣдрото и широко небо, което се свеждаше на изтокъ надъ далечнитѣ морски води, прикриваше се на сѣверъ задъ тъмния Балканъ, губѣше се на югъ отвждъ китна Странджа, а на западъ се сливаше съ нощната мрачева на ширъ по просторна равна Тракия.

— Тичай, Радке, че я подолки какъвъ сж огънь наклали! — Свъртѣха се на хоровището до чешмата три подѣвки. — Донесъ сжчки отъ плета, сбери паздеръ, че да дигнемъ пламенъ до небо!

И дигна се пламенъ до небо. Довлѣкоха камъни и пънове около огъня, па завървѣха моми и булки, като си носѣха триножни столове, насѣдваха и заработваха.

Не слѣдъ много високо се отразяваха въ звѣздната нощь тритѣ свѣтли огньове по втъналитѣ въ мракъ махали на Болѣрево.

И низко, проснато се понесоха проточнитѣ пѣсни отъ кръшни момински гласове, прѣкжсвани само отъ глуми и воленъ смѣхъ.

— Хо, драгинко, побързай, ча да ти не подлѣятъ вода! — каза една млада невѣста, като бързаше съ натъкната на поясъ хурка къмъ седѣнката.

Тия думи бѣха хвърлени на двамина момци, които сжщо вървѣха къмъ седѣнката, но съ бавни и мѣрни стжпки.

— На водата огънь, како Цвѣто! — Па ти го подклаждай! — отвърна задиренятъ момъкъ.

Невѣстата отмина, пристжпи въ колото около огъня, изгледа насѣдалитѣ моми и жени, па ухилена се обърна къмъ една отъ старитѣ:

— Добъръ вечеръ, стрино Николице, подранили сте! — рече, седна и като гледаше къмъ дѣвойката, която седѣше токо до Николица, додаде:

— Какво си, Ангелино, харишъ ли?

— Че защо сама саминка, булка Цвѣто? — отвърна старата Николица.

Тя бѣше нѣщо 45 годишна, височка и снажна жена, съ широко, жглесто и мургаво лице, което вече се прѣмрѣжваше отъ бръчки, но се оживѣваше отъ остри сиви очи, що гледаха сърдито и не се осѣнваха отъ никакви вѣжди.

Дѣвойка Ангелина дигна лице да се усмихне на говорливата булка Цвѣта, ала изведнажъ вититѣ ѝ вѣжди трепнаха, тя скочи на нозѣ ведно съ другитѣ моми: — двамата ергени бѣха наближили и високо поздравиха.

Единътъ отъ тѣхъ, тоя, на когото булка Цвѣта прѣди малко подхвърли думитѣ си, бѣше височъкъ, напѣтъ, съ въздълго, румѣно лице, — кждра руса коса, сини очи, остъръ носъ, тънки устни съ токо що засукани червени мустачки. Той сега спрѣ погледъ на Ангелина. Тя го погледна, усмихна му се свѣнливо и бърже наведе зарумѣненото си лице. Като треперлива топола стоеше сега тя срѣдъ изправенитѣ дѣвойки. Тънкоснага, стройна, съ буйни гърди, обло личице, по брадичката и бузитѣ на което играеха лучисти трапчинки, Ангелина криеше подъ извититѣ си и тънко сключени черни вѣжди свѣтлитѣ очи на плаха сърна. Тя бѣ рѣдка хубость, за каквато тукъ старитѣ казваха, че не сж помнили, но сж слушали, ала на своето врѣме не сж желали.... подъ страхъ отъ туна турска бѣда...

Невѣста Цвѣта я изглеждаше изподъ вѣжди, и продължи да я гледа и когато момитѣ насѣдаха.

— Какво си я загледала, Цвѣто, — каза глухо Николица; — ще я урочасашъ, — додаде и съ дрѣзгавъ гласъ се изсмѣ.

Цвѣта обърканко сбъбра нѣщо. Свободно тя би казала: „ехъ, че етърва ли ще имаме, ако даде Богъ!“

Николица поклати глава и, безъ да скрие хитрата усмивка на свититѣ си устни, каза, като метна погледъ къмъ синьоокия момъкъ:

— Джонко ще си остане съ пѣснитѣ.

Само който познаваше припрѣния говоръ на Николица, би могълъ сега да доземе отъ тия ѝ нехайно изговорени думи, че тѣ не казваха това, което тя мислѣше.

Невѣста Цвѣта въздъхна. За минутка всички се замълчаха: езицитѣ не се развързваха. Една подѣвка дори се прозѣ.

А въ далечния тъменъ фонъ на нощьта, тамъ, дѣ небесниятъ сводъ се врѣзваше въ просторитѣ на безкрайното море, се подаде огненниятъ дискъ на пълната луна.

Не далечъ гърлесто псе грозно зави.

— У, невидѣло се, сѣкашъ е вълкъ! — каза другарьтъ на синьоокиятъ момъкъ, — по-кжсъ отъ него, но плещестъ, съ тунтересто мургаво лице; — вие като въ пустия... не е на добро! Хайде, Джонко, да се запиляваме!

— Че кждѣ, бре Грозьо? — подпита булка Цвѣта.

— Дѣто има по̀ за свѣта седѣнка и дѣто кучета не виятъ. Ами че ако това ще сте вие всичкитѣ, то такава седѣнка азъ...

Грозьо сви подъ езикъ една не за прѣдъ свѣта закачка и натъртено рече:

— Да видите, какъ сж се свъртѣли долньокрайки!

— Брей, чева сте сколасали да ги навѣстите, — почуди се ужъ невѣста Цвѣта, която добрѣ знаеше, че Джонко и Грозьо си идѣха направо отъ кжщи.

— Ама били ли сте и при подолки? — прѣплесна Николица така дяволито, че момитѣ на единъ гласъ извиха високъ, кършенъ гласъ.

— Ние се наседѣнкувахме първой при долнокрайки, че послѣ при катунаркитѣ-подолки, па рѣкохме сега да свърнемъ и при васъ, колкото да ви не е хатъръ, — каза надуто Грозьо и лукаво загледа къмъ Ангелина.

Тази наивно дигна лице и спрѣ очуденъ погледъ на Джонка.

— Е, право си е, — скърши езикъ съ зла усмивка Николица; — то башъ моми сж долнокрайки.

— Чева е лъжа?

— Е, кои сѫ тамъ, бре Грозьо? Я кажи да чуемъ? — подсмиваше се невѣста Цвѣта.

Грозьо спокойно зареди имена.

— Вижъ ги ти бързитѣ, хемъ наистина сѫ измиткали по тамъ — повѣрва Николица.

А Ангелина се поначумери и наведе очи.

— Стига лъга бе, — обади се вече и Джонко, — да не бѣхъ азъ, ти сега щѣше да спишъ.

— Ти пъкъ отъ дѣ знаешъ? — ококори му се Грозьо; — хе, ти млѣскаше още, когато азъ избиколихъ онѣва.

— Я мълкъ! — отвърна Джонко, и лицето му свѣтна: срѣдъ общото заглавикване Ангелина дигна къмъ него очи изъ подъ тънкитѣ си босилкови клепки; тоя я изгледа съ замъгленъ погледъ, а тя се усмихна, показа редецъ бисерни зѫби и наведе пакъ хубавото си божуръ лице.

— Ами кого ще лъжешъ ти, бре Грозьо, нали ви знаемъ, че се не дѣлите съ Джонка? — каза Цвѣта.

— Севдата дѣли човѣка!

— Да се севдосашъ макаръ! — избухнаха съ смѣхъ женитѣ; — хайде, запилѣйте се, тичайте при бѣлоликитѣ подолки! — викаха една прѣзъ друга.

А Грозьо, като да не е бивало нищо, спокойничко се прозѣ и се накани да покаже, какъ съ катунарски припѣвъ се продаватъ вретена. Но тъкмо тукъ го наближи едно малко момче — слуга въ кметския ханъ, и му пришепна нѣщо. Грозьо, както си бѣ навелъ ухото, посмигна, а послѣ изпѫчи гърди и високо каза:

— Е, нà пъкъ, като ме пѫдите, то азъ ще ида при подолки. — И кривна по уличката къмъ дола.

— Кѫдѣ, бе Грозьо? — сопна се Джонко.

— Ти почакай, азъ ей сега ще дойда, — отвърна тоя и се изгуби.

Джонко се намръщи и разпита слугата.

— Батко Дойно, писарьтъ, го вика, — отговори то.

Джонко пламна, сви злобно устни и кривна глава.

А между туй момитѣ се наканиха и запѣха. Срѣдъ тѣхнитѣ гласове Джонко долавяше тънкия мекъ гласецъ на Ангелина и всѣко кършене и извиване му допадаше, свиваше му се сърдцето и на край той дълбоко въздъхна. А послѣ

сепнато дигна глава — жегна го пакъ нѣщо, и загледа къмъ дола, подъ който далечъ край просторното блато вече бѣлѣеше въ лунния свѣтликъ широкото шосе. Нийдѣ ничия сѣнка се не видѣше — Грозьо не се задаваше.

Момитѣ пѣеха своитѣ проточени пѣсни, гласоветѣ имъ се бавно носѣха надъ селото и се прѣсрѣщаха съ припѣвитѣ изъ другитѣ седѣнки — едната въ Подолки, до самото блато, кждѣто бѣха колибитѣ на рогозаритѣ цигани, а другата въ Долнокрайската махала отвждъ дола, подъ високия мегданъ, прѣзъ който минава широкъ пжть и кждѣто сж черквата, училището, общинската канцелария и новиятъ ханъ на кмета и писаря.

Мѣсечинката леко се издигаше по гладкото небо, а звѣздитѣ като че се стжписваха прѣдъ нея, ставаха по-далечни, — правѣха ѝ сѣкашъ пжть, та тя все по-силно свѣтѣше и и полусѣнкитѣ по земята гжстѣеха и се прѣплитаха.

Грозя все още нѣмаше. Джонко умисленъ се поотдалечи отъ седѣнката, отиде на чешмата и сѣкашъ се вслуша въ ромола на бистрата вода: — облегна се о широкия камъкъ, унесено дигна лице къмъ мѣсечината и се застоя.

Момитѣ си прѣкжснаха пѣсеньта съ гласенъ смѣхъ. Джонко загледа къмъ тѣхъ. Дѣвойки двѣ, уловени за ржцѣ, съ тропотенъ бѣгъ отърчаха, пиха водица, попръскаха се палаво и се повърнаха. Джонко ги прослѣди съ очи. Не ще ли се накани да дойде и Ангелина? — Той гледаше, а на край усмихна се нѣкакъ тжжно, и думитѣ на пѣсень сами се сплетоха на езика му, както това ставаше съ Джонка вече отъ година врѣме — слѣдъ като се върна отъ служба и почнаха да му захвалятъ вредъ гласа. И запѣ той сега, отначало тихо като само за себе си, а послѣ попроточи мекия си гласъ, и той зазвъни, затрепера. Думитѣ на пѣсеньта сѣкашъ все по̀ допадаха на самия пѣвецъ — той пѣеше:

Сладно ле, златна ябълка, море,
Сладно ле, златна ябълко!
Расла си, сладно, при майка море,
Расла си сладно, при майка,
Кахъри не си виждала, море,
Кахъри не си виждала.

Отрастна лѣпа, скършена, море,
Отрастна лѣпа, скършена,
Избра си прилика по сърце, море,
Избра си прилика по сърце.
Дано даде Господъ, сладно море,
Дано даде Господъ, сладно,
И съ мене радость да найдешъ, море,
И съ мене радость да найдешъ.

Седѣнката бѣ онѣмѣла.

— Гласъ ли пъкъ има, Цвѣто, твоя драгинко, — промълви първа стрина Николица, а гласътъ ѝ бѣ сега тжпъ, челото ѝ се набръчка, тя прѣсилено се наведе надъ работата си. Не че ясенъ споменъ се бѣше пробудилъ въ душата на старата жена, — не, а сѣкашъ само сърцето ѝ се бѣ за минутка посгрѣло — това нейно старо, закоравѣло сърце... Нѣщо изъ билитѣ години бѣ бликнало въ кръвьта ѝ... „Кръвьта ни тегли,“ — прѣмисли тя сега смжтно; — „това е... Дано, Господи, баре тѣ да се не зачернятъ, та да не почернятъ и други.“

А момитѣ се сбутаха, една стара жена рече, па запѣха зла отпѣвка на Джонковата пѣсень:

Стани ми, майко, откачи,
Моята ситна байлама,
Ситничко да ти поцанкамъ,
Жалничко да ти попѣямъ.
Мене ме либе не даватъ,
Ами я даватъ другиму!
Иди имъ речи, мале ма,
Другиму да я не даватъ,
Да я не мисля, мале ма,
Въ черната земя разсипна!

Гласно въздъхна Джонко, кривна калпакъ, па викна отдалечъ:

— Свири, бе Сиракъ Боньо! Па ако ме наистина не рачатъ, то азъ самъ ще си тропамъ, като *самодивкинъ драговникъ*.

И Сиракъ Боньо — най-едриятъ и здравенякъ ергенъ въ селото — засвири съ кавалъ. Наловиха се на край и момитѣ,

па разсмѣха се, затропаха... А кога хорото се съвсѣмъ прошари, то Джонко не се дълго двоуми: наведе той опорито глава, отпусна се и се хвана при Ангелина — пъхна мжжка ржка на везенъ ѝ коланъ, та тая изтръпна. Но пѣснитѣ и смѣхътъ упойваха, и младитѣ забравиха своята горчива неволя — Ангелина забрави, какво татко ѝ говорѣше и каква е тя дума дала въ кжщи; пъкъ Джонко — въ неговата паметъ бѣха сега липсали заканитѣ на Ангелининъ баща, на кмета, та че и на самия неговъ татко. И когато хорото се сгжстѣше, та Джонко и Ангелина си прилѣпваха раменетѣ, то тѣ тръпнѣха отъ нѣщо сладко и непосилно: младитѣ глави се навождаха една къмъ друга, очитѣ се замъгляваха, а ржцѣтѣ имъ стискаха еднакво буйно коланъ и поясъ — притегляха се крѣхкитѣ снаги, безъ това да се изясня въ упоенитѣ имъ чисти души.

А седѣнката се усилваше и все пò се разширяваше.

Пѣха, приказваха, и Боньо пакъ засвири.

Сега вече се озова и Грозьо, но придруженъ отъ Дойна Майдовски, общинския писарь.

Джонко се втренчи въ тѣхъ и тънка, зла усмивка му изкриви аленитѣ устни. Припрѣно дръпна той Грозя на страни и като изглеждаше съ неприкрита вражда писаря, каза:

— Грозьо, не ща да те питамъ за нищо и не ща да ми казвашъ нищо. Едно е: тоя е дошълъ тукъ, ще каже, рекълъ е да ергенува. Ха сега, нека той играе при Ангелина, — нà, азъ нѣма да играя при нея. Нека играе, да видимъ!

— Защо пъкъ тъй, Джонко?

— Сега — безъ приказки. Иди му кажи! — отсѣче Джонко, разтрепера се и се долови на хорото при ергенитѣ.

Дойно Майдовски изви назадъ ржцѣ и нехайно изглеждаше хорото. — Той бѣше облѣченъ въ кжса черна абичка, въ черни плитки потури, носѣше сивъ калпакъ, но обутъ бѣше въ лачени половинъ чепици. Понѣкога, кога отиваше въ града, той се обличаше и въ граждански дрѣхи съ чизми. Дойно бѣше 25—26 годишенъ, тънкъ и високъ, съ мънинко лице, тѣсно чело, вдлъбнати малки сиви очи, голѣмъ носъ, широчки уста и сплосната долня челюсть, която се закриваше съ граждански изострена руса брадичка.

Джонко идѣше на хорото тъкмо срѣщу Ангелина и не снемаше очи отъ нея. Но на лицето му нѣмаше вече ни сѣнка отъ младежка унесеность — бузитѣ му се бѣха обтегнали и сминови бръчки играеха по жглеца на устнитѣ му, а погледътъ на синитѣ му очи бѣше лъскавъ, остъръ — толкова много зло имаше въ тѣхъ.

Грозьо постоя, сѣкашъ недоумѣваше, какъ да постжпи слѣдъ Джонковитѣ гнѣвни думи; той дори и не наближи Дойна; накрай обаче понацупи дебелитѣ си бърни, па пристжпи и самъ се хвана при Ангелина.

Джонко изведнажъ повеселя.

— Тропай, Грозьо! — викна той; — на ли ботушитѣ сж мои!

— Кой те пита бе, — отвърна Грозьо; — азъ ги засвоихъ; тегли ме на сждъ!

Момитѣ извиха високъ, прѣвзетъ смѣхъ: — казанитѣ думи тѣ разбираха по своему; всѣка дума тукъ трѣбваше да значи друго, а и правѣше се съ прѣвзетия смѣхъ друго да значи.

— Засвои ли ги? — Крѣсна Джонко.

— Засвоихъ ги! — тропаше Грозьо.

— Разъ! два! три! — махна трижъ ржцѣ Джонко, спусна се като стрѣла и отвлѣче Ангелина.

— Не мой ме, Джонко! — прѣви се тя и си теглѣше ржцѣтѣ, пръстетѣ на които се чупѣха въ Джонковитѣ шепи.

Всѣки момъкъ бѣше намѣрилъ мома да задиря.

— Мирноте, брей, че като ви станемъ съ хуркитѣ! — изръмжа Николица и грабна главня отъ огъня.

Всички се умириха, и момитѣ насѣдаха. Само великанътъ свирачъ Сиракъ Боньо не се бѣ задирялъ съ никоя мома, а се изпжчи при Дойна писаря, засука мустакъ, изгледа го на криво, па се обърна и викна на Джонка:

— Какво, приятелю: досърбѣха ме ржцѣтѣ! Ха да побѣлимъ липа! . . .

Момитѣ се спотаиха плахо; женитѣ проточиха вратове; Дойно Майдовски прѣжълтѣ, а момцитѣ се изсмѣха.

— Трай си, Боньо! — смигна Джонко на свирача да не задиря писаря; — варивото е още на огъня. Да видимъ, кому ще се сложи, па посемъ . . .

Сега пъкъ момитѣ се залѣха въ високъ смѣхъ, а Ангелина наведе глава и пламна — божуръ.

Напоконъ старитѣ жени почнаха една по една да липсуватъ, а и врѣме бѣше: срѣдъ нощь прѣваляше, та че изздъ близкитѣ плетове скрити ергени вече замѣрваха огъня съ буци пръсть — пждѣха женитѣ.

— Мари хей, моми, хемъ да не сълмувате много, че бащитѣ ви сж вече по оборитѣ, — каза на край и стрина Николица, като стана сжщо да си ходи, па скритомъ кривна глава на Ангелина — подсѣщаше я да се не мае.

Веднага слѣдъ нея момци и моми се смѣсиха, разсмѣха се, раздърлиха се, наддумваха си.

— Брей, да прибирашъ тия си крачетала, че изсъхватъ ха! — крѣсна една отъ момитѣ, Ангелинина съсѣдка, па скочиха двѣтѣ дружки и се дръпнаха да си ходятъ.

Грозьо ги заслѣди — той се правѣше, че задиря Ангелинината дружка. И наистина нея задиряше той, но Джонко се нѣщо усъмни, проточи вратъ и слѣдъ малко сепнато припна, па се озова прѣдъ самата Ангелина.

Ангелино! — каза той, като кривна глава и я загледа ухиленъ.

— Какво, бре Джонко?

— Какво . . . нищо . . . Кажи ми сбогомъ.

— Сбогомъ ти, Джонко.

— Носи си много здраве! — отвърна глухо тоя и още, по глухо додаде: спи си сладко!

Па като се обърна къмъ Грозя, викна му сопнато:

— Ела, бе!

Грозьо нѣкакъ гузно го наближи. А Дойно Майдовски, спрѣлъ не далечъ отъ тѣхъ, хвърляше очи къмъ дола, кждѣто сѣкашъ нарочно приказваха високо трима селски нощни пазачи.

— Я кажи сега, какво ти говори тоя! — каза Джонко и извърна се, па избѣли очи къмъ писаря.

— Нищо, какво?

— Казвай, да видимъ! На очи ми кажи? — натърти Джонко.

— Е, какво, нали знаешъ, той, Дойно, ревне по Ангелина...

— Е то я, то нà, — настръхна Джонко; — какво той още иска или... додаде задавенъ и готовъ бѣше да се впусне върху Дойна.

— Па ти разбери, — възпрѣ го меко Грозьо; — човѣкътъ само на дума пита. Казва, силилъ го кметътъ за Ангелина и дума, ако ти държишъ здраво за нея, той ще си иска мома отъ нихното село, отъ Малево . . .

— Нека иска, ако ще и отъ градъ! Прѣзъ девето село да поиска! А ти, Грозьо, ако ще ми си приятель, остави го — нека да видимъ, какво може!

— Азъ, Джонко, ако приказвамъ съ него, то по приятелство съ тебъ приказвамъ. Ако искашъ да знаешъ, Дойно отъ кога да е искалъ Ангелина, ама . . .

— Какво „ама“? Нека я иска, да видимъ!

— Нѣма какво да видимъ, Джонко: то, като я поиска той, и ще му я дадатъ.

— Може.

— Азъ толкова знамъ. А на тебе съ добро нѣма да я дадатъ.

— Че сега ли го намѣри ти туй въ ума си!

— Е, като думашъ, че ще гледашъ съ добро̀, по законъ...

— А пъкъ по законъ нѣма да ми я дадатъ, то . . .

— Прави що щешъ.

— Върви бе! — крѣсна Джонко; — що стоишъ? Върви му кажи, нека я иска! Хайдеде! Може за туй да бѣ ти тръгналъ сега по Ангелина . . . да я изпиташъ!

— Азъ ли? — изви гласъ Грозьо.

— Ами че да свършишъ работа за Дойна . . . . . зеръ, писарь е той, па кѫща има, ханъ дигна, работа върти съ кмета . . . х-х-х, кучета и котки ще ви дератъ!

— Джонко! кипна и Грозьо.

— Какво ха? Защо ти дружишъ съ него?

— Смѣтка ли пъкъ ще ти давамъ бе?

— А, смѣтка ха? Вижъ какво било? — задърпа се назадъ Джонко и измѣрваше съ очи приятеля си; — азъ тебъ не съмъ те знаялъ бе! — И билъ съмъ ти като побратимъ... тю! Отъ днесъ не си ми вече приятель!

— Джонко, ревнѣхъ азъ Ангелина по-рано отъ тебе, — заговори сърдито Грозьо; — нà, и днесь го казвамъ: нѣма за менъ сега друга мома въ цѣло село . . . . И дордѣ се тя не глави, азъ нѣма да хвърля меракъ на никоя друга . . .

— Е?

— Ти знаешъ, само по приятелство съ тебъ . . . . като ти е тя дала дума, кога азъ бѣхъ на служба . . . . . само по приятелство съ тебъ . . .

— Хубаво приятелство!

— Ама то не ще приказка: носи си много здраве! — махна ржка Грозьо.

Джонко сумтѣще и продължаваше да го прѣмѣрва съ очи отъ глава до пети. А Грозьо кривѣше глава и пристжпваше къмъ писаря.

— Тръгналъ съмъ билъ да върша работа за намъ кого си, — бърборѣше той и изведнажъ се обърна къмъ Джонка: — харно, знай тогазъ, отъ утрѣ нà, азъ съмъ ти противна страна по Ангелина!

Джонко изтръпна, челюститѣ му се сключиха, проточи той яростно вратъ . . . А Грозьо повика дружески Дойна и потеглиха нататъкъ. Джонко длъжко ги гледа и на край извика:

— Грозьо, върба се не остри! Върши и мисли!

Но Грозьо нито се обърна. Джонко се застоя замисленъ като нѣкой обрапъ или като нѣкой обърканъ въ гора човѣкъ. Слѣдъ малко обаче той сепнато се насочи напрѣдъ и се впусна по уличката край дола, на кждѣто се бѣ изгубила Ангелина съ дружката си.

II.

Двѣтѣ дѣвойки се бѣха заговорили токо прѣдъ Ангелинини и плахо се разбѣгаха, щомъ чуха бързитѣ стжпки на Джонка, когото не познаха. Ангелина залости вратника, отърча и спрѣ прѣдъ пруста на долния катъ у тѣхъ, отдъхна си и дяволито ухилена загледа къмъ пжтя, като не забрави да се вслуша, да ли нѣкой отъ домашнитѣ ѝ не е буденъ.

— Ангелино! — викна глухо отъ плета Джонко.

Ангелина изтръпна, сви устни и потегли ужъ да влѣзне въ малката стаичка отстрани на пруста — като малкитѣ отлжчени стаи за гости у турскитѣ кжщя. Тя спѣше тамъ, кога се връщаше отъ седѣпка, за да не буди най-вече буля си, Драгойковата невѣста, която отъ дене си бѣ ранна майка. А прѣзъ тѣхната стая се влизаше въ по-голѣмата, кждѣто спѣха Ангелина съ баща си и майка си. Въ горния катъ никой не живѣеше: тази голѣма кжща Ангелининъ татко,

Дѣдо Стоилко, бѣше изградилъ, кога кметувà, та въ горния катъ водѣше гости — началника, управителя, депутати. За да се запълни тя, оставаше да оженятъ Ангелина на приведенъ зетъ. А до това врѣме и Драгой, Ангелининътъ батьо, не помисляше за свои стаи, — сега той се бѣше прострѣлъ въ черги на пруста отвънъ и дълбоко спѣше.

— Ангелино! — извика по-силно Джонко.

Ангелина го позна още при първото повикване, но се боеше да ги не чуе нѣкой, та като че ли се мжчеше да се увѣри, че нѣма да иде, че ужъ й се не ще да иде, и тя дърливо прошепна:

— Ще ни чуятъ, бре Джонко!

Но изведажъ ужъ се досѣти, че е далечъ, че Джонко не я чува, та на пръсте слѣзе отъ пруста, затича поначумеренка къмъ вратнята и прѣсторено извика съ задавенъ гласъ:

— Да си идешъ, който си!

— Ангелино, ела: нѣщо бързо имамъ да ти кажа.

— У, какъвъ си, Джонко, ще ни чуятъ!

— Не щатъ, милинке, ела!

— Иди при люлѣка, — пришепна Ангелина ужъ досадена, па тихо отвори вратцата на наведената къмъ дола градина и се изгуби подъ сѣнкитѣ.

До люлѣка имаше стълбици — гидикъ — отвънъ и отвжтрѣ, за да се слиза въ дола на вода за поливане. Ангелина и Джонко не за пръвъ пжть прѣстояваха тукъ въ нощенъ часъ . . .

— Знай, Ангелино, Грозьо и Дойно писарьтъ се сдумали... сдумваха се ей сега: — ще те искатъ, Ангелино, — шепнѣше й слѣдъ малко Джонко, покатеренъ на стълбицата и хваналъ се о люлѣка.

— Е, нека, Джонко: какво могатъ?

— Рекохъ да ти кажа, милинке! — отвърна Джонко и посегна, хвана я за рамото; — защо се не покачишъ, защо се теглишъ... Или ми се боишъ?

— Ами, боя ти се! — промълви глухо Ангелина, покачи се на едното стжпало отвжтрѣ и сжщо се хвана съ една ржка о люлѣка.

Тогазъ Джонко посегна и я хвана подъ ржка за плешката.

— Немой ме, Джонко! — замоли се Ангелина, ала и сама въздъхна.

— Мжка ми е, Ангелино! — бъблѣше Джонко и я теглѣше да се качи по-горѣ.

— Не щатъ, Джонко, — пробъбра Ангелина, безъ да знае, какво говори и изкачи още едно стжпало.

— Татко ти ще иска да те даде, Ангелино!

Ангелина го не чуваше вече — тя се бѣше благатко уѥсла; той си прилѣпи бузата о нейната и притегляше я, сключилъ ржцѣ прѣзъ плещитѣ ѝ.

— А ако искатъ да те дадатъ, Ангелино? — попита я той изведнажъ задушевно.

Ангелина потрепера, готова сѣкашъ да простене, но момиѥската свѣнь у нея нави, тя се въздържа, прѣкара шепитѣ си по бузитѣ на Джонка, па рече:

— Не щатъ, Джонко, милинки... Ха, пустни ме сега! — и се задърпа.

— Не бѣгай, постой! Не пущамъ те пъкъ! — запали се Джонко.

— Охъ, ще ни видятъ, че тогазъ...

— Какво тагазъ? Скокъ отъ тука, па хайде дома!

— Ами́...

Ангелина притисна лицето си на рамото му.

— Какво? — почуди се Джонко.

— Ще те питамъ... не съмъ те питала, пъкъ думаха разно, — бъблѣше Ангелина, като все още си криеше лицето.

— Кажи ми, Линче, какво?

— Е те майка ти... тя, Джонко... тя рачи ли ме? — попита изведнажъ Ангелина и си дигна спокойно скулуфитѣ, за да чуе — сѣкашъ, да поприкажатъ нѣщо за въ работа...

— Глупавка ти! — опули се Джонко; — дойди, върви! Мама и буля щатъ ни на вратнитѣ посрѣщнатъ. И щатъ те привѐде, милинке, вече като своя си.

Ангелина отпусна угрижено лице и пришепна нѣщо, па въздъхна.

— Какво ха?

Ангелина помълча. Види се, мислѣше, защо и нейниятъ татко не е тъй. Но Джонко ѝ стисна раменцето, и тя изведнажъ забрави всичко.

— Мило ми е, бе Джонко, като ми думашъ тъй! — рече и му се усмихна щастлива.

— Ти си гължбка! — цѣлуна я Джонко.

Лицето на Ангелина се запали, свѣтъ ѝ се зави, па като жена, тя изведнажъ залиса Джонка:

— Чакай, вижъ, — зашепна му припрѣно; — ще те питамъ... за какво щѣхъ да те питамъ?

Тя нѣмаше за какво да пита Джонка, но изведнажъ намѣри:

— Ха, тази пѣсень, бре Джонко... за соколъ и малка мома... ти я прѣпѣвашъ гължбка...

— Е?

— Нея нà, думатъ, самъ си я изкаралъ.

— А, изкаралъ съмъ я... пригодихъ думи...

Ангелина се изсмѣ на шепа.

— Какво ха? — попита Джонко, залъганъ отъ милавата снотаеность на Ангелина.

— Нарочили я... ужка на мене си я спѣлъ... Кръстили я вече...

— Какъ я кръстили? — запали се пакъ Джонко и буйно притегли Ангелина. Той знаеше, за коя пѣсень го тя пита и какъ сж я кръстили, но въ тоя часъ нему не бѣше му ни за пѣсеньта, ни за хората: Ангелина бѣ прѣдъ него тъй мила, тъй хубава...

Ала тъкмо тукъ тя пръпна, като подплашена птичка, и свика му:

— Пустни ме! Идатъ!

— Думай, какъ я кръстили! — държеше я яко Джонко и не се опомняше.

— Ангелинината я кръстили . . . Иде бе нѣкой! Охъ, пустни ме де!

Джонко се опомни, но не я пусна: той се вслуша.

Наистина, счуха се стжпки — изшумѣ нѣщо извжтрѣ плета на Николчини; а долетѣ сѣкашъ говоръ и по пжтя отгорѣ.

Ангелина гъкна: Джонко метна кракъ и се прѣхвърли въ градината.

— Недѣй ме, милинки! — свари да промълви Ангелина, сключена въ прѣгръдкитѣ на Джонка.

— Веднажъ се живѣе! — каза тоя безуменъ и прѣгъна я като крѣхка върба, дигна я на ржцѣ и зацѣлува; — треперушко ти! — шепнѣше.

— Хора идатъ! — пробъблиха розовитѣ устица още веднажъ, но вече подавена, дори несъзнателно усмихната, уви и тя ржцѣ о Джонка.

А люлекътъ надъ тѣхъ сѣкашъ се пробуди отъ тихия си сънъ, разпери клоне, разпусна листе и замилвалитѣ се млади бѣха скрити дори и отъ придирчивитѣ лунни лучи.

Задъ плета у Николичини се движеше сѣнка; то бѣ старата Николица. Тя се олучи навънъ и чу, кога Джонко дойде бѣжишката, та викà на Ангелина. И старата жена ги слѣдѣше сега съ пръстъ на уста. А щомъ Джонко скочи въ градината при Ангелина, Николица изтръпна, вслуша се смаяна, па изведнажъ отпусна ржцѣ: устата ѝ се разкрика, и една таинствена, странна усмивка се разлѣ по нейното зло и черно лице, па неволно пришепна тя: „Божке, свеждахъ ги и крихъ, и крихъ... Мари луда! — проточи тя вратъ и ужъ да викне на Ангелина, но странната усмивка още пò ѝ изкриви устнитѣ, и тя се спотаи, като си рече: „хж, Богъ нека сжди! Съ мене на младость не би, ей сега! Кръвьта ни тегли, това си е“.

А говорътъ отъ пжтя се усили: идѣха Грозьо и Майдовски, отиваха си за отсрѣща и кривнали бѣха край Ангелинини токо тъй, безъ да си кажатъ: самиятъ имъ разговоръ ги водѣше покрай тукъ.

А не за добро свеждаше случаятъ въ тоя нощенъ часъ четирмата тия млади, които бѣха тъй различни помежду си, както сж различни животнитѣ по земята, рибитѣ въ моретата и цвѣтята въ градинитѣ.

Най-близкитѣ помежду си отъ тѣхъ — Джонко и Ангелина — бѣха само до толкозъ близки, до колкото е близко гордото и пернато лале съ миризливата скритна теменужка. А Грозьо и Дойно — тѣ, макаръ и много да си казваха и да се вѣряха сега, но ни единътъ проговорваше тъкмо онова, което му бѣше на душата. — Грозьо бѣше най-юначниятъ и зълъ по нравъ ергенъ слѣдъ Джонка въ селото; дирѣше да се ожени, ала не можеше да хвърли меракъ на никоя мома, защото не спогаждаше се съ татка си въ кжщи; на тоя лисица бѣ минала пжть въ живота, та стана смѣшенъ своенравникъ и твърдѣ обѣдняха. — А писарьтъ Дойно Майдовски се бѣше заселилъ вече отъ двѣ години въ Болѣрево, пъкъ едва пролѣтосъ дигна и той глава като ергенъ. Всѣки се почуди: той,

Дойно, можеше да се ожени въ селото за която ще мома, която още не е задирена отъ никой ергенъ, ала да тръгне по хорà и седѣнки, че да съперничи като ергенъ — това срамѣше и Джонка, и Грозя, и всички сѫщински ергени въ селото. Никой не бѣ зачиталъ Дойна като ергенъ! Той дружеше съ старитѣ, работа въртѣше съ кмета, сновѣше въ града... нека си поискаше която мома ще, но да тръгне по момитѣ — това не бѣ редъ!

И на Грозя бѣ сега срамно, че се сговаря съ чуждъ човѣкъ за ергенство въ селото. А на Дойна Майдовски бѣ все едно, какво му е на Грозя въ душата.

Тѣ припрѣно се увѣряваха въ нѣщо, което ги плашеше, и си казваха нѣща, които знаеше цѣло село, па и тѣ сами ги добрѣ знаяха, та нѣмаше защо да си ги разправятъ.

Тѣ говоряха, защо не даватъ и нѣма да дадатъ Ангелина на Джонка.

Въ турско врѣме въ Болѣрово е имало само единъ чорбаджийски родъ — тоя на хаджи Джонко чорбаджи, дѣдà на Джонка. Той ималъ два сина: Жельо и Петъръ, Джонковъ татко. По онова врѣме въ Болѣрово се явява Томо Вълчарьтъ, козарь, съ четирма сина и една дъщеря, отъ които сега сѫ живи дѣдо Стоилко — Ангелининъ татко, Димо Болѣрски — кметътъ, и Николица — сестра имъ. Запомнило се е, че нѣкога въ Болѣрово се потурчили първенци и загонили своя непотурченъ родъ. Потурнацитѣ станали бейове, послѣ спахии на 12 села — гьокленска спахия, въ която влизало Болѣрово. Тѣ прогонили непотурчения си родъ и сега Томо Вълчарьтъ се явилъ въ Болѣрово като гранка отъ тоя прогоненъ християнски родъ на потурнацитѣ. По това врѣме хаджи Джонко чорбаджи гласѣлъ да дига сватба за по-голѣмия си синъ Желя, който билъ главенъ за първата хубавица въ селото, Нана Керемитчийска, Ангелинината майка днесъ. А пъкъ Вълчарската дъщеря Николица се залюбила, и, думатъ, твърдѣ се имала съ втория чорбаджийски синъ, Петра, — Джонковъ татко сега, та чакали чорбаджията да ожени първия си синъ Желя, за да дойде редъ и на Вълчарската дъщеря да стане чорбаджийска снаха. Но — зло сполетѣло младитѣ: Вълчаровътъ първенецъ, Стоилко, ударилъ око на чорбаджийската главеница Нана Кереметчийска, па една нощь ведно съ баща си и съ другитѣ си трима братя нападнали въ селото, отвлѣкли Нана и съ ножъ надъ глава

накарали попа да вѣнчава... Стариятъ хаджи Джонко чорбаджи наковладилъ прѣдъ турцитѣ Вълчарския родъ, не зелъ за по-малкия си синъ Вълчарската дъщеря Николица, която се разболѣла и послѣ сама пристанала на селския говедарь Никола Добруджанецътъ. Така се загонили двата рода. Хаджи Джонко чорбаджи далъ по-голѣмия си синъ Желя въ града. И до край тоя останалъ ергенъ, не прѣжалилъ главеницата си, която му отнелъ Вълчарскиятъ синъ дѣдо Стоилко, и натрупалъ неизчетни богатства .По-малкия си синъ, бая Петра, хаджи Джонко чорбаджи задомилъ за Малевка и задържалъ го при себе си, та дълго устоявалъ срѣщу Вълчарци, много ги гонилъ съ турцитѣ. Напоконъ станало българско. Всички вълчарски синове се пригодили за стражари, па турили на край бача си Стоилка за кметъ въ Болѣрево и така тѣ станали чорбаджии въ селото, а Хаджи Джонко Чорбаджи билъ нагрозенъ.

Тази стара вражда не бѣ се заличила и не изглеждаше да се заличи въ скоро врѣме: Хаджи Джонко — чорбаджиевиятъ първенецъ Жельо, богаташътъ, чича на Джонко днесъ, живѣеше си бездоменъ въ града, дигаше бини, трупаше богатства и вършеше баре за очи добро навредъ по селата и околоврътъ, а ей 30 годинъ вече въ родното си село Болѣрово той нито бѣше стжпалъ, нито пъкъ мислѣше да стжпва. А братъ му Петъръ, Джонковъ баща, бѣ наслѣдилъ имота на хаджи Джонко, живѣеше си кротко въ село, но нито дори поздравляваше нѣкого отъ Вълчарския родъ. Николица пъкъ, Вълчарската дъщеря, и до день-днешенъ не стжпваше у батьови си, а нагледвала бѣ майка си на умиране, та ѝ наслѣди кжщата. Но и нейнитѣ братове, Вълчаровци, не се държаха по̀-меко: тѣ пъкъ бѣха изкарали, че хаджи Джонко чорбаджи е скритомъ продалъ на цариградски гъркъ цѣлия чифликъ въ Болѣровското землище. Прѣди, въ турско врѣме, е нѣмало поменъ отъ тоя чифликъ, а сега ето, 15 години Болѣрци трошеха пари по сждилища противъ това зло. Вълчарци изкарваха, че то е отъ хаджи Джонко чорбаджи: той скритомъ, като селски чорбаджия, е можалъ въ размирното врѣме да продаде тоя чифликъ като отъ страна на селото, и всичкитѣ взети пари е далъ за сермия на осрамения си отъ Вълчарци синъ Жельо, та отъ тамъ тоя се толкова много замогналъ въ града.

Хаджи Джонко чорбаджи отдавна лежеше въ гроба; сѫщо и стариятъ горецъ Томо Вълчарьтъ. Оставаха да враждуватъ дѣдо Стоилко, който бѣ отнелъ Нана отъ чорбаджийския родъ, та доби отъ нея синъ и дъщеря — Ангелина; съ него бѣше братъ му Димо Болѣрски, кметътъ. А срѣщу тѣхъ бѣха Жельо Хаджи Джонковъ, който си живѣеше ергенъ въ града и на когото за твърдѣ голѣмата му глава гърцитѣ бѣха извадили прѣкоръ „Кефалътъ"; и въ село още бае Петъръ съ двамата си оженени синове и съ ергена си Джонко. Тѣ инакъ не враждуваха. Срѣщу Вълчарци най враждуваше самата имъ сестра Николица, която не прощаваше на *братоветѣ* си, че се смразиха съ Хаджи Джонка чорбаджи, та тя не само че не стана чорбаджийска снаха, ами като се бѣше твърдѣ имала съ бая Петра, то полинѣ и на край прѣмрѣжи очи и пристана на самия селски говедарь — на пукъ на братията си.

— Тя е стара вражда, — говорѣше сега Грозьо на Майдовски, като се бѣха спрѣли до плета близу до люлѣка; — то не ще приказка: какъвто е дѣдо Стоилко, та че и кмета, то Джонко на вѣтъръ само кѫса опинци по Ангелина. Така си е то, па стига само ние съ тебе да речемъ . . .

— Какво? — мигаше лукаво Дойно Майдовски.

— Какво да е . . . . Ако ти се боишъ да се изтѫпишъ по̀-яко за Ангелина, то остави азъ да видишъ, какъ ще я свърша; ей ме нà! Пъкъ азъ си добрѣ знамъ, че Ангелина е дала дума на Джонка, та може да сторятъ, че Ангелина да да му пристане, ама менъ не ще ми трепне око. Ако ти се боишъ, азъ не; да вѣрвашъ: менъ не ми трепва око отъ нищо! Нека се сговоримъ съ кмета, па една нощь щемъ я открад...

Грозьо не си доиздума. Изъ подъ люлѣка, до който стоеше той, двѣ рѫцѣ издигнаха обълъ камъкъ — цѣлъ молозъ. И ето тия рѫцѣ сега замахнаха, и тоя тежъкъ черенъ камъкъ съ страшна бързина се стовари върху Грозя.

Бѣдниятъ момъкъ не гъкна дори — повали се като покосенъ . . . И сѣкашъ че градушка удари и прахъ се дигна: много плетове се заогъваха, затрещѣха, пробудиха се всички селски псета — нѣкаква хала прѣкоси прѣзъ срѣдъ селото: — Джонко бѣгаше . . .

Първа отърча Николица. Тя видѣ Грозя прострѣнъ на земята, а Дойна — сврѣнъ отъ страхъ подъ плета . . .

III.

— Поразници, убилъ ви Богъ! — закрещя Николица и се правѣше като да е сега скочила отъ сънъ; — що би, света Богородичке, тъй изведнажки! Господь да ви убие, проклетници!

Дойно припна като левъ и се развика — караулъ, караулъ!

— Що ревешъ, бре? — сопна му се Николица.

Караулътъ гузно отърча — кметътъ имъ бѣше поржчалъ да пазятъ Дойна . . .

— Джонко бѣше! Ей ми Бога! — прѣкръсти се Дойно отъ страхъ.

— А ти отдѣ го видѣ, ха? — ожби му се Николица; — гледай го, говори като подплашенъ заякъ.

— Уби Грозя . . . ей такъвъ камъкъ бѣше . . . Джонко го уби! — не се съвзимаше Дойно и се наведе край Николица, която опомняше Грозя. Тоя бѣше закаченъ малко по главата, но камъкътъ трѣбва да бѣ ударилъ двѣтѣ му плещи; понавелъ си е вратъ и тамъ го е улучилъ, защото сега едвамъ можеше да диша.

— Ами, убилъ го билъ! На̀ че ще си стане момчето! — говорѣше Николица; — на главата му нѣма ни като единъ лѣщникъ дупка . . . едва шурти кръвь . . . Дигнете го бре! — крѣсна тя на караула; — какво зѣпате? Или искате да разбудите селото? Водете го у дома му!

И като се поотстрани старата жена, тепърва ѝ накипѣ и отвори страшни уста къмъ писаря.

— Джонко билъ, гледай го ти; — почна тя, като крачеше къмъ дома си. А отдѣ си го видѣлъ въ тъмнината, ха, кажи де?! Ама ти си, що всичко бъркашъ, ябанджиско куче! Да не хароса батьо ми, па билъ кметъ, дѣто се заяда съ селото, ама да не харосашъ и ти, мазникъ, дѣто се врешъ въ нозѣ, що те ритатъ!

И цвръцна си въ кжщи.

Слѣдъ малко улицата опустѣ.

Ангелина прѣзъ това врѣме се бѣше сврѣла въ чергитѣ си у прустната стаичка и зави се прѣзъ глава. Случва се, въ късна нощь срѣдъ мъртва тишина подухне отъ нѣйдѣ нѣщо като вихрушка въ лѣтенъ зной, свие листа и прахъ издалечъ,

па мине като видѣние и побиятъ тръпки закъснѣлия навънъ човѣкъ; гледа той, всичко около му спи, рече да се развесели, а мрави попълзятъ по снагата му; и често въ такива минути човѣкъ, безъ да ще, си спомня нѣща и страшни, и лоши и срамни, които му сѫ минавали прѣзъ главата, па обхване го и мѫка, и гроза, че токо забърза — тича да се скрие подъ стрѣха, да замижи и да забрави, кое е врѣме, какво е било, какво е и какво може да е... Така бѣ сега и съ Ангелина: тамъ, въ градинката, вихрушка мина по нея, вихрушка като по лѣтенъ зной; и отмина; останаха само тръпки да пълзятъ като мрави по окършената ѝ снага. И свиваше се тя въ чергитѣ, свиваше се и треперѣше като листъ. Тя се бѣше изтръгнала отъ Джонка, като опиянена; чу падане нѣкакво, но не знаеше, какво стана; послѣ обезумѣ отъ страхъ, като чу да се вика караулъ... Но скоро всичко мина, като вихрушка, и пакъ останаха да пълзятъ тръпкитѣ по окършената ѝ снага... И послѣ всичко, всичко се слѣ въ душата ѝ и изви се като мъгла — тъмна и страшна, но все пакъ само мъгла —, подъ която нѣйдѣ дълбоко въ сърдцето ѝ се гнездѣше нѣщо сладко и гузно . . . Но скоро тази мъгла въ душата ѝ почна да се вие на облачета, свѣстьта на плахата дѣвойка се будѣше — тя чувствуваше, че нѣщо чудно, нѣщо като кѫсъ отъ сърцето ѝ остана и нѣкакъ се раздръфа тамъ изъ цвѣтята подъ люлѣка, тамъ — низъ шибоя, гергинитѣ и безлистнитѣ вече гюльове по пѫтеката до градинскитѣ вратца; тамъ най-послѣ, до стоборната дъска, о която Ангелина безсилно се облѣгна, за да се опомни като стана отъ земята, та послѣ отърча въ стаичката си.

Сега подъ чергитѣ бѣ ѝ студено. Отвънъ още сѣкашъ полъхва нѣщо изъ оная вихрушка и носи дъха, цѣната, трепета на оня кѫсъ отъ Ангелининото сърце, що остана и като че се раздръфа тамъ низъ градината . . . Полъхва това отвънъ, влиза прѣзъ затворенитѣ врата въ стаичката, свира се подъ чергитѣ и гори личицето па Ангелина, гори ѝ шията, гърдитѣ, гори ѝ цѣлата недосѣгвана и дѣвствена, уви, *до одъвъ*, снага.

А въ сѫщото това врѣме Джонко, за когото Ангелина сега се боеше дори ди мисли, влѣзе въ бащиния си оборъ у тѣхъ си, отвърза една отъ двата имъ коне, изведе го на

вънъ само по юларъ, па пъргаво му се метна на голо, пропусна къмъ гората и се не видѣ.

Не слѣдъ много той, наведенъ надъ коня, пое пѫтеката къмъ бащинитѣ си егреци. Очитѣ му свѣтѣха, сърцето биеше, а хладниятъ дъхъ на нощьта, що играеше по пламналото му мѫжествено лице, увѣдряше и душата му. И скоро младиятъ момъкъ изправи глава като царь, па сѣкашъ му текна нѣщо: дръпна изведнажъ съ жилави рѫцѣ буйния конь за гривата, изправи му главата, стисна си нозѣтѣ подъ корема му, сви животното като подъ клещи, па го възпрѣ . . .

Не, нищо не бѣ му текнувало на младия момъкъ! Дощѣ му се само да укроти . . . то се знае, себе си, а пъкъ сви и сдърви коня . . .

Защото Джонко, наистина, бѣгаше сега за това, че бѣ сторилъ страшна поразия съ Грозя. Но все пакъ и друго имаше въ душата му, нѣщо друго, което го караше да бѣга, да лети като вѣтъръ . . . тъй да бѣга, тъй да лѣти, като кога на война срѣдъ сражение би смогналъ да грабне неприятелско знаме и срѣдъ куршуми и гранати би хукналъ къмъ българския лагеръ . . . . . Съ какъвъ страхъ и съ какво смътно тържество би бѣгалъ той и би летѣлъ, тъкмо като сега! . . . На езика му бѣше сладко, макаръ и да му прѣсъхваше дори и въ гърдитѣ; устнитѣ му се лѣпѣха и разлѣпваха отъ нѣкаква влага съ чуденъ дъхъ — като дъха на Ангелина, а очитѣ му се прѣмрѣжваха отъ упоя, сласть . . .

Ангелинината любовь, милувки и сладость било; било набиранитѣ и въ самата Джонкова душа прѣзъ цѣла една година на извора и на седѣнка мѫки и ядове, радости и вѣра; било най-послѣ вѣроломството на Джонкова връстникъ и приятель Грозя, — това все трупаше сега огънь въ буйната кръвь на младия момъкъ и будѣше у него пернато мѫжко чувство като слѣдъ славна побѣда . . . . Па и побѣда бѣше! Побѣда надъ враговетѣ, надъ всички врагове! Побѣда въ това, че не другъ, а той и само той може да изправи Ангелина до рамото си прѣдъ олтаря! И побѣда най-послѣ надъ лъжата: сега нека знаятъ, че Ангелина е единъ него избрала между всички, че само него тя е имала и има на сърце и че само нему е отдала всичко — и глава, и животъ, и всичко!

Конътъ, смушканъ, хукна пакъ, и гората екна:

Коня яхамъ, коня аджамия,
Азъ на него дважъ по аджамия,
Азъ го карамъ ту долу, ту горѣ,
Той ме кара на момини двори . . .

Пѣеше Джонко.

— Да си не пръкналъ макаръ! — го прослѣди нѣчий дрѣзгавъ гласъ въ мрака срѣдъ гората; — вълци да ти ядатъ главата! Тъй ли пъкъ сега се улучи!

IV.

Михо Баланътъ, Грозьовъ татко, копаеше самъ саминъ подъ джба „Черковище", — дирѣше имане. Появяването на Джонка и изчезването му на срѣща, прѣкжсна тайнитѣ думи, които говорѣше Баланътъ, и развали му работата: „нѣма сега да се хване", прѣмисли той и почна да псува. Баланътъ отъ нѣколко часа работѣше тукъ, дирѣше оня котелъ пари, който сж закопали турскитѣ гьочове по руската война и който вече толкова юруци бѣха идвали да дирятъ. Подъ джба зѣеше цѣлъ трапъ. Баланътъ се губѣше въ него, бѣше се изморилъ до разтреперване, и прѣкосването на Джонка край него дойде само като ключъ, който му отвърза езика. Съ студенъ потъ на чело Баланътъ излѣзе отъ рова, загледа плачливо по пакостника яздачъ, че токо клекна, прострѣ се гърбомъ на ровката пръсть, сключи си ржцѣтѣ подъ главата и съ замъглени очи загледа бисернитѣ звѣзди по небето.

Тѣ безчетни прѣмигваха и изрѣдко нѣкои гаснѣха. Млѣчниятъ пжть се цѣлъ видѣше — дигаше се далечъ изздъ Балкана, откъмъ Добруджанскитѣ полета, извиваше се още по-далечъ — прѣко Странджа и се пилѣеше къмъ Бѣломорскитѣ брѣгове.

Баланътъ гледаше ужъ, а все едното мислѣше: на поразия сѣкашъ, все нему се случваха несрѣти. Ето, да не бѣше да го стресне тоя сега — кой ли бѣ? — все едно, ала да не бѣше . . . Той бѣ копалъ съ часове и въ душата си дозимаше, че то ако имаше тукъ нѣщо, изкопалъ го би до сега. Но Баланътъ, като сжщъ малджия, сега мислѣше и чувству-

ваше, както мислятъ и чувствуватъ и ловджиитѣ: — несрѣта ли е, отъ хора е, а не че дивечъ нѣма или че земята не крие по цѣли казани лири . . .

А Баланътъ не бѣше сѫщински малджия. Той по кметството на Ангелининъ баща, дѣдо Стоилко, ставà помощникъ кметъ. Но тогазъ помощницитѣ събираха пари и тѣ ги носѣха въ града, та веднажъ той съ дѣда Стоилка и съ селския пандуринъ нощно врѣме, за да е скритко, тръгнаха да носятъ 8,000 лева данъци въ града, а по пѫтя ги нападнаха, обраха, пандуринътъ убиха, пъкъ тѣхъ извързаха . . .

По тази случка въ село говорѣха различно. Едно обаче бѣше на лице: отъ тогава Баланътъ зарѣза и ниви, и редъ... стана малджия. И понѣкога поклатѣше глава, па речеше: азъ ще върна на селото тия пари! Но селянитѣ се усмихваха подъ мустакъ: — тѣ друго дирѣха подъ тия Баланови думи...

А той ето и тази нощь щѣше да осъвне, залутанъ въ гората и окършенъ, уморенъ, като да не се е връщалъ цѣла недѣля отъ нивитѣ си, които дори не бѣ споходилъ, за да нарочи, кои ще изорава.

Глухо и мрътво бѣ околовръстъ. Баланътъ дигна на рамо търнокопътъ и лопатата си, изпъшка и тръгна къмъ село.

Но на равното токо до „Яничерището“ той се опули, изплаши се, кривна на долу и почти хукна къмъ селото: нему се мѣрна горѣ, на шосето отъ Малево за Болѣрево, токо на най-високото мѣсто на хълмистото „Яничерище“ нѣкакво видѣние.

То бѣ старъ бѣлобрадъ турчинъ на конь — сѣкашъ вождъ нѣкой на свирѣпитѣ нѣкогашни яничери, възкръсналъ сега и спрѣлъ тукъ въ тоя нощенъ часъ.

Той яздѣше пъргавъ бѣлъ конь; високиятъ фесъ на главата му бѣше овитъ съ тънка шарена чалма, на която бѣше затъкналъ сега орѣхова вѣйка; бѣлата му брада покриваше гърдитѣ, прѣплиташе се съ сребърнитѣ му, прѣхвърлени прѣзъ шия часовнични кордони, и достигаше до широкия му поясъ, който бѣ подутъ и едва закриваше сребърнитѣ дръжки на два кубура; прѣзъ рамото турчинътъ си бѣше прѣхвърлилъ синя чохяна абичка, отъ каквато чоха му бѣха и широкитѣ шалвари, които се развѣваха надъ коня. Тоя бѣше бейски оседланъ съ рѣдко украшение подъ врата на

гърдитѣ: два голѣми глигански прѣдни зъби бѣха сплоени на полумѣсецъ, а срѣдъ него полъсваше елмазена звѣзда.

Старецътъ бѣше спрѣлъ и унесено гледаше надолу. Токо подъ него Болѣрево спѣше по двѣтѣ крилѣ на своя осѣненъ отъ тополи долъ, а по-долце, прѣко махалитѣ Подолка и Долнокрай, се простираше широкото блато — гладко като огледало. Въ него сега се отразяваха все по-слабо звѣздичкитѣ, що вече гаснѣха по небето.

А въ Болѣрево нийдѣ не свѣтѣше. Само въ една отъ стаичкитѣ на новия ханъ мъждѣеше свѣщь. Тамъ спѣше Дойно Майдовски. Като никога той още не бѣ угасилъ свѣщьта. То бѣ чудно: Дойно Майдовски бѣше страшенъ скъперникъ. Той стана писарь въ Болѣрево отъ прѣди двѣ и половина години, ала наздраво се прѣсели тукъ отъ родното си село Малево едва прѣди двѣ години. Той бѣше синъ на стария Малевски учитель Майдовски; ала едва поучи двѣ-три години въ града. Баща му се помина, имаше двама зетове, тѣ се скараха по наслѣдство, Дойно взима страната на едногото отъ тѣхъ, сѫдиха се съ другия си зетъ и прѣзъ това врѣме той стана писарь въ селото си. Но послѣ Малевскиятъ кметъ се хвана, че злоупотрѣбилъ пари и го промѣниха, а новиятъ кметъ бѣше батьо на оня отъ Дойновитѣ зетове, съ когото тоя се сѫдѣше. За това кметътъ го уволни отъ писарство. Тогазъ Дойно се заяде въ селото си, почна да снове и по селата околовръсть, че послѣ и въ града. Тукъ той ходѣше и при управителя, и при началника, па — чуваше се — ходилъ и при турския консулъ. Говорѣха, плащало му се да слѣди, за какво става по селата и какво минава по границата. Дойно Майдовски инакъ въртѣше хубаво своя работа; раздаваше пари и на зелено. Пъргавъ и отраканъ бѣше, та се спогоди — и Болѣревци удариха око на него, и той на Болѣревското праздно писарско мѣсто — че се настани, а не слѣдъ много продаде всичко свое и стана Болѣревецъ. Тукъ до нѣкое врѣме му се чудѣха: той намираше да печели пари отъ всичко. Той можа да прѣдума Малевскитѣ каракачани и ги прѣхвърли въ Болѣревскитѣ пасбища, и отъ тогава твърдѣ се пригодиха помежду си съ кмета Болѣрски. Послѣ почна по своему: караше циганитѣ да му подаряватъ риба, която ловѣха безъ патентъ; да му плетатъ кошове, да му тъкатъ рогоски, та че да му бератъ дори круши и ябълки

изъ гората и всичко туй носѣше ужъ да дарява голѣмци въ града, а пъкъ то продаваше ги, правѣше ги на пари и това всѣки знаеше. Болѣрци не бѣха виждали човѣкъ, който да печели безъ свѣнъ пари. Ала тази пролѣтъ най-вече Дойно слиса Болѣревскитѣ първенци: свика ги ведно съ кмета и ги залиса съ чудни кроежи. Сдумалъ се съ единъ гъркъ да отворятъ скеля на Гьокленския брѣгъ, само единъ часъ пѫть отъ Болѣрево. Послѣ щѣлъ да направи въ града шосето да не минава подъ село, ами посрѣди, прѣзъ мегданя. И тука щѣлъ да дигне ханъ, ако му продадѣли селянитѣ мѣсто; при тоя ханъ щѣлъ да докара машина, че да прави сода, а послѣ и ромъ, та селата да се стичатъ на пазарь въ Болѣрево; а по-сетнѣ съ гърка и съ други лихвари щѣлъ да подведе околнитѣ села да носятъ на продань житото тукъ, въ Болѣрово, и тѣ — Дойно съ гърка — щѣли да го изнасятъ по своята скеля на гьокленския брѣгъ, кѫдѣто на врѣмето си наистина е имало скеля... Болѣревскитѣ първенци се чудиха и, за доброто на селото, му продадоха мѣсто срѣдъ селския мегданъ, дѣто се издигаше сега хана — имаха го писаря и кмета съдружно.

Дойно замисленъ стоеше до свѣщьта сега. Изведнажъ се досѣти за нѣщо: слѣзе и свирна. Единъ отъ селския караулъ, който винаги се въртѣше около хана и канцеларията тукъ, защото все се имаше страхъ отъ ергенитѣ, — и прѣзъ тази есень може да втикнатъ нѣйдѣ подпалена слама — отърча сега и взеха се съ Дойна, та прѣхвърлиха дола и се озоваха подъ люлѣка на Ангелилената градинка. Дойно прошари съ ржцѣ по земята, допипа малко кръвь, текла отъ главата на Грозя, и най-послѣ намѣри каквото дирѣше: той дирѣше и дигна камъка, съ който Джонко бѣ ударилъ Грозя.

И бърже се повърна въ хана си.

Слѣдъ малко въ Болѣрево по дола влизаше Баланътъ съ търнокопъ и мотика на рамо, а отъ другата страна, отъ къмъ Малево, появи се съ бѣлия си конь стариятъ неизвѣстенъ турчинъ и слѣзе прѣдъ хана.

Караулътъ въ това врѣме вече дрѣмеше прѣдъ канцеларията, а Дойно Майдовски угаси свѣщьта горѣ въ стаичката си, надникна отъ прозореца, но не видѣ стария турчинъ гостъ: — загледа се къмъ селото и заклати заканително глава.

Кому се заканваше той? Не на Джонка, защото Дойно вече мислѣше, че слѣдъ ергенската поразия тази нощь той ги има тѣхъ всички подъ ржка. И все пакъ той се закани сега. Който го познаваше, би рекълъ, че той се заканваше на цѣлото село. И може: сега е врѣме, когато на много хора се дощѣва да зематъ цѣлиятъ свѣтъ въ ржката си. И Дѣдо Ламбо отъ Арбадлари все казва нѣщо, като бъбре. Той лани думаше: до година, каже, не ще е и като тази, защото посѣмъ сега всѣка глава дири да ходи подъ свой калпакъ, а пъкъ главитѣ се поизтънчиха, поизхитриха . . .

V.

Когато въ зори мѣнцитѣ вече дрънкаха по чешмитѣ, Михо Баланътъ крачеше понаведенъ къмъ новия ханъ, като сърдито мърморѣше подъ носъ. Голѣмиятъ му калпакъ се бѣ навелъ на меснатото му чело, сивитѣ му дебели вѣжди се бѣха сключили, паламарскитѣ му мустаки на сърпъ се извиваха около широкитѣ му уста; той бѣше разгърденъ и заранния вѣтрецъ развѣваше рунтавитѣ му гърди.

— Пóврага, пóврага! — мърморѣше той; — глей ти, насмалъ да го убиятъ песия синъ! Само да ми има сега на срѣща джандаринъ, че да заразправя . . .

Ханътъ още не бѣше отворенъ. Баланътъ се тръшна на пейка при масата отвънъ и изпъшка.

— Брей, — рече си той; — да го осакатятъ насмалъ! Ама азъ ще го бия песия синъ! Само нека се не дигне днесъ да иде на нивата, па било съ половинъ глава, то ще го бия за едното чудо, биръ да е ходилъ войникъ! Ба, на орѣхи ли ще играемъ ние тукъ?

А зора се сипѣше. Изъ заднитѣ врати на хана излѣзе сжщиятъ оня турчинъ, когото Баланътъ видѣ снощи на Яничерището връхъ конь. Сега той го не съпикаса. Турчинътъ съ едно килимче подъ мишца отиде при стария голѣмъ орѣхъ токо подъ хана и се застоя. Той гледаше — любуваше се на хубавия край — на огледалното блато, на синята Болѣровска рѣка отъ дѣсно, на равнитѣ ливади, на просторнитѣ пасбища и гори, задъ които бучеше морето. Послѣ той

се наведе, постла килимчето си, колѣничи и молѣше се благоговѣйно, като често се кланѣше.

А коля скърцаха по всички посоки; скоро и дѣца припнаха по улицитѣ — селото бѣ будно.

Ангелина се щураше въ градинката си, прибираше сѣмена отъ лѣтнитѣ цвѣтя, и прѣглеждаше и поливаше есеннитѣ. Тя скочи на нозѣ още въ тъмни зори и зашета. Пъкъ не ѝ е до шетмо .... като никоги! По всичко тукъ се видѣше нейната ржка: сама дѣвойка на баща и майка, тукъ, по двора и въ градината, всичко бѣ подъ нейна нареда, и до днесъ тя всичко туй обичаше като свое ... Сега само се вслушваше, дали не говорятъ нѣщо въ кжщи за нея? Но отъ вжтрѣ сегисъ-тогисъ се чуеше едничко да пращи буйнилтъ огънь на огнището, — нищо по-вече. Все пакъ очитѣ на Ангелина не прѣставаха да блуждаятъ, все пò я обзимаше мжка и страхъ, на устнитѣ ѝ играеше тънка плаха усмивка, а отъ врѣме на врѣме дори и дългитѣ рѣсни на еленовитѣ ѝ очи трепваха, като на плачъ ... но на плачъ съ сърдня: — нека я подсторятъ, най-послѣ, какво? — ще поеме гората ...

А една кардеринка, съ алена главичка, съ желта като сминъ гушка, кацнала най на върха на стария високъ брѣстъ у срѣдъ Николичина дворъ, чупѣше си крѣхкия гласецъ, извиваше, кършеше, като че се мжчеше да опомни и да овѣдри смутената душа на огриженатa и плаха дѣвойка. Не може да се каже, че Ангелина го слушаше, но все пакъ, при лучитѣ на слънцето, тя овѣдри лице, на нѣколко пжти усмихната си оправя скулуфитѣ и на край, поседнала до цвѣтята, неусѣтно хвърли очи на лилѣка и се изчерви, но не прехапа уста, ами още пó се усмихна ..... Слѣдъ малко тя, свита като гузна, затананика нѣщо, очитѣ ѝ загледаха дяволито, па токо пропѣ глухо и бърже една до сега слушана отъ нея, но недослушвана пѣсень:

Меглею, моме хубава,
Меглено, златна ябълко,
Горя си да те цѣлуна!
— Цѣлувай, либе, не питай,
Недѣй ми нишанъ остава,
Да ме не види майка ми ..

На послѣднитѣ думи, бѣдната, изведнажъ си прѣхапа устнитѣ, притисна си съ длани пламналитѣ бузи, сврѣ лице въ полата си и се изкиска . . .

Това бѣше сънъ, омая, дѣтство у прѣгрѣшилата вече млада душа! Вратнята се отвори, и Ангелина трепна, прѣжелтѣ: влѣзе чичина ѝ, кметката, че изгледа я отъ далечъ, като свекърва и, безъ да я поздрави, влѣзе въ кѫщи.

На Ангелина се стори, че разбра, какво тя иде да обади. И наистина дѣдо Стоилко слѣдъ малко излѣзе, като мърморѣше, па спрѣ, изгледа Ангелина, но не ѝ продума, а зима си тоѫжката и твърдѣ сърдитъ се запѫти къмъ новия ханъ.

Баланътъ, облегнатъ на масата, сложилъ лице на лакътъ, гледаше съ влажни очи, като пиянъ. Нѣмаше още никой, съ когото да заговори, та за туй сегисъ-тогисъ той мърморѣше:

— „Ама да ми е око на ниви, Господи, че да ми е око на ниви! — се чуваше отъ полуизговарянитѣ му думи; — то дѣдо Стоилко ме излъга мене . . . Дано ме щастието намѣри, че тогасъ... Ама то има, кабилъ не е, по гьокленскитѣ юртлуци все има имане . . .“

— „Брехъ, да бръкна тъй хе въ кюпъ лири!“ — прошари по едно врѣме той съ другата си рѫка подъ масата и се ухили; — „малей, плюлъ съмъ ти дѣдо Стоилко, на хилядата лири, що ги спечели съ човѣшка кръвь! Така да се знае: ще му върна и ония хилядо гроша, дѣто ми ги даде той като на просякъ!“

— Ба, подранилъ! — рече и изкашля се дѣдо Стоилко задъ Балана.

Тоя се извърна, видѣ го и нѣкакъ гузно се ухили.

— Нà, тамамъ си мислѣхъ да дойдешъ, — продума; — моятъ Грозьо . . .

— Ку-кучета ще ви ръфатъ месата — така да знаешъ! — изръмжа дѣдо Стоилко, изплю се, отмѣсти друга маса и гнѣвно седна.

— Че . . . защо я, бе свате?

— На куршумъ ще ги нанижа, — почна крѣсливо дѣдо Стоилко, па като запърши косматитѣ си рѫцѣ, замаха ги: — държатъ нà, добрѣ ги вижъ: седмина поганци съмъ съсѣкалъ до днесъ, седемдесеть българи ще прѣчукамъ! Ти си билъ

другъ, трети, знайте си: ергенъ ли имашъ, да го заптьосашъ! Заптьосайте ги, ви думатъ: мене Стоилко да ме не викатъ, ако . . .

Старецътъ не си доиздума: съзрѣ брата си, кмета Болѣрски, който излѣзе изъ хана ведно съ писаря, па извърна глава на страни, изплю се и каза:

— Вълци му яли и селото! Кметъ кметъ ли е, па билъ ти и братъ!

Болѣрски се ухили, засука мустакъ и отвърна:

— Де, кротко, пратихъ да ти доведатъ *приятеля* да си го видишъ и да го прѣдумашъ да ни намѣри сина си, зере се е скрилъ по тавани . . .

VI.

Кметътъ Димо Болѣрски не мѣзаше на батя си, дѣда Стоилка, който бѣше високъ, съ широки плещи, още отъ младини понаведенъ, като пехливанинъ. Дѣдо Стоилко на главата си носѣше рунтавъ неподстриганъ калпакъ, често се бръснѣше и дебелитѣ си сега досущъ бѣли мустаки засукваше на долу. Той дори и по кметуването си не е обличалъ подплатена абичка. А Димо Болѣрски бѣше досущъ по другъ: не тъй високъ, тънъкъ, ходѣше правъ, като войникъ, носѣше хубаво изкалъпенъ и низко подстриганъ калпакъ, а отъ плещитѣ си не снимаше гайтанлия абичка, подплатена съ хубава кожа. А най се дѣлѣше той по лице: низко чело, гѫсти сключени вѣжди, вдлъбнати очи, дѣсното отъ които бѣше криво. Димо ходѣше съ кѫса чаталеста черна брада и засукваше мустаки високо на горѣ, особено кога срѣщаше млади жени, които той изгледваше отъ глава до пети. Това му се прощаваше, като лошъ нравъ: човѣкътъ бѣше ходилъ десетина години коненъ стражарь, до като стигна да стане старши. Когато разбойници нападнаха по пѫтя за въ града дѣда Стоилка и Балана, та имъ зимаха 8000 л., събрани отъ данъци и убиха пандурина, то Димо ги изслѣдва, като старши стражарь, а послѣ, по селскитѣ избори въ Болѣрево, той пакъ като старши дойде, сговори се съ батя си, че избра себе си и свои хора за общински съвѣтници и стана кметъ.

— Какъ ти е Грозьо, чичо Балане? — обърна се той сега къмъ Балана; — нощесъ Дженко го кръстилъ, ха?

— Стана си . . . попрѣвързахме го кое, — отвърна намусенъ тоя.

Баланътъ не се имаше съ кмета, — псуваше го задъ очи дѣ седне — дѣ стане.

— И двамата да докарате, че да имъ извиете ей тъй ржцѣтѣ назадъ! — натърти дѣдо Стоилко.

Отдалечъ се показаха бае Петъръ, Джонковъ татко, и пандуринътъ по него: кметътъ у врѣме бѣ пратилъ да го докаратъ.

Дѣдо Стоилко засука мустакъ и устреми свѣтли очи къмъ водения. А Баланътъ още се чудѣше на първитѣ му приказки.

— Ама . . . ама по законъ ли е туй, бе свате? — заекна се той.

Майдовски бърже се сложи при Балана и му зашепна. Грозьо да лежи недѣля-двѣ, да лежи и да яде: Джонко ще му плати пари и гюнделици, и за лѣкарь, и за сакатлъкъ. Той, Баланътъ, не е като Джонка противна страна . . .

Дѣдо Стоилко слушаше, позамижа и изведнажъ блъсна съ песникъ масата:

— Мене слушай бе! — крѣсна той на Дима; — батьо ли съмъ азъ тука или какво? Страна-мрана не знамъ: и двамата въ дранголника!

— Кюти де! сучеше мустакъ Болѣрски.

— Ама съ чия щерка се тѣ гаврятъ бе? — насочи се дѣдо Стоилко; — съ моя, или съ твоя?

Бае Петъръ наближи. Той бѣше височъкъ, подпълненъ русъ човѣкъ; поклатваше се като вървѣше; обличаше се спретно, закопчанъ винаги до шия и винаги гладко обръснатъ. Синитѣ му очи гледаха кротко, на малкитѣ му уста се губѣше готова усмивка, а по всичко личеше у него, че въ чуждото се не взира и никому не е мислилъ и не мисли злото. Цѣлъ той бѣше отпуснатъ нѣкакъ, но по нѣкога гледаше изподъ вѣжди, та поличваше скривана гордость на заможенъ човѣкъ и на доволенъ баща.

— Добро утро, викали сте ме, — каза той сега поогриженичъкъ.

— Кждѣ ти е Джонко? изсумтѣ кметътъ.

— Не го знамъ, кмете; нѣма го никак зъвъ

Дѣдо Стоилко измѣри гнѣвно съ очи кмета и се изплю:

— Мъръ-мъръ, сѣкашъ на попъ говори! И той билъ кметъ!

— Ваша милость пъкъ кажете, какво има, — обърна се къмъ него бае Петъръ; — азъ съмъ му баща. Защо да се сърдите? Говоря ви като на чорбаджии и лошо не ви рѣкохъ, нито пъкъ въ душата си тая нѣщо лошо. Знамъ, подочухъ нѣкаква за сина си . . .

— Гледай, подочулъ билъ! — изсумтѣ злобно ухиленъ дѣдо Стоилко, а Баланътъ прѣсилено се изсмѣ.

— Слушай бе! — изгледа Болѣрски съ кривото си око бае Петра; — наша милость нѣма какво да казва като на тебъ! Още сега да намѣришъ Джонка, че ще го караме въ града!

— Нѣма кждѣ да бѣга той, кмете: дошълъ си нощеска, извелъ едина конь и го нѣма, токо ще си дойде, кждѣ ще, не е човѣкъ убилъ!

— Не е то. Защо го тогава криешъ? — неочаквано се намѣси съ тжпъ гласъ Майдовски.

— Защо ще го крия, писаре?

— Криешъ го! — скочи и крѣсна дѣдо Стоилко, па протегна снопъ отъ бѣлата си коса: — Петре, тия бѣли коси видишъ ли? Нека въ зъндъ да изгния, ама хей, куршумъ, куршумъ ще му тегля!

— Старъ чорбаджия се казва си, — изгледа го изподъ вѣжди бае Петъръ.

— Казва се зеръ! — прѣсѣче го дѣдо Стоилко и се удари въ гърдитѣ: чорбаджия съмъ!

— Не люти се; било е нѣкога, каквото било, защо сега да си думаме противни приказки? Само мой Джонко ли е ергенъ въ селото и само той ли . . .

— Чуй бе, чуй! — разтрепера се дѣдо Стоилко и го прѣкжсна запѣненъ; — Коренътъ ви да изсъхне! Не му сж крака на твоя ергенъ за моя прагъ — толкова! Брей че цигани хора, брей! Ергенъ билъ ималъ: спъни го, ти казвамъ, че ще му ги прѣчукамъ, ей ми Бога!

— Чева казвамъ нѣщо, бе брате. Заптьосвамъ го, ама не мога!

— Не можешъ! Хе, мале! татко като ми земѣше оная суровица, че като ме спънѣше и ме подложеше подъ колѣнѣ . . .

Бае Петъръ се усмихна.

— Не мой да казвашъ, — рече той; — колкото за ергенство, не мож' му отсѫди. Чева тебе, Стоилко, сѫ отсѫдили на врѣмето?

На дѣда Стоилка потрепераха устнитѣ: споменътъ за младини, когато той насила отведе хаджи Джонко-чорбаджиевата гласена снаха го възгордѣ сега.

— Не мѣри високо, Петре! — викна той и си плесна дѣсната длань; — не мѣри, ти думамъ: не ви е длань съ наша да се мѣри!

— И не е за мѣрене, Стоилко; — отвърна глухо бае Петъръ; — вие сте чорбаджии днесъ...

Па обърна се къмъ кмета и благо рече:

— То не е тъкмо туй, холамъ кмете, ами я не придирвайте, джанъмъ: ергенъ е, младини . . .

Димо позеленѣ; кривото му око се избѣли. Кога селянитѣ го виждаха такъвъ, бояха му се. Знаяха, че Димо нѣкога е идвалъ до полуда. То било на врѣмето си, кога въ града ставà бунтъ противъ правителството. Димо Болѣрски е водѣлъ затворенитѣ, като старши, на изпитъ прѣдъ управителя и началника, та тамъ не можалъ да слуша бунтовницитѣ, че не се покорявали, ами още говорѣли противни думи. И тогава той прѣзъ нощитѣ на нѣколко пѫти се чакъ забравялъ: извеждалъ бунтовницитѣ, почвалъ самъ да ги изпитва, разярявалъ се и повалялъ ги, та биялъ, дордѣто и самъ заплаквалъ отъ инатъ, че не се покорявали на правителството.

— Да не съмъ ти видѣлъ жабешкия суратъ, дордѣ не доведешъ мазника си тукъ! — крѣсна той сега на бая Петра.

— Като го иска селото, — пробъбра огорченият баща, извърна се и намусенъ промърмора: не видѣло му се и селото!

— Брътвишъ . . . бррр . . . какво брътвишъ! — подскочи като ужиленъ Болѣрски и блъсна бае Петровата рѫка; — горѣ главата! Ей тъй, като войникъ! Джонка да ми докарашъ тукъ ти викамъ!

— По егрецитѣ трѣбва да е, кмете, — прежълтѣ бае Петъръ; — ще пратя да го викамъ.

И прѣмижа кроткиятъ човѣкъ, па на умъ си рѣче: „лудъ... какво ще се заядамъ съ него...“

— Ще пратишъ я, какви ще ги бъркашъ. Ако до часки се не вѣсти, ще дигна караулъ и вързанъ ще ми го доведатъ като качакъ! — прѣпрати го Болѣрски, като страшно въртѣше кривото си око.

VII.

— Канцеларията... да я нѣма хичъ на свѣта, хичъ! — замърмора Баланътъ пакъ, като остана самъ прѣдъ хана. Болѣрски и Дойно отведоха дѣда Стоилка въ канцеларията, че бѣше дошълъ куриерътъ отъ града, а тѣ чакаха вѣсть по Болѣревското дѣло за гръцкия чифликъ.

Баланътъ отъ години не бѣ стжпалъ въ канцеларията: когато му потрѣбаше нѣщо, пращаше Грозя. Ама сега му се дощѣ да иде: нѣмаше човѣкъ въ Болѣрево, комуто да се не свиваше сърдце отъ сждбата по чифлика, който изневидѣло поникна на Болѣревското землище токо слѣдъ освобождението.

Въ турско врѣме болѣревци не знаяха турчинъ въ селото си. Ала не много прѣди да се размири, заселва се въ циганскитѣ колиби при Подолска махла единъ кессиджия и скоро почватъ да липсватъ отъ селото ту конь, ту волъ. Пощуряватъ и циганитѣ: по цѣли нощи биятъ тамбури и отишли до тамъ, че разигравали голи кьочеци. Тогава Вълчарцитѣ отъ Болѣрово първо се прочули: една нощь подпалили отъ четиритѣ края циганскитѣ колиби и кесиджиятъ не билъ съсѣканъ само, защото успѣлъ да се скрие въ блатото изъ гжстата тръсть. — Не слѣдъ много сжщиятъ този кесиджия съ още двама арнаути, дигнали стражище отвъдъ голѣмия мостъ, дѣто Болѣревската рѣка подбира ржкава на блатото за къмъ морето. Прѣзъ тукъ е пжтътъ на 12 села — на цѣлия нѣкогишенъ гьокленски спахилъкъ — за въ града. Кесиджиятъ съ двамата арнаути се явили като царски хора — пазѣли ужъ тамъ, пъкъ то тарашували хората и изредили да биятъ болѣрци. А тогава вече все по-се размирявало и зело да се слуша, че ще има сѣчъ. Най-послѣ болѣрскитѣ първенци, на чело съ хаджи Джонко чорбаджи, се угрижили. А пъкъ Кесиджиятъ отъ моста пущалъ приказки: Болѣрево има много мера; нека му дадѣли подъ село мѣсто, ниви и ливади, — малко да бждѣло, той ималъ меракъ да дигне кула, па тогава нека да видѣли, дали ще можало край Болѣрево птичка да

прѣхвръкне. — Сега се не помни добрѣ, но тогава първенцитѣ викали нѣколко пжти кесиджиятъ и се пазарѣли съ него, да имъ пази селото; нарочили му мѣсто край блатото на поляната, па и ливада му додали, но до свършенъ пазарлъкъ не дошло: селянитѣ скочили и рѣшили — нека ги всичкитѣ изколятъ, но не искали сами да прибиратъ поганецъ въ селото си. И само тъй се свършила тази работа. Скоро потръгнали низами, и кесиджиятъ съ двамата си арнаути вече не се видѣлъ. Ала щомъ руситѣ си отишли, дошли отъ града адвокати Сребърничевъ съ управителя и началника, па заградили дѣ да си е мѣсто подъ Долнокрайската махала, тъкмо онази поляна, която била отстжпвана на кеседжиятъ. Тамъ сега е чифликъ: има го единъ цариградски гръкъ подъ голѣма тапия, съ която е заграбилъ петдесеть и по-вече селски ниви и ливади.

Чифликътъ бѣ обсебилъ и двѣ Баланови ниви — найдобритѣ му, споредъ него. Отъ 15 години селото водѣше дѣло противъ гърка. Прѣзъ дене си се чу, че спорътъ ще се разгледва пакъ въ Пловдивъ. И сега чакаха вѣсть. Баланътъ му се щѣше да иде въ канцеларията и да чуе, какво е станало. Но вмѣсто да стане, той измърмора и още повече се налегна на масата.

— „Не ща ниви . . . нищо не ща, — мърморѣше той; — да мога азъ подуши онова мѣсто, дѣкато го разправятъ въ Катарджика — отвждъ гьокленскитѣ юртлуци, па стори си ти, дѣдо Стоилко, на пестилъ и чорбаджийството, и челядьта!

И въ обърканата душа на бѣдния Баланъ пакъ просия неговата странна мечта: той въ градъ ще иде, ханъ ще отвори, а тия тукъ — и кмета, и всички селяни — ще ги остави да се джокатъ, да дератъ гърла, като баби у лехуса . . .

Задъ Балана нѣкой се изкашля: изправенъ до стѣната, печеше се на есенното слънце бѣлобрадиятъ турчинъ — гостъ. Той си гладѣше брадата и унесенъ се взираше на далечъ, кждѣто блато, ливади и болѣревската синя рѣка се кжпѣха въ златнитѣ слънчеви лучи. По срѣдъ ливадитѣ между рѣката и блатото вървѣше широко шосе къмъ черния дървенъ мостъ, подъ който се пръсваше рѣката и правѣше ново блато. Отвждъ моста се видѣше развалина — черна и грозна — останки отъ турското стражище, а по-натамъ подъ бърдо се криеше бѣлото ново здание на полицейски постъ — участъкъ.

Отъ това мѣсто на лѣво по цѣлия брѣгъ на блатото бѣха просторнитѣ болѣревски пасбища, наимани отъ каракачани.

Старецътъ турчинъ блуждаеше съ очи по тамъ, а вслушваше се и въ мърморенето на Балана. Той го не заговори, защото тоя му се видѣ като пиянъ. „Катанджикъ“ запомни само старецътъ отъ несвързанитѣ думи на Балана, отиде на ѫгъла на хана, седна на камъкъ и извади отъ пазвата си нѣщо, свито на мушама, отви го и разкри дебела, пожълтѣла хартия като карта.

Баланътъ се бѣше опулилъ по него и на край си рече:

— Яла единъ читакъ... вижъ, книга гледа!..

И стана.

— Какво ли го вѣе на самъ, помисли и потръгна къмъ него, а като видя, че тоя скри книгата, въ която гледаше, то смигна съ око, усъмни се и зина, като да се досѣти за нѣщо. — „Я, скри я, читакътъ му неденъ, — прошепна; — има си хасъ!“ . . .

Па наближи го, ухили се и каза високо:

— Какъ би тъй, аго, въ наше село; какво те гони?

— Работа ми е, айолъ, — отвърна старецътъ.

— До тукъ ли?

— Изморихъ се . . . До тукъ, айолъ: отдалечъ ида, изъ Едирненско.

„Ба, по що щури тоя“,—си рече Баланътъ, протри ржцѣ, ухили се, заекна се и покани турчина да го почерпи съ кафе.

Слѣдъ малко старецътъ турчинъ питаше:

— На кждѣ са тука гьокленскитѣ юртлуци?

— Тамо, край морето! — опули се като изненаданъ Баланътъ;—ама гората имъ не е вече наша, болѣревска: царщината ни я зима. Ти не знаешъ, аго, то нашето село се обърка, объркаа! И царщината, и тамо чифликътъ, и селата наоколо мера и ниви ни зимаха, и ливади, и пасбища . . . щѐ, много! И всичко ще разправя азъ . . .

Баланътъ бѣ зареди̇лъ и се заплесна. Турчинътъ не можа да го разбере; само видѣше, че той не е пиянъ.

— Че защо, кому ще разправяшъ? попита го той поухиленъ.

— Било и на началника. Сега е тука българско, и всичко се пита отъ началника. Е, по що ходишъ, аго? — прѣмижа хитро Баланътъ и поднесе на стареца донесеното отъ слугата кафе.

— Ами чифликъ ли имате въ мерата си? — попита зачуденъ нѣкакъ беятъ.

„Извърта приказката май съ читакъ“, прѣмисли Баланътъ.

— Имаме я, а ти какъ смѣташъ? — отговори той: — хемъ се излюпи тъй, да речешъ, кокошка го излюпи! Хе тамъ нà! — посочи той чифлика, който разлѣтъ съ голѣмитѣ си стрѣхи се чернѣеше при ливадитѣ подъ Долнокрайската махала, не далечъ отъ шосето за къмъ града.

И заразправя Баланътъ, какъ и що било: разправи за кесиджиятъ, за Хаджи Джонко чорбаджи, за харчоветѣ на селото по сѫда. Умно и прибрано говорѣше Баланътъ, тъй умно и тъй прибрано, както можеше да говори, само прѣди да бѣ помощникъ при дѣдо Стоилковото кметуване.

То има спасение, — каза на край той; — ама иди го намѣри де! Въ Едирненско ние си имаме единъ бей, гьокленски бей, та у него е селската ни тапия...

Турчинътъ загледа на страни и ужъ нехайно попита:

— Че какво дири у него селската ви тапия?

— Какъ какво? — зина Баланътъ; — то се знае, защото е имало спахия тукъ...

И заразправи. — Нѣкога, прѣди много години, когато послѣдниятъ гьокленски спахия е щѣлъ да запусти спахилъка си и да се изсели въ Одринъ, погрижилъ се, та извадилъ султански фермани — тапия за всѣко село по отдѣлно въ спахилъка си; и прѣди да тръгне, събралъ първенцитѣ и имъ раздалъ тапиитѣ. Само на Болѣревци той имъ не далъ тапията. „Болѣревската тапия ще зема съ мене“, казалъ; „защото Болѣрево ми е дѣдово село“. Тия бейове били отъ потурнашко потекло, та тоя сега порѫчалъ още, никой да не посѣга на Болѣровско землище, защото — да се знаяло — Гьокленскитѣ бейове щѣли отъ родъ на родъ да прѣдаватъ тапията, за да сѫ арка на Болѣрево винаги, кога дотрѣба.

— Така се рекло, и ужъ има единъ отъ тѣхъ живъ — чифлика си работѣлъ въ Едирненско, — говорѣше Баланътъ; и ужъ рѣкоха, че му сторили хаберъ да прати тапията, а той не го е чутъ никакъвъ.

— Е, че какво ще сторите съ тапията? — попита пакъ нѣкакъ съ прѣсторено нехайство старият турчинъ.

— Какъ? То се знае какво: на сѫдъ ще излѣземъ съ царщината и ще си повърнемъ дѣ да си е гори, па ще пратимъ

и човѣкъ съ нея въ Цариградъ, та да намѣрятъ кочана ѝ да видятъ, има ли по тоя кочанъ продаденъ чифликъ на наше землище.

Турчинътъ все гледаше на страни.

— Счу ми се одеве, — каза той по едно врѣме; — ти спомена „Катърджикъ“ ... То не е ли близу до гьокленскитѣ юртлуци?

Баланътъ съвсѣмъ се залиса.

— Ка' щѣло да не е? Близу е, пó къмъ гората, — отговори той, а на страни пришепна: „ба, тука наистина има риба“, па се присламчи при турчина, сложи ржка на колѣното му и глухо го замоли:

— Ама ти си ми кажи, по що ходишъ, ха? Ти само ми кажи и хичъ се не бой: ти ме не знаешъ мене! Хе, остави се само на менъ: косъмъ отъ главата ти нѣма да падне, защото азъ ако съмъ веднажъ сторилъ...

Баланътъ сви езикъ уплашенъ. Той се тъй увѣри, че стариятъ турчинъ иде да дири имане и че заедно тѣ ще го намѣрятъ, че за да го увѣри въ приятелство, на смалъ щѣше да изтърве отъ езика си нѣщо, което рѣдко признаваше дори и прѣдъ себе си.

Турчинътъ не забѣлѣза Балановото обърквване: той бѣше унесенъ въ нѣщо добро и хубаво, та се поусмихваше.

Тъкмо по туй врѣме къмъ канцеларията засноваха селяни и се чуеше високъ говоръ. Баланътъ прѣмигна и стана:

— Хайде, аго, да те гостя у мене, че да се поразговоримъ — рече той.

На стария турчинъ домилѣ отъ това гостоприемство; той стана, позамисли се и рече:

— Ей що, айолъ: меракъ ми е да ви поразгледамъ мерата, та ако си нѣмашъ работа, ха да ме разведешъ: белки за добро ще е.

— Хичъ дума ли иска? — проточи Баланътъ вратъ; — кой бѣга отъ добро, аго?

VIII.

Слѣдъ малко, когато Баланътъ водѣше стария турчинъ у дома си, шумътъ около канцеларията се бѣ усилилъ, па и — прѣнасяше се по селото. Мжже на една страна говорѣха, а жени на друга.

Николица бѣше минала отсамъ дола и говорѣше високо срѣдъ купъ жени.

— Амо, все сѫ тѣхни шмекерии! Една сѫдба като се не свършва ей вече 15 годинъ, та сега ли ще се свърши? То се знае, че нѣма да се свърши. И сега, замъ да залъжатъ селото, рекли — да си земѣли селянитѣ на сила чифлика. То ако можеше тъй, отъ кога да сѫ го направили селянитѣ, ама нали се опитваха? Само ще сторятъ да се сбиятъ пакъ съ чифлишкитѣ хора, та пà да зачернятъ нѣкоя и друга челядь.

— Ма, Николице, — отърча булка Цвѣта и зашепна ѝ на ухото; — кметътъ викалъ нашъ Джонка и щѣлъ вързанъ да го кара въ града.

— Па нека! — намуси се Николица, но прѣблѣднѣ; — азъ не ти ли рекохъ: той ще си остане съ пѣснитѣ!

— Язъкъ е, ма Николице, — замоли се Цвѣта; — батьо ти е кметъ, па ти му речи! Като не щатъ да му я даватъ, защо да го затварятъ момчето? Клетиятъ ми драгинко!

— Ами, клѣтиятъ, — кривна Николица; — нека си събира ума! Па не друга, ами азъ ще ида да говоря на моя прокопсанъ батьо, че билъ и кметъ. . . Да посоля азъ всички, всички въ наше село! — отсѣче тя и кривна, прѣкоси дола, обаче не у дома си отиде, ами хлътна у батьови си, у дѣдови Стоилкови, и още отъ вратнитѣ крѣсна:

— Ма Нано, какво е туй ма: осрамихме се на цѣло село ма! Моитѣ батьовци дигнали селото на главата си, за да хванатъ Джонка и да го каратъ вързанъ въ града. . .

Ангелина замръзна на мѣстото си. А Стоилица, бѣла като въ моминството си, но разлѣта сега, съ угрижено лице, съ подпухнали като отъ плачъ очи, кротко попита:

— Ами защо, ма како?

— Ба, защо! защото ревнѣлъ по Ангелина; защото батьовцитѣ ми сѫ рекли, да си правятъ оня писанъ чифутинъ, писарьтъ, ябанджийскиятъ граматикъ, когото лаятъ и кучкитѣ изъ село — него нà, да правятъ зетъ! Ей защо! И сега дошло имъ писмо отъ града, че въ общината думали, ще дигнатъ селото да зематъ насила чифлика. . . Ба, знайте си: батьовцитѣ ми ще разчушкатъ и мѫжетѣ, и ергенитѣ по тая свада съ чифлика, па токо вижъ нѣкоя вечерь ви дошли съ оная Маневска краста, па билъ и писарь, че ей ви главежъ, а до

недѣлята насила сватба. Ангелиноо! — изви гласъ Николица; — да думашъ на баща си мари, че жива ще те погребатъ!

. . . . . .

А Джонко още се не вѣстяваше въ село. Той снощи, слѣдъ като подплаши Балана, кога тоя копаеше за имане подъ черковището, та чу псувнитѣ му, не далечъ си поспрѣ коня и сѣкашъ се нѣкакъ поопомни.

Огъ тоя часъ се пробуди у младия момъкъ оня червей, който гложде сърдцето на сгрѣшилия човѣкъ и отгонва всѣка радость, миръ и спокойствие отъ душата му.

Джонко до тоя день не бѣ почувствувалъ прѣзъ живота си такъвъ червей въ своята душа. Или не, той бѣ чувствувалъ нѣщо такова, но много отдавна, хе, въ дѣтинството си. Баща му веднажъ на сборъ игралъ на пиянко и му се паднала една хубава градска лампа съ голѣмо и обло като мѣсечина стъкло. Край нея Джонко се въртѣлъ цѣль день, като всѣко дѣте, чудилъ се, разгледвалъ я, дордѣто — безъ да разбере и самъ какъ — катурналъ я; и съ единъ рѣзливъ звънъ цѣлата лампа се прѣвърналъ на остри стъклени кѫсчета. И тия кѫсчета на строшената лампа отъ тогава сѣкашъ се врѣзали въ дѣтската душа на Джонка. Той не сварилъ да се разплаче, станало му гроза̀, разтрепералъ се и цѣлъ боленъ легналъ въ чергитѣ, свилъ се на топка и се завилъ прѣзъ глава, па треперѣлъ и стенѣлъ дори и на сънѣ. . .

Само тогазъ бѣ изпиталъ нѣщо такова Джонко. И едва сега, прѣзъ тази нощь пакъ. Защото никаква друга пакость не бѣ му се случвало да стори той въ живота си: Джонко не бѣ въ кѫщи такъвъ, какъвто сочеше на вънъ. Колкото се показваше той зълъ и силенъ срѣдъ моми и момци прѣзъ седѣнки и попрѣлки, толкова бѣше въ кѫщи тихъ и послушенъ: на майка си до день днешенъ не се е сопвалъ, а бащинитѣ му заржки му бѣха законъ.

И сега за пръвъ пѫть прѣзъ ергенството му и слѣдъ служението му въ войската нему се стори, че пакъ извърши пакость — строши нѣщо, като оная хубава лампа въ дѣтинството си.

Па поспрѣ коня — слѣдъ псувнитѣ на Балана, и се поозърна: бѣше срѣдъ прѣплетенитѣ сѣнки на гората . . . И самъ той една сѣнка. А тежки сѫ нощнитѣ сѣнки въ гората:

задъ тѣхъ и срѣдъ тѣхъ като че витае нѣщо по-страшно и отъ смъртьта — нѣщо таково, което сѣкашъ ни крои зло, примка, трапъ. . . Джонко впи лѣвата си ржка въ гривата на голия конь, дѣсната изви на хълбока, притисна си нозѣтѣ, извити подъ корема на коня, и смушка го, па тоя хукна пакъ.

Слѣдъ малко обаче, когато на егрецитѣ го обкржжиха бащинитѣ му овчари и тѣхнитѣ едри като вълци рунтави псета, то на Джонка поотлекна и лека-полека се посъвзе младиятъ момъкъ.

— Първане, — рече той на най-младия и високъ като върлина овчарь; — ти утрѣ въ зори ще слѣзешъ въ село да питашъ татя, какво е тамъ, а ти, Нанко, — обърна се той къмъ втория овчарь, — утрѣ ще пооставишъ дѣда Карля за малко съ овцетѣ и ще слѣзешъ до „Кръстатъ камень“ да ми кажешъ, да ли ще ме дирятъ тази нощь тука: — азъ ще бжда тамъ.

И взе отъ овчаритѣ единъ клашникъ, па се изгуби въ гората — слѣзе на „Кръстатъ камень“. То е една скалиста усоя надъ пѣнливата тукъ болѣревска рѣка. Подъ една грамада зжбари, токо надъ пѣнливитѣ води, прѣдъ полянка, се дълбае пещера. Единътъ отъ зжбаритѣ надъ нея е прѣпрѣченъ отъ поваленъ камъкъ и образува кръстъ. Отъ туй е и названието на тоя спотаенъ кжтъ „Кръстатъ камень“.

Джонко влѣзе въ пещерата, простна се на земята, зави се съ клашника и веднага дълбоко заспа като убийца. Но и като убийца скоро се сепна и скочи на нозѣ. Съвнуваше се, ала бѣ още мъртва тишина: нощьта е въ послѣдна дрѣмка; въ дрѣмка е и стариятъ лѣсъ околовръстъ; вѣковнитѣ липи, понавели листата си, мълчатъ и не благоухаятъ като прѣзъ пролѣть; никаква свѣтлинка още не играе по блѣдожелтитѣ листа; тишина; като че всичко се бои да не пробуди нощьта; дори и рѣката клокоти по-глухо срѣдъ остритѣ тукъ скали.

— Джонкоо! — чу се гласъ надъ „Кръстатъ камень“.

— Ей ме, хе!

— Нѣ-мà да те ди-рятъ но-щесъ! — редѣше думитѣ си овчарьтъ; — Първанъ отиде на се-ло!

— Харно! Като дойде, тукъ да ме ди-ри! — отвърна Джонко.

И вече тишината не се въцари: почнаха да лѣтятъ нощни птици, — бѣгаха въ дупкитѣ си прѣдъ настжпаещия

день; скоро дневнитѣ пъкъ раздвижиха клонетѣ на дървесата, спущаха се къмъ рѣката, пръпхва съ крилѣ, като да омиваха гуреливитѣ си очички; и съ плахи чуруликания отлитаха високо въ небето — посрѣщаха деня.

Джонко се застоя, — нито се огледва. Все му е едно день ли е или нощь, облачно и тъмно ли е, или ясно и хубаво. А деньтъ настжпваше и разкриваше околоврѣстъ чудни хубости, що се случватъ само рѣдко въ топла есень. Отсрѣща, по брѣга на рѣката, цъфналъ мензухаръ — сѣкашъ е пролѣть! А по-нататъкъ, подъ гората къмъ село се бѣлѣятъ цвѣтята на ягоди: нѣмали пакъ да вържатъ миризливи и сладки плодове, отъ които напролѣть почервенѣва тукъ цѣлото бърдо?

Джонко стоеше умисленъ прѣдъ обърнатата къмъ западъ пещера. Скалата подъ него се прѣврѣзала, прави цѣла полянка като дворче на колиба, и въ изрѣза-жгълъ на това дворче навела се е надъ рѣката попрѣгърбена трепетлика. Джонко отиде подъ нея. Долу рѣката се пѣнѣше, но все меко ближеше скалата: тя до горѣ бѣ обрасла съ зеленъ мъхъ — мекъ и лъскавъ като кадифе. Младиятъ момъкъ и самъ не знаеше, защо му текна да прѣмѣри съ очи, да ли би могло да се слѣзе отъ тукъ въ рѣката или да ли може човѣкъ здравъ и читавъ да скочи долу. И едното, и другото бѣ немислимо. Джонко се навжси, поду гърди, изпъшка. Слѣдъ малко, обърнатъ къмъ пещерата, той вече ясно прѣсмѣташе. Срѣдъ зжбаритѣ, тамъ горѣ само една пжтека отъ дѣсно водѣше за въ пещерата, но надъ тая, на лѣво, имаше дълбокъ прорѣзъ, и прѣзъ тамъ човѣкъ сжщо би могълъ да скочи на полянката прѣдъ пещерата. „Ако азъ зема пусия на пжтеката“, — помисли си Джонко; — „а другъ, да речемъ Сиракъ Боньо, клекне тукъ при трепетликата, то птиче дори не ще може прѣхвръкне насамъ!“

Това мислѣше озлобениятъ момъкъ и не видѣше чудото на гората, измамата на есеньта — не видѣше, че всичко набъбва и се готви да цъвти като на пролѣть. . .

Но чувствуваше го той това. Прѣзъ тази есень далечь по българско гюловетѣ цъфнаха, кестанитѣ вързаха, та миризъ имаше и когато завалѣ снѣгъ. . . Миризъ имаше, здравецътъ пакъ миришеше, и Джонко най-послѣ почувствува нѣщо, па

поду гърди, волно въздъхна, изкатери се по пжтеката, постоя до „Кръстатъ камень“, погледа малко и хлътна въ гората.

Слѣдъ малко той пѣеше:

Тръгнала майка, Стояне бре,
На манастира да иде.
Манастиръ се залюлѣе,
Кървава роса заросѣе.
Майка Стояна питаше:
— Казвай си, сине, грѣхове,
На младость върло хайдутство!

Гората си вече постлала листе, и Джонко се простна на тая мека, но тжжна постеля. И въздъхна младиятъ момъкъ, закри съ лакътъ намръщеното си чело.

Кому какво зло бѣше той сторилъ?

Слѣдъ доста дълго врѣме сепна го зовъ откъмъ пещерата:

— Джонкоо, кам' те!

Викаше Първанъ, пратениятъ въ село овчарь. И Джонко, цѣлъ изтръпналъ, тръгна къмъ пещерата съ страхъ, съ гроза̀ въ себе си.

Обаче, слѣдъ нѣколко стжпки, когато той излѣзе на открито, та слънцето изведнажъ го огрѣ цѣлъ, нему стана мило и драго, и пакъ тжжно. Така бѣ и наоколо му: мило и драго по земята, а пакъ и тжжно: слънцето прѣзъ синкавитѣ листа на гората хвърляше на всичко блѣдожълтъ цвѣтъ...

На младиятъ момъкъ поотлекна. Той като че си каза: когато е тъй мило и тъй тжжно въ свѣта, то не може пъкъ хората да искатъ нему, на Джонка, само злото... То ще се уреди и... и той ще доживѣе да се има съ Ангелина тъй добрѣ, както никой до сега не се е ималъ съ невѣстата си.

— Да си вървишъ още сега, Джонко! — рече му Първанъ навжсенъ; — баща ти дойде въ кжщи, а пъкъ... а пъкъ сълзи му на очитѣ... кметътъ много го псувалъ, скочилъ да го бие... да си идешъ още сега...

Джонко прѣблѣднѣ и нѣмъ, замаянъ остана да доизслуша. — Грозьо се опомнилъ още снощи, нищо му не било.— Но това Джонко и не чу. Той само стоеше като вцѣпененъ

и на край почна да си хапе устнитѣ — може отъ плачъ, може отъ гнѣвъ, а може и отъ едното, и отъ другото . . .

Слѣдъ часъ прѣдъ село задъ Джонка се озова отъ невидѣло пандуринътъ. Той се бѣше досѣтилъ, като видѣ бае Петрова овчарь тази зарань, че Джонко е нѣйдѣ по егрецитѣ, та го причака и го подбра сега къмъ канцеларията.

А когато вече влизаха въ селото, кехаята викаше на едно отъ бунищата:

— Се-ля-ни хеей, сби-рай-те се на общината, че ще зема-ме чи-фли-ка, ха-а-а!

IX.

Прави бѣха думитѣ на Балана: Болѣрево бѣше се „объркало". До освобождението Болѣрци владѣяха просторнитѣ си гори и пасбища, безъ нѣкой да рече, че тѣ не сѫ тѣхни. Сега не бѣше тъй. Новата държава намѣри, че по едно султанско ираде отъ старо врѣме селски мери и пасбища, щомъ се покриятъ съ гора, ставатъ държавно владѣние. Селата пъкъ около Болѣрево — Малево и Хобули — надумаха стари хора и слѣдъ нѣколко сбивания съ болѣрци обсебиха имъ по часть отъ пасбищата и тръгнаха по сѫдилища. Така Болѣрево, като нѣмаше на лице тапия по султански ферманъ и като се скара съ съсѣднитѣ си села, нѣмаше какъ да си упази горитѣ и землищата: не можеше поне съ стари хора отъ околностьта да докаже, кѫдѣ сѫ границитѣ на мерата му и кои гори сѫ стари, кои — нови. Пъкъ на всичко туй отгорѣ дойде и чифликътъ, за който Баланътъ право каза, че се яви въ землището имъ като излюпенъ. Веднага слѣдъ освобождението се яви единъ цариградски грькъ съ тапия въ рѫка и обсеби дѣ да си е мѣсто — чифликъ. . . Всички околни села бѣха готови да засвидѣтелствуватъ, че на болѣревска земя не е имало никога никакъвъ чифликъ. Ала самитѣ болѣрци си сбъркаха, като заговориха за оня кесиджия, когото Хаджи Джонко чорбаджи е искалъ да прибере въ селото прѣзъ размирното врѣме, за да ги пази, като му обрѣкли ливада и мера. Вълчарци пъкъ отъ себе си, по омраза къмъ Хаджи Джонка чорбаджи, додадоха, че тоя е свършилъ тази работа съ чифлика: ималъ селския печатъ, продалъ е скрито цѣлъ чифликъ въ селската мера и така е обогатилъ ергена си синъ въ града, който

наистина изглеждаше днесъ да има безчетни богатства. — Така Болѣрево се обърка и ето отъ 15 години пилѣеше и послѣдната парица отъ селскитѣ си приходи по сѫдилища и адвокати. А имаше то голѣмки приходи. За пасбищата отвѫдъ блатото зимаха отъ каракачани 140 т. лири за всѣка зима — отъ Димитровъ день до Гьоргьовъ день, когато каракчаанитѣ отиваха въ Балкана. Напрѣдъ тѣ зимаха отъ сѫщитѣ 170 т. лири, но намалиха наема, само защото кметътъ не искаше да размѣня наемателитѣ, така поне той казваше, — навикнали били все съ еднитѣ и сѫщи каракачани, а при туй привлѣкли бѣха къмъ тѣхъ и малевскитѣ, отъ които взимаха още 20 л. т.; макаръ че можаха взе и по-вече отъ 50 л. — кметътъ пакъ казваше: нека е малко, че да е здраво. . . — Прѣзъ лѣтото градски суватчии — джелепи и касапи — извождаха едъръ добитъкъ на соватъ, и Болѣрево имаше и отъ тѣхъ срѣдно 30 т. л. приходъ. — На пролѣть идѣха джелепи за овни чакъ отъ Цариградъ и тукъ свъртваха огромнитѣ си стада овни, та ги отправяха къмъ Цариградъ, а на Болѣрево все оставяха 10—15 т. лири за пасене. Най-послѣ тукъ се стичаха копанари и купуваха по стотина вѣковни върби и ката година оставяха на общината по 30—40 лири. — Всичкиятъ този приходъ отиваше до парица по сѫдилищата, тъй поне твърдѣха по-първитѣ селяни, съ които се съвѣтваше кметътъ. Па и не стигаше този приходъ, та на два пѫти болѣревци — всички глави на челяди, около 370 души — дадоха по двѣ лири пакъ за сѫщитѣ харчове. Несгодитѣ отдавна бѣха дошли до кокълъ, и болѣревци до сега нѣколко пѫти се вече бѣха опитвали насила да обсебятъ чифлика, та нека гърка да ги сѫди и да си го земе назадъ. Но при всѣки опитъ — дори двама убити имà — полицията се намисаше и отблъскваше болѣрци. За това тия винаги се явяваха на депутатскитѣ избори до единъ, само за дано иматъ подкрѣпа отъ правителството, че съ добро ли, съ зло ли да си обсебятъ чифлика. А въ по слѣднитѣ депутатски избори излѣзе нѣщо опако: болѣревския адвокатъ Сребърничевъ се кандидатира за депутатъ съ чифлишкия адвокатъ Златарчевъ. Болѣревци се запалиха: тѣ не искаха по никакъвъ начинъ да гласуватъ за послѣдния. Но Сребърничевъ токо въ надвечерието на изборитѣ доведе въ Болѣрево Златарчева, събраха първенцитѣ и се сговориха: — тѣ нѣмали да дадатъ на гърка

да спечели чифлика, а ако видятъ, че той въ сждилището ще го спечели, то щѣли да направятъ дѣлото пакъ да се отложи, а послѣ ще видятъ дано я наредятъ тъй, че единъ день, кога полицията е залисана съ друго, то болѣрци да нахълтатъ въ чифлика и да си го обсебятъ. А веднажъ като се направи това, то послѣ тѣ ще протакатъ дѣлото на гърка още 15 години, прѣзъ което врѣме болѣрци одано прѣдуматъ ня гьокленския бей, който се намираше въ Едирненско, да имъ даде стария фирманъ — тапия на Болѣрево, съ който ще могатъ си повърна всички отнети пасбища и гори. Така тѣ убѣдиха болѣревци да изберать и Златарчева. — А пъкъ наистина въ Едирненско болѣрци бѣха намѣрили гранка отъ староврѣмскитѣ си спахии: единъ старъ бей, който ималъ два сина — бейове при Султана, ала тия се провинили прѣдъ царя си и единиятъ билъ убитъ, а другиятъ избѣгалъ въ Инглишко. Този старъ бей живѣялъ самотенъ въ чифлика си и държалъ само една жена, харемъ не държалъ, а съ други бейове и паши не дружалъ. По това го намѣрили болѣрци, че на околовръстъ по Едирненско тоя бей си спечелилъ прѣкоръ Гяуръ бей отъ Гьокленъ. А пъкъ въ Болѣрево се бѣше запазилъ добрѣ споменътъ, че нѣкога, въ незапомнено врѣме, единъ отъ гьокленскитѣ спахии е отвелъ отъ Болѣрево мома Чимиширка, която му била близка роднина, и насила я потурчилъ, та тя отъ него рожба добила, ала то родено-неродено дума продумало: дѣ се е чуло видѣло родъ отъ двѣ вѣри, вѣнчило отъ една и грѣшна рожба безъ вѣра? — Отъ това се разбирало, че гьокленскитѣ спахии били отъ българско потекло, „гяури“, което име е останало тѣмъ и въ Едирненско. Болѣрци разузнаха и пратиха по турци молба на тоя „Гяуръ бей отъ Гьокленъ“ въ Едирненско, да имъ прати тапията, която болѣрци слушали да е останала въ тоя бейски родъ. Но беятъ пакъ по турци отвърна и много здраве имъ прати, че тапията не е изгубена, ала тя не му е въ ржка, че когато улучи сгода да я има, то или самъ ще я донесе въ Болѣрево или пъкъ ще повика нѣкои отъ първенцитѣ имъ, за да имъ я вржчи съ ржката си.

Три години се бѣха изминали отъ тогава. Болѣрци не забравиха за тази тапия и токо се одумваха за нея, но вече никой не вѣрваше и не очакваше да се намѣри и донесе тя.

X.

Сега Болѣрево бѣше на кракъ. Отъ Сребърничева, болѣревския адвокатъ, наистина имаше тая зарань извѣстие, че въ сѫда гъркътъ насмалъ щѣлъ да спечели чифлика, но Златарчевъ се съгласилъ, та могли пакъ да отложатъ дѣлото. Сега на болѣревци не оставало друго, освѣнъ още днесъ да скочатъ и да прогонятъ чифлишкитѣ хора, па да обсебятъ чифлика и да изоратъ нивитѣ му: за другото да се не грижали.

Кехаята се провикваше по бунищата, и селяни навѫсени сновѣха по дворове и улици — одумваха се и говорѣха припрѣно. Никой още се не свърташе прѣдъ общината. А срѣдъ мегдана нѣколцина хора бѣха заобиколили единъ бѣлобрадъ старецъ, който сочеше да е пийналъ.

— Ама ази думамъ, — говорѣше старецътъ; — като не е писмото отъ сѫда, я отъ началника . . .

— А бе то писмото, че не е отъ сѫда, ни отъ началника, е още нищо, — отговаряше припрѣно единъ високъ, съ войнишки калпакъ мѫжъ на около 30 години; — какво ти чинятъ тебе сѫдътъ и началникътъ при депутатитѣ, токо... кумъ ми е кметътъ, ама азъ пакъ ще си кажа своето: мене ме е страхъ, че ще зематъ да разчушкатъ селото ужъ за чифликъ, а пъкъ то ще си свършатъ друго... Едни ще гледатъ сватба, а други — брадва.

— И азъ това думамъ, Стилияне, — поде старецътъ; — депутатъ е Сребърничевъ, токо и гръчкиятъ адвокатъ нà, Златарчевъ, еля и него избирахме; депутатъ е върлъ и той! Думахме си да го не избираме, ама . . .

— Е, то е още нищо: то адвокатинъ вѣра нѣма, джанъмъ...

— Ама какъ, Стилияне: еля самъ кметътъ до вчера хоратѣше? Да ни е само Сребърничевъ, думаше, откога да сме си зимали чифлика, ама нà, Златарчевъ бъркалъ, гръчкиятъ адвокатъ що билъ.

— Все пакъ по партия сѫ едно, дѣдо Марине, — заклати угрижено глава Стилиянъ, както се викаше мѫжътъ съ солдашкия калпакъ; — нали и него вие избирахте за депутатъ... То е още нищо, токо . . .

— Какъ да е нищо, Стилияне, какъ да е нищо? То таквозъ... знае се, ние го избирахме, ама ете ония, нали ги видите, печалбата имъ е все отъ назика. Е зеръ, може и на

пукъ единъ другиму да си правятъ сега, а ние ще сторимъ тукъ бела съ чифлишкитѣ аргати, ще се утрепе нѣкой, па тичай тогава пакъ при нихъ, авукатитѣ, давай си и ризата отъ гърба . . . . . Сиромаси сме вече, Стилияне, оголихме се!

Стилиянъ пое дъхъ и дълбоко изпъшка.

— И азъ това думамъ; — изсумтѣ той; — и да не мислите, че говоря, защото ме е нѣщо ядъ на кума ми, кмета, ама знайте си: помежду има и друго! Друго има, ви думамъ! — поотдѣли се Стилиянъ, като за да си иде, и съ извърната къмъ купчината селяни глава доиздума си: — да ми помните приказката: моятъ кумъ, сегашниятъ ни кметъ, си е дипъ на мѣстото, ама да си отваряме очитѣ да не дойде редъ да ни е кметъ Дойно писарьтъ. И сега пакъ той всичко бърка. Отзарана сж пратили да хванатъ Джонка бае Петровъ, че щѣли да го каратъ въ града, защото снощи се ужъ сджокалъ съ Балановъ Грозьо, пъкъ то само за да се стори пжть на писаря. Селяни, ще разчушкатъ тия днесъ селото, замъ да зематъ Дойна въ рода си: ще го женятъ за Ангелина, ще му даде дѣдо Стоилко воденицата си; и така съ все свое богатство кметътъ и Дойно ще ударятъ на голѣмо и ще вършатъ въ селото ни на пукъ на всички, щото вече имъ скимне.

„Азъ толкова знамъ", каза Стилиянъ високо, но като на себе си, па съ бързи стжпки тръгна къмъ училището — отиде при новия болѣрски учитель, който бѣше едно младо и злѣ болнаво момче, та бѣ лошо и люто. Селянитѣ знаеха, че Стилиянъ много дружи съ учителя и се чудѣха.

Сега старецътъ се загледа по Стилияна, поклати глава и си рече:

— То учительтъ го учи него... намѣриха се... А учительтъ много мрази нашия писарь... Пъкъ може и тъй да е!

Въ това врѣме Дойно бѣше съ Болѣрски въ канцеларията. Дойно пришепна нѣщо на кмета, и тоя отиде у батя си, дѣдо Стоилка. Слѣдъ малко, когато Дойно излѣзе до кръчмата, то видѣ двамата братя че идатъ и се изчерви.

Вжтрѣ въ кръчмата сжщиятъ старецъ, който прѣди малко говорѣше съ Стилияна, сега бѣше свъртѣлъ и други селяни, та се черпѣха.

— Батьо, — проговори Болѣрски, като спрѣ дѣдо Стоилка при Дойно Майдовски; — вижъ сега: ей ти нà Дойна: ще

стане ли оная работа? Сега му е врѣмето: по бъркотията съ чифлика, кое селянитѣ ще сж залисани, кое пъкъ Джонко и други ергени ще разкараме по града, а ние тъй нà-двѣ, нà-три. . . по-евтинко. . .

Дѣдо Стоилко наведе глава, вратътъ му се изчерви, седна той на столъ, зачовърка земята съ тояжката си и смънка:

— Една ми е щерката, Димо, та. . .

— Е, и Дойно ни е единъ въ селото де, — отвърна Болѣрски, па пое ржката на Дойна: — писаре бе, я си дай ржката! Нà те нашъ зетъ: ха, кажи сега, да чуемъ и тебе!

— Не съмъ крилъ, бай Димо, — отговори ухиленъ Майдовски; — стига да ме рачите въ рода си. И азъ си имамъ кое отъ що, па и вамъ Богъ далъ отъ многото пó-вече... Кой ще бѣга отъ васъ?

— Казвай, батьо, готовъ ли си да ти додемъ довечера? — попита Болѣрски.

— Е па, — смънка пакъ дѣдо Стоилко, но изкашла се и се оправи; — ама не тизика, брате! То ти си моя страна. Нека писарьтъ си намѣри тайфа, па. . . е зеръ, не ще го върнемъ.

Тъкмо тукъ пандуринътъ прѣвеждаше Джонка прѣзъ мегданя за къмъ общината. . .

— Тука, доведи го тука! — викна му Болѣрски.

Можеше отдалечъ да се слѣди, какъ Джонко менѣше лице. А красивъ бѣше той такъвъ, какъвто вървѣше сега прѣдъ свития пандуринъ, като бей нѣкой съ лалата си: високъ, съ прѣстегнатъ отъ поясъ кръстъ, напѣрилъ ония широки раменѣ, пъхналъ едната си ржка въ пояса, а другата заклатилъ, изправилъ вратъ, накрѣхналъ калпакъ надъ вѣжди...

Изгледа го Болѣрски и въздъхна. Нему бѣха му се намѣрили всичко двѣ дѣца, и двѣтѣ мжжки, а поминаха се едно слѣдъ друго отъ гърло. Пъкъ жена му, поврѣди ли се, какво, напълнѣ и не добиваше вече.

— Личенъ е, — проговори сега прѣзъ зжби Болѣрски, като изглеждаше Джонка; — погледамъ го и ми се досвижда чакъ. Хе, да ми е синъ, облѣкълъ бихъ го въ сърма, па атъ бихъ му купилъ и пустилъ го бихъ да се шири по свѣта — младость да младува!

Болѣрски не галѣше ергенитѣ, и тѣ му се страшно бояха. За това и селянитѣ го захваляха, макаръ и понѣкога да си казваха, че той сѣкашъ ги бие и трепе, защото самъ си нѣма рожби . . .

XI.

— Гледай, какъвъ е ахмакъ! — извърна кривото си око Болѣрски къмъ пандурина, когато тоя поведе при тѣхъ Джонка, — тръгналъ му по пеша, като попъ по владика. Какво ме зѣпашъ? Защо не си свързалъ ржцѣтѣ на тоя поплювко?

Джонко изтръпна и прѣзъ зжби попита:

— Че азъ самъ си ида . . . викали сте ме и ида . . . Защо да ме върже?

— Защото си поплювко, та нощемъ скритъ задъ плетове причаквашъ да убивашъ хора.

Болѣрски изговори това на бързо и, незабѣлѣзанъ отъ никого, кимна на пандурина.

— Не съмъ ги азъ причаквалъ, — разтрепера се Джонко, като да очакваше страшно зло; — не съмъ ги причаквалъ, а тѣ ме сами слѣдили . . . Пъкъ ако е да ми свържете ржцѣтѣ, то самъ да си ги извия, токо . . .

— А бе, то само ти още не си се вредилъ въ училищната изба на ясла, та за туй си чешишъ езика, — каза Болѣрски съ грозна усмивка на уста, па изведнажъ кривна очи на пандурина: — хж!

Въ единъ мигъ стана нѣщо съ страшна бързина: пандуринътъ се подръпна още при първото кимване на кмета, па се спрѣ задъ Джонка, а сега подскочи и се хвърли на раменѣтѣ му за да му извие ржцѣтѣ. Страшно изчътъркаха мишцитѣ на двамата силни мжже; но Джонко, види се, бѣше бързъ и гъвкавъ като змия, — никой не разбра, какъ стана: пандуринътъ се потърколи прѣдъ нозѣтѣ на Болѣрски . . .

Дѣдо Стоилко скочи разтреперанъ. Старъ пехливанинъ, сега той като че искаше да помѣри силитѣ си съ тоя опоритъ юначенъ момъкъ. Ала Болѣрски пристжпи и се изсмѣ зълъ като турчинъ, потаенъ като гъркъ.

— Не се смѣй, ламеро! — изръмжа Джонко.

— Ама да не мислишъ, че ще ми избѣгнешъ? — избѣли тоя кривото си око.

— Ако... ако е за възрване, — давѣше се Джонко отъ вълнение; — ако толкова трѣбва, то нà ми ржцѣтѣ, — извърна се той гърбомъ къмъ кмета и си изви ржцѣтѣ; — нà ми ги... вържи, ама...

Болѣрски спокойно отрѣза ремика на ножчето си, прѣпасанъ надъ пояса му.

— Ама знай, — говорѣше Джонко, като стоеше гърбомъ съ извити ржцѣ къмъ кмета; — нѣмашъ право! Грозьо още снощи се дигналъ, нищо му не било...

Болѣрски бѣше дори зафюфюкалъ съ уста и изведнажъ склещи Джонковитѣ ржцѣ и ги омота съ дългия ремикъ.

— Ти се покорявай на правителството, — говорѣше той прѣзъ носъ; — че не питай, кому какво е.

Изъ кръчмата на хана наизлѣзоха старецътъ и други селяни.

— Кмете, — заговори глухо Джонко и се оставяше да го вържатъ; — чуй, нищо му не е на Грозя, на пукъ го правишъ, думамъ ти... И знай... знай, че...

— Какво имамъ да знамъ бре? — крѣсна Болѣрски, той бѣше вече вързалъ ржцѣтѣ му.

— Не ме осрамвай, ти думамъ! Отвържи ме!

— А ха, чункимъ нама ще ви падне, зере чорбаджийски родъ сте ... хе, бре келеши! — подскочи изведнажъ Болѣрски, па свѣткавично заплющи Джонка по врата и го тласна: — нà ти и джаба, че да знаешъ, какъ се дига ржка на селския пандуринъ, и то прѣдъ кмета!

Джонко почервенѣ, позеленѣ, послѣ пакъ почервенѣ и сълзи замъглиха страшния му сега погледъ.

— Добрѣ, — изсумтѣ той отсѣчено и гордо пристжпи къмъ кмета: бий... що спрѣ? — бий!

Джонко трепераше: личеше, че е готовъ да се разреве отъ ярость и болка, но все пакъ нѣщо царско имаше у снажния момъкъ.

А Болѣрски тепърва се запаляше.

— Прѣдъ менъ скача да бие пандурина! — сви той раменѣ и като че се присмиваше на Джонка, а пъкъ изведнажъ

избѣли очи и съ бързотия и сила удари кракъ на Джонка, тласна го въ гърдитѣ и го повали, па спрѣ да го гледа проснатъ на земята.

Джонко простена — не отъ плачъ, а като задавенъ.

— Нà на тебъ да си нашъ зетъ! — ритна го страшно кметътъ; на ти още!

И послѣ крѣсна на пандурина:

— Що стоишъ, бе дърво! Ще те прогоня, никаквико! Дигай го и хай въ училищната изба!

Пандуринътъ изправи Джонка и мърморѣше:

— Опирашъ се ха? Нà сега!

Джонко се огледа, — бѣше цѣлъ окалянъ и изпрашенъ... И прѣбѣлѣ младиятъ момъкъ като платно, а очитѣ му се налѣха съ кръвь.

— Кмете, — изръмжа той; — надъ мене още татко ржка не е дигалъ. . .

— Мълчи! — дигна плесница Болѣрски.

— Разкжсай ме, кмете! — отпусна гласъ и Джонко, па изви очи, като да показваше, че и кметътъ ще потърколи като кълбо, както токо що бѣше потърколилъ и пандурина; — разкжсай ме съ зжби ей сега, тука ме разкжсай! — ревна; — и речи яко да ми държатъ ржцѣтѣ! яко, зере знайте си, селяни! — обърна се той къмъ другитѣ; — знайте: да си не видя само ржцѣтѣ отвързани: глави ще късамъ!

— Кротко, бре момче! — пристжпи лийналиятъ старецъ прѣдъ Джонка; — и азъ тъй рекохъ веднажъ на чаушина въ турско врѣме, ама и до сега си ми е крива плешката. Глей го ти него, — извърна се старецътъ къмъ другитѣ селяни; — ще се противи, глави щѣлъ да кжса! Ба!

— Махай го отъ очитѣ ми бе! — викна Болѣрски на пандурина; — азъ ще му докарамъ ума въ главата!

— Ехе, кмете, — ухили се старецътъ; — той се не докарва, дордѣ не чукнатъ годинкитѣ... Нà, азъ, да речемъ. . .

Майдовски дръпна кмета и му пришепна: „Да повикаме още сега Балана и да му направимъ заявление до прокурора въ града, че да иде съ Джонка и съ прѣписката“.

А пандуринътъ се спогледа съ тѣхъ; тия като че му казаха нѣщо страшно съ очи, и той отведе Джонка къмъ училищната изба.

XII.

А селенинътъ Стилиянъ, който прѣди горнята случка бѣ приказвалъ на мегдана съ пийналия старецъ, бѣше въ училището.

Тамъ, въ една мъничка стая, лежеше на дъсченъ кревать новиятъ учитель. Той бѣше младъ боленъ момъкъ, дошълъ въ селото прѣди мѣсецъ. Никой още не бѣ го опозналъ, защото той не дружеше съ никого. За него знаяха само, че е сестринъ синъ на училищния инспекторъ и че не можатъ го изпѫди, макаръ да е болничевъ и опакъ.

Стилиянъ плахо потропа на вратата отъ вънъ. Учительтъ се не обаждаше. Но първиятъ сѣкашъ бѣше приученъ на нѣщо тукъ, та сега погледна прѣзъ ключалката, видѣ гнѣвния погледъ на болния учитель устременъ къмъ вратата, — поколеба се малко, но на край натисна мандалото и влѣзе.

Тия двама хора бѣха се свързали отъ двѣ недѣли съ странно приятелство.

Единъ день болниятъ учитель се залута изъ старата болѣровска гора. Тамъ се бѣха попилѣли жени и моми отъ селото да берать желъдъ. По едно врѣме една мършавка, но млада селянка, щураше дѣ щураше, па токо се прѣпрѣчва прѣдъ учителя. Тоя обаче не сапикасваше това; той се вдълби въ една тъмна усойка и налучка чуденъ изворъ въ трапъ подъ двѣ стари съ прѣплетени клоне лѣски. Тъй като не бѣше жаденъ, болниятъ момъкъ спрѣ око пó-вече на лѣскитѣ, отколкото на извора. А тия, лѣскитѣ, бѣха дънерести, клонати и тъй прѣплетени, че мѣзаха на градска асма. Учительтъ се почуди, скимна му, покатери се надъ тѣхъ, да види да ли ще го одържать. Слѣдъ малко той, позабравилъ болестьта си, седѣше надъ лѣскитѣ като на люлка. И ето тука отъ невидѣло се яви при него пакъ оная мършавка, но млада селянка съ зебло желъди на гръбъ. Тя се втренчи ухилена въ учителя, слѣзе въ тъмното при извора и рече:

— Хайдушко е това кладенче, учителю; ти не си видвалъ такова. Слѣзни отъ лѣскитѣ. . . ела, ела да видишъ: много е студена водата.

Учительтъ, безъ да се досѣща, слѣзна отъ лѣскитѣ и се спусна въ тъмното при извора.

— Ти ще си ни учитель, ха? — попита селенката и ужъ чистѣше трънака отъ политѣ си.

— Азъ ще съмъ, — отвърна учительтъ взрѣнъ въ бистрата като сълза вода на извора.

— Че поседни да те разпитамъ, нà, тукъ поседни, — правѣше му селянката мѣсто при себе си; — ела да те разпитамъ, имашъ ли майка, сестри?

Едва тукъ болниятъ учитель се сепна и се огледа като жегнатъ.

— Седни . . . . . тукъ не ще ни гледатъ, — прошепна селянката като лукава мома.

Учутельтъ изтръпна, пръстеното му лице се зачерви, па вѣждитѣ му токо заиграха като на бѣсенъ.

— Хмъ . . . ти мѫжъ имашъ ли? — проговори той зълъ.

— Имамъ . . и дѣца си имамъ, — хилѣше се още селянката.

— Да станешъ сега отъ тука, — разтрепера се учительтъ; — да си земешъ желъдитѣ и да вървишъ при дѣцата си, зере и кучета те не ядватъ!

Селянката стана като попарена, нарами си желъдитѣ и се изгуби къмъ село. Вечерьта тя, осрамена и гузна, се опита да прѣвари мълвата и рече на мѫжа си — Стилияна, той бѣше нейниятъ мѫжъ: „Какъвъ е тоя учитель, дѣкато е сега дошелъ новъ, — му каза тя; — заварихъ го днеска на хайдушкото кладенче въ Старата гора и заговорихъ го за майка му, за сестритѣ му, а той като ми се сопна, — върви си гледай дѣцата! ми рече. Такъвъ възгордѣнъ човѣкъ. А гледашъ го кротъкъ и личенъ.

Тия думи бѣха жегнали Стилияна. Осраменъ му бѣше дома. Той се бѣ оженилъ и послѣ отиде на служба, а прѣзъ това врѣме татко му се помина. Вѣнчалъ го бѣше Болѣрски и сега тоя се взелъ да нагледва и дѣчицата му, и дома му. Думаха, самъ Болѣрски отъ начало полъгалъ Стилияница, ала въ село не вѣрваха: това е голѣмъ грѣхъ за кумъ. Но всички знаяха, че Стилияница, кога веднажъ се връщала отъ града, останала въ участъка при моста, имала се съ старшия, че лъгалъ я послѣ и пограничниятъ приставъ. — Отъ това чернило Стилиянъ послѣ остана на свърхсрочна служба като унтеръ-офицеръ, ала безъ сърдце ще е служилъ, та го уволниха и ето отъ пролѣтосъ се бѣше прибралъ въ селото си.

Стилиянъ разбра, какво може да е било и защо болниятъ учитель ще е сгълчалъ жена му, па кой знае защо, още сѫщата вечерь отиде при тоя . . .

— Азъ, учителю, съмъ мѫжъ на оная жена, която си гълчалъ днесъ въ Старата гора, — му каза той осрамено, тѫжно, па седна и изпъшка.

— Е, какво? — ухили се злобно учительтъ.

— Бѣхъ младши въ войската, учителю . . .

— Не ми викай тъй, — прѣкѫсна го учительтъ; мене ме викатъ Василевъ.

— Бѣхъ младши въ войската, г-нъ Василевъ, — поправи се Стилиянъ; — и се прибрахъ сега въ село, а и тука нѣма оправия . . .

— Каква оправия, брайно?

— Знае се каква: селскитѣ ни работи сѫ ударили досущъ на батакъ . . .

Този имъ бѣше първиятъ разговоръ. Тогава Василевъ скочи и наруга Стилияна: — да се не грижалъ той за селото, ами да си уредялъ кѫщата, зере на халосъ е ялъ солдашкия хлѣбъ, като храни сега такъва жена . . . Стилиянъ потопи очино не стана да си иде. И сѣкашъ съ мълчание се бѣха разбрали тогава тия двама нещастни хора, па се сприятелиха, Стилиянъ благоговѣеше прѣдъ Василева, а тоя го съжаля: ваше и хокаше.

Сега Василевъ лежеше на кревата си и само мълкомъ изгледа Стилияна, когато тоя влѣзе.

— Ще стане нѣщо лошо въ селото, господинъ Василевъ, — каза Стилиянъ.

— Нима де сега е било добрѣ? — отвърна тоя и се закашла.

Тѣ се бѣха разбрали по едно нѣщо: като за какво добро трѣбва да говори човѣкъ въ свѣта. Веднажъ Стилиянъ бѣ поразвързалъ езикъ и казалъ бѣ на Василева:

— Мислишъ, прѣсмѣташъ, а пъкъ то всичко е вѣтъръ. Ами че защо пъкъ да се кара човѣкъ съ хората, па било и за селски работи? Нѣма защо да се тровишъ на свѣта за какво и да е, защото родилъ си се, живѣешъ, а ей сега може да се килнешъ въ гроба: — защо да се тровишъ? — Кому топло, кому студено, а тебе ти е все едно . . .

— Я вижъ, то и у тебе имало душа, бе българино, — отговорилъ му тогава Василевъ и се широко усмихналъ, а послѣ лицето му се изведнажъ помрачило и той казалъ: — тъй е Стилияне, токо азъ все пакъ бихъ искалъ, да мога направи нѣщичко, че на тая пуста земя да има по-малко сиромаси и простаци, по-малко пияници и развратници, а пъкъ такива шпиони, изѣдници и шарлатани като вашия писарь съ чукундуреното лице, и такива бѣсни диваци като вашия кметъ съ кривитѣ очи — такива хичъ да нѣма . . . ехъ!

Два дни слѣдъ този разговоръ Стилиянъ се бѣше скаралъ за пръвъ пѫть съ своя кумъ — кмета . . . кой знае защо!

Сега Стилиянъ дърливо изгледа учителя и каза:

— Азъ не казвамъ, че е било добрѣ, токо ти самъ на ли ми рече да питамъ и узнавамъ, като какво ще стане по сватовството на писаря за дѣдовата Стоилкова щерка . . . . .

— Аха, за хубавката оная Ангелина! — стана Василевъ, и очитѣ му се позамъглиха, па той се пакъ закашла.

— Хе, тя е хубава! — ухили се слѣдъ малко той, като си умири кашлицата; — бога ми, румена е като ябълка, а изглежда здрава като неранза . . . право!

Младиятъ боленъ учитель бѣше виждалъ Ангелина, — Стилиянъ му я показа, а послѣ и на самия него текнуваше, да минава за да я погледва... хубава бѣше Ангелина! А при туй Стилиянъ му разправя, че тя се задиря съ Джонка бае Петровъ и че може и дума да сѫ си дали, токо старитѣ се злѣ гонятъ.

— Какво има? — попита сега Василевъ, като се изведнажъ навѫси.

Стилиянъ седна, изпъшка и разправи.

— Не имъ е за чифлика, — говорѣше той; — азъ отъ женитѣ узнахъ одеве; сама Николица, кметската сестра, го казала: братията ѝ пратили да хванатъ Джонка и щѣли вързанъ да го закаратъ въ града, че ужъ посегналъ нощесъ да убие едного си, а пъкъ селото ще разбъркатъ въ бой съ чифлишкитѣ хора, само за да си дигнатъ довечера годежъ, а до други день, въ недѣля пъкъ да вѣнчеятъ — тѐ, писаря за Ангелина . . . Всичкото имъ е, колкото да разгонятъ мѫжетѣ и ергенитѣ, та да си направятъ свадбата безъ крамоли.

— Ба, — стана и закрачи Василевъ; — има си хасъ! Ама не, не, то по-скоро двѣ планини ще се събератъ, отколкото да видимъ нашата хубавица съ оная мишка-писаря.

Между туй, долу въ избата подъ училището отъ нѣколко врѣме се слушаше шумъ, тежки блъсканія и сега Василевъ едва си доизговори: ужасенъ човѣшки ревъ се промъкна изъ всички междини на пода.

Двамата приятели изтръпнаха.

— Биятъ . . . . пакъ нѣкого биятъ! — промълви плахо Стилиянъ.

Василевъ проточи вратъ и изхрипя: кашлицата го задави, но той ѝ нави, измъкна си револвера и хукна на вънъ.

XIII.

Когато пандуринътъ бѣше подбралъ вързания Джонко да го кара въ училищната изба, то спогледна се съ кмета и писаря, па разбра, какво трѣбва. И щомъ влѣзоха въ избата, пандуринътъ сграбчи Джонка за нозѣтѣ, повали го и дльжко се бори, до като го привърза на една греда. Прѣзъ всичкото това врѣме Джонко пъхтѣше и не проговорваше; истина, той до днесь не бѣ прѣкарвалъ това да ги биятъ „на ясла“, но все пакъ то не бѣше за него ново: ергенитѣ, особено свинарчетата, които отъ нищо не зематъ и не се отвикватъ да пекатъ и ядатъ крадени прасци, често си разправяха прѣзъ смѣхъ за тая греда въ училищната изба и за кждѣ и какъ бие пандуринътъ... Та Джонко пъхтѣше сега и не проговорваше. Но когато на край пандуринътъ го уви на кълбо около срѣдата и изъ единъ тъменъ кжтъ изнесе нѣколко кжси дебелки тояги, то на неприучения младъ момъкъ умътъ се взе и, изплашенъ като дѣте, той извъртѣ очи, па почна глухо да стене, до като на край сѣкашъ обезумѣ и изрева като звѣръ.

На този ревъ болниятъ учитель отъ горѣ се втурна сега въ избата. Тамъ пандуринътъ натисналъ врата на Джонка съ колѣното си, биеше го и хжкаше. Той бѣше разяренъ и не видѣше бѣсния учитель съ револвера, та кога тоя найпослѣ изхрипя, то пандуринътъ скочи и дигна сопата си да се брани. Тогава Василевъ си насочи револвера, гръмна, но, види се, не улучи пандурина, тъй като тоя, срѣдъ дима отъ гърмежа, профуча край него и хукна на вънъ. Болниятъ учи-

тель, запѣненъ се спусна да го гони. Но на вратата се спъна о нѣщо — сопа бѣше, навѣрно, изтърваната отъ пандурина, па взе я и се затири . . .

На вънъ отъ една страна много селяни, събрани прѣдъ общинското управление, рукнаха къмъ училището, а отъ друга, изъ дола Николица тичаше на горѣ и крещѣше:

— Боньо бреее, тичай, убиха ти вѣрния приятель! Джонка биятъ брее! Тичай!

Николица едничка въ цѣлото село бѣ прослѣдила, какво става съ Джонка, минала бѣше отсамъ дола и сега чу рева, чу и револверния гърмежъ, па почна да вика на помощь вѣрния Джонковъ приятель, великана свирачъ, Сиракъ Боня. А Василевъ нищо не видѣше и нищо не чуваше: той на два скока понастигна пандурина и съ все сила запрати тоягата, олучи го по нозетѣ и тоя поора земята. Тъкмо тукъ отъ невидѣло полетѣ като хала Сиракъ Боньо — свирачътъ, най-едриятъ момъкъ въ селото, тоя, когото Николица сега викаше. Той не тичаше, а скачаше като камилска птица на своя широкъ чаталъ отъ дълги тънки нозѣ.

Той на единъ скокъ свърна край пандурина, ритна го и изпсува, а на учителя бърже каза:

— Хвала ти, учителю, и сполай ти — да си живъ!

Па хлътна въ училищната изба.

А селянитѣ отъ къмъ общината се спрѣха прѣдъ вдѣтинения отъ болезненъ гнѣвъ учитель.

Между туй Боньо свари да намѣри въ мрака на училищната изба вързания Джонко, изрѣза вжжата и ремицитѣ, въ които бѣше омотанъ, па двамата момци свариха да се озоватъ прѣко плетищата и Боньо се провикна съ гороломния си гласъ:

— Да чуете, брей! — Глави, глави ще паднатъ!

. . . . . .

Прѣзъ това врѣме кехаята вече бѣше повелъ Балана къмъ канцеларията, кждѣто го викаше писаря, за да му направи заявление до прокурора срѣщу Джонка.

Бѣдниятъ Баланъ не знаеше, защо го викатъ, и се тюхкаше съ помжтнѣли отъ объркване очи.

— Толкова ли е припрѣло на селото за Балана? — мърморѣше той сега; — много съмъ дотрѣбалъ! Работа имамъ имъ думамъ, ама йо! — А знаешъ ли, колко мога да изгубя? —

обръщаше се той къмъ кехаята; — знаешъ ли? Съ шепа лири, съ котелъ!"

Слѣдъ малко въ канцеларията Болѣрски, позеленѣлъ, хвана за яка Балана, завлѣче го въ писарската малка стаичка, дѣто Майдовски вече седѣше съ натопено перо, и изръмжа на тогова:

— Още сега! Заявление ще направишь до прокурора! Актъ ще направишъ за бѣгане! Ще ги тикнемъ въ дупката безъ право на гаранция като разбойници!

Когато слѣдъ малко селянитѣ се събраха прѣдъ канцеларията, за да обмислятъ, какъ да изгонятъ чифлишкитѣ хора, за което ги свикваше кехаята, то Болѣрски самъ отвори дума за ергенитѣ. Той искаше селото изведнажъ да нападне на чифлика и да прогони аргатитѣ, — да се не маяли, че ще трѣбвало да се постегнатъ юздитѣ на ергенитѣ, защото не се знаяло, какво тѣ може да извършатъ още тая нощь. Селенитѣ по стара привичка помълчаха, послѣ почнаха да приказватъ помежду си досущъ открито, като че нѣмаше кмета при тѣхъ, и най-послѣ безъ противорѣчие, безъ крамоли, безъ дори да влѣзатъ въ прѣрѣкания съ кмета, рѣшиха, че то съ ергенитѣ е лесно, а съ чифлика се не може тъй: трѣбва по-стари хора да идатъ на сговоръ съ чифлишкитѣ аргати, па дано склонятъ тия да си идатъ съ добромъ отъ дѣто сѫ дошли. То тѣ може и да си не идатъ, ама все пакъ да имъ се каже: такъвъ е правиятъ редъ. А послѣ — лесна е: колко сѫ тѣ тамъ? — всичко 12 мѫже!

Така рѣшиха селянитѣ, избраха петима стари хора да идатъ въ чифлика на сговоръ и почнаха да се разиждатъ. Само дѣдо Маринъ, оня пийналъ старецъ, съ когото по-напрѣдъ бѣ говорилъ на мегданя Стилиянъ, се позапали на край и каза думи прѣко мѣра: — той упрекна Болѣрски, че билъ тамамъ за кметъ, токо люто и припрѣно пипалъ, — не трѣбало е одеве на халосъ да разлютва ергенитѣ; защо да вързва срѣдъ бѣлъ день бае Петровъ Джонка? То това може, не е да не може, и трѣбва то за ергенитѣ, че инакъ ще пощурѣятъ, токо . . . нека да не е тъй опорито, ами по-прикритичко, кога Господь спи. . . Това каза дѣдо Маринъ, но селянитѣ го и не изслушваха — не бѣха имъ по угода тия думи: кметътъ, като стѣга ергенитѣ и като държи редъ въ

селото, то върши царщинска служба и не е хубаво да му се мѣсятъ. . .

Болѣрски остана въ кръчмата, а петимата нарочени старци се упѫтиха на сговоръ въ чифлика. Тамъ тѣ се дълго замаяха. Това, което искаха селянитѣ, бѣше право: когато не имъ е продаванъ никакъвъ чифликъ въ мерата, то защо да оставятъ нѣкакъвъ си богаташъ гъркъ отъ Цариградъ да имъ работи толкова ниви, да имъ коси толкова ливади, да имъ захваща толкова бранища, когато дори и царството нѣма файда отъ неговата печалба, тъй като паритѣ си той изниса въ турско, въ Цариградъ, а пъкъ болѣрци хемъ пари по сѫдилищата пилѣятъ, хемъ пъкъ ей 15 години не могатъ ни да стѫпятъ въ нѣкое парче отъ чифлишкитѣ земи? — Тѣ сега ще си зематъ чифлика. А аргатитѣ сѫ бѣдни хора, речи, като болѣрци — съ свои сиромашки челяди, дѣчица. Защо да се трепятъ? Нека се прибератъ въ Болѣрово, — селянитѣ ги приимать: ще ги нагледватъ, докато се настанятъ на работа по другадѣ. . . Ще направятъ нѣкакъ нѣщо за тѣхно добро, защото тѣ сѫ цѣло село, та и тъй и инакъ тѣ ще прогонятъ аргатитѣ отъ чифлика.

Но и аргатитѣ право думаха. Чева за хатъра на болѣрци тѣ сега, ни въ туй, ни въ онуй врѣме да останатъ на пѫтя? Челядитѣ имъ въ града и тъй си мратъ отъ гладъ! Пъкъ то на човѣка и царството, и родното село, та че и правото е все тамъ, дѣто му е печалбата: на гъркъ работѣли или на българинъ, въ село или на чифликъ, — тѣмъ е все едно, тѣхнитѣ дѣчица все не ще си доядатъ и не ще си допиватъ. А колкото за това, че селянитѣ и тъй, и инакъ щѣли да ги прогонятъ, то и това не се знаяло, защото знае се, многото хора не убиватъ, тѣ прѣсмѣтатъ безъ пакость да навиятъ, когато на малкото хора имъ притъмнява на очи срѣщу многото и отпущатъ му края — трепятъ дѣ какъ завърнатъ. . .

Така селянитѣ бѣха прави за себе си, и аргатитѣ пъкъ за себе си. Истина, и еднитѣ, и другитѣ виждаха, че има една правда, която е и надъ двѣтѣ страни. Тази правда бѣше законътъ. Законътъ трѣбваше да отсѫди, кому се пада чифликътъ. И селянитѣ нѣмаше защо да се трепятъ съ аргатитѣ: ни еднитѣ бѣха криви, ни другитѣ. Ама все пакъ сега ни еднитѣ, ни другитѣ отъ тѣхъ споменуваха за тази висша правда. За-

щото когато аргатитѣ подвеждаха приказката до тоя редъ — до закона, то сами виждаха, че дипъ явно говорятъ за въ полза на своя господарь и въ врѣда на селото; а когато пъкъ селянитѣ идваха до тамъ, сѫщо прѣмълчаваха, не говорѣха за правдата на закона, защото тази правда споредъ тѣхъ твърдѣ явно говорѣше въ тѣхна полза и въ врѣда на аргатитѣ. И еднитѣ, и другитѣ искаха да постигнатъ сговоръ, пъкъ то не можеше.

А адвокатитѣ Златарчевъ и Сребърничевъ отсѫтствуваха сега; сѫщо нѣмаше и сѫдиитѣ, които рѣшаваха по съвѣсть, та изкарваха и едната, и другата страна прави,—и ето вече прѣзъ 15 години прѣсмѣтваха сѫдебнитѣ разноски и за удовлетворение на законитѣ привикваха прѣзъ година — прѣзъ двѣ редъ имена (за сѫдиитѣ народътъ е имена съ прилагателни: длъжникъ, ищецъ, обвиняемъ, обвинитель, гаранти и свидѣтели. . .), за да запозѣдатъ послѣ на сѫщитѣ тия имена да се свратъ пакъ въ сѫдебнитѣ дѣла. . .

. . . . . .

По едно врѣме единъ слѣдъ другъ въ Долнокрайската махала се стичаха по-воинственитѣ мѫже въ селото, подбираха си колове и съ свѣтнали очи чакаха края на сговора. И ето тѣ изненадани сапикасаха, че изъ чифлика се измъкна единъ отъ аргатитѣ и изви като по работа на дѣсно къмъ болѣровската рѣка. Селянитѣ пуснаха по него едно пъргаво момче, за да го прослѣди. Слѣдъ малко то се върна разпъхтѣно: аргатипътъ стигналъ рѣката и хукналъ край брѣга ѝ за къмъ дървения мостъ. Не щѣше и дума: той отиваше въ полицейския участъкъ отвѫдъ моста да вика стражари на помощь . . .

Изведнажъ се дигна глъчъ въ цѣлото село.

А слънцето се издигаше, припичаше и тѫжната есенна прѣлесть трепкаше навредъ по хубавия гьокленски край.

XIV.

Въ това врѣме подъ село прѣзъ Долнокрай вървѣха къмъ ливадитѣ Балановъ Грозьо пѣшъ съ прѣвързана глава, и стариятъ бѣлобрадъ турчинъ на своя бѣлъ конь. Сега изъ негова поясъ не се подаваха сребърнитѣ дръжки на пищовитѣ

му, — тѣ бѣха натикани дълбоко въ пояса му и не поличваха отвънъ; нѣмаше му на шията и шестовръвнитѣ сребърни кордони, — скрилъ ги бѣше; а сѫщо липсваше отъ гърдитѣ на коня му и елмазената звѣзда подъ полумѣсеца отъ глигански зѫби. Стариятъ турчинъ сега сочеше като простъ джелепинъ, каквито идатъ отъ Цариградъ най-вече на пролѣть. И вървѣше той прѣдъ Грозя младежки яхналъ на коня си. А Грозьо го изглеждаше отъ подиръ изъ подъ дебелата си прѣвръзка, която му опоясяваше темето и челото; покривнуваше глава, па помръднуваше и устни. Не би било мѫчно само съ очи да прочете човѣкъ по лицето на намръщения момъкъ, че той крои нѣщо нечисто. — „Око не ще ми мигне“, — мислѣше той; — „по имане ходѣлъ. . . книга нѣкаква билъ гледалъ... Ба, само да подуша мѣстото, да доловя бѣлѣга и — може да си го прѣчукамъ! Хѫ, хичъ нѣма да мигна — знамъ си азъ!“

Не слѣдъ много тѣ вече настигаха самото мѣсто на едноврѣмешното спахийско кѫтче Гьокленъ. То е едно каменисто бърдо, сега обрасло съ рѣдъкъ храсталакъ, наведено къмъ долинката на една малка горска рѣкичка, която още тукъ се влива въ морето; отъ нейното устие брѣгътъ на морето почва да се издига отсѣчено и когато вече се изравня съ Гьокленъ, прави такъвъ страшенъ яръ, отъ който не всѣки би посмѣлъ да надникне. Този яръ на нѣколко пѫти се е цѣпилъ и събарялъ, та долѣ между брѣга и морето стоятъ пръснати пѣсъчни могили, обрасли тукъ-тамъ съ магарешко тръне и татулъ. На едно мѣсто въ тоя яръ личи вдълбана дебела каменна стѣна. Тази стѣна е староврѣмско кале, което върви прѣзъ бърдото и отива до три часа по билото на планината. Подъ това кале, че до рѣкичката е билъ Гьокленъ, който си ималъ и скеля на морето. Сега тукъ е всичко заличено, а на врѣмето си нѣкога дигали сѫ се по туй бърдо кули и сараи, харемлици и градини. . . Единъ македонецъ-вѫгляръ свилъ се прѣди години тука на печалба, изровилъ си срѣдъ камънацитѣ пещь, а то се открило дупка. Стекли се селяня, чоплили, дълбали... дошли послѣ учители отъ града и изкопали — староврѣменна християнска черква... не кула не сараи, не джамия!

Седѣше стариятъ турчинъ сега на бѣлия си конь и бавно, мълкомъ яздѣше край Грозя.

А разтлала се прѣдъ тѣхъ земята съ своитѣ гори и поля, рѣки и море. Само глухо е нѣкакъ — животътъ се е посвилъ въ села и градове. А слънцето припича, но като че се не радва, нито се сърди вече на земята: припича нехайно. Чувствува се, че зима иде, че снѣгъ и ледове ще обковатъ вредъ, та земята ще си отпочине, ще се напои, ще набъбне и ще бликне изъ нея по-буенъ животъ. А тогава слънцето изново ще блѣсне, ще трепти отъ жарь и ще пече пакъ желти нивя, зелени ливади, безкрайни пасбища и гори по възродения сега за стария този турчинъ тихъ и хубавъ Булгаристанъ . . .

Язди той край Грозя и тжжно огледва всичко като старъ стопанъ, който е изпадналъ и продалъ онаслѣдената си отъ бащи и дѣди земя. . .

Грозьо пооставаше задъ него. Съ младия момъкъ ставаше нѣщо. Той по пжтя намѣри една недълга цѣпеница, дигна я, прѣмѣри я съ шепата си и избѣли очи къмъ стареца: съ единъ замахъ ще го повали. И не хвърли вече цѣпеницата.

Баланътъ тазъ зарань бѣше въвелъ стареца турчинъ въ кжщата си нѣкакъ спотаено и заочи захока, че нѣмало дърва на огнището, па веднага крѣсна на Грозя да се маха отъ очитѣ му съ тази прѣвързана глава — да земе брадвата и да нацѣпи дърва на дръвника. А Грозьо тогава се още ядѣше въ себе си. Да сж що отъ що богати, то той би се прѣсрамилъ — поискалъ би Ангелина . . . на пукъ на Джонка! И защо да я не иска, когато Дойно писарътъ му говорѣше тъй... тъй, че нему било все едно: той ще си вземе мома отъ Малево. Би поискалъ Грозьо Ангелина, токо... не може. Младиятъ момъкъ мислѣше, тюхкаше се и почваше да се гнѣви на баща си, че е станалъ посмѣшище на селото и е осиромашалъ съ своето иманярство. И когато тоя го прати на дръвника да цѣпи дърва, а самъ остана да си шепне съ турчина, то Грозьо се усъмни и по едно врѣме отърча да подслуша. Баланътъ говорѣше па турчина, че единъ македонецъ е намѣрилъ имане въ Гьокленъ: изровилъ тамъ една черква... Грозьо настръхна отъ едната само мисъль, да намѣри имане. Тъкмо тогава влѣзе у тѣхъ кехаята, за да води баща му въ общината. Баланътъ се обърка, но гузенъ отъ години, той сега бързобързо се накани да върви и викна Грозя на страни, па му каза:

— Да дърпишъ бре, днесъ да дръжишъ! Тоя читакъ иде чакъ отъ Едирненско — имане дири — книга нѣкаква гледа, въ Гьоклепъ иска да го заведа... за Катърджика пита... а все извърта приказката май съ читакъ... На сега, заведи го, ти си по-младъ, заведи го и отваряй очи на четире: той иска да изгледа мѣстата и нѣкоя нощь ще изрови иманего, па ще духне... Младъ си, песи сине: вижъ да му дойдешъ до оки! Върни-струвай, земи му тая книга, дѣто ще е бѣлѣгътъ на мѣстото, зере инакъ да не ми си излизалъ на очи...

Когато да тръгва за общината, Баланътъ пакъ свари и пришепна на Грозя:

— Ще ти зема Стоилковата дъщеря, ей ми бога!

Сега Грозьо нищо не помнѣше отъ всички тия бащини си думи. Той сѣкашъ самъ бѣше намѣрилъ въ ума си, че старинятъ турчинъ ходи да дири имане, но че това него нѣма да огрѣе, не бива да го огрѣе: читакъ е, лесна му е смѣтката. Грозьо се само давѣше отъ вътрѣшна нѣкаква мжка, и колчимъ старецътъ се извърнѣше да го запитва за нѣщо, то момъкътъ изтръпнѣше, прѣблѣдняваше, и ржката му, безъ да ще, стисваше цѣпеницата — готовъ да я извърти върху побѣлѣлата глава на неизвѣстния друговѣрецъ.

А тоя рѣдко се извръщаше да го запитва. Колкото по се отдалечаваха тѣ отъ селото, толкозъ по се оживяваше странниятъ старецъ. Той токо се огледваше, токо се взираше ту въ клонатъ орѣхъ, ту въ стволестъ дѫбъ, ту въ обраслъ съ буренъ трапъ, ту пъкъ въ забитъ нѣйдѣ камъкъ. А когато тѣ излѣзоха надъ Гьоклепъ, то старецътъ се хвана за брадата....

И почна да разпитва Грозя: отъ кое какво е запомнено въ село, до дѣ е било Гьоклепъ, дѣ е била спахийската кула, дѣ сараитѣ.... баре джамия не е ли имало?

Грозьо извиваше очи, въртѣше се около коня, поизтръпваше. Инакъ той знаеше само, че кули и сараи е имало, трѣбва да е имало и джамия, но — не знае, кое кѫдѣ е било, никой вече не знаялъ това....

Старецътъ си дърпаше брадата: никакъвъ споменъ отъ петвѣковно величие! Нито слѣда отъ войни и геройства! Ни една кула, ни единъ сарай и нийдѣ име отъ паши и бейове! Всичко е сѣкашъ метла помела! Раята крѣпи, заличва чуждото, подпраня своето и подновява, оживотворява, а отъ тѣхъ,

отъ всичко онуй, което прѣзъ петь вѣка е градилъ кървавиятъ османлийски мечъ, — отъ него е останало ето това... тия човѣкоподобни камъне, завалени надъ купчини, купчини гробове!.. Пороятъ протекълъ — изтекълъ, и само камънитѣ останали... И всичко друго е, както било отъ памтивѣка: морето е все тъй хубаво, широко, безмѣрно, а бучи и сега тъй, както е бучало, когато тукъ сѫ се дигали крѣпости и черкви, послѣ кули и сараи, а сега гора и камънакъ... И отъ синитѣ бездънни води тукъ пакъ лъха сѫщата оная дива влага — дъхъ на тъмни бездни — която е лъхала прѣзъ всички вѣкове по тия прѣсѣчени отъ водитѣ ярове на планинската българска земя.

Дълго се огледва стариятъ турчинъ, да поклати глава, бръкна въ пазвата си, извади увита мушама, отви я и разгърна пакъ оная дебела хартия като карта, която разгледваше отзарана при хана, когато го съзрѣ Баланътъ.

Грозьо опули очи и страшно прѣблѣднѣ. Тази ще е книгата, за която му говори баща му. И момъкътъ се изблещи сега като омагиосанъ: той дойде въ онова положение, когато човѣкъ се води сѣкашь отъ злата си урисия и безсвѣстно си копае самъ гроба. Той още вънъ отъ село прѣсмѣтна, че какъвто си е сиромахъ, и тъй както го осрами снощи Джонко, не е работа вече да се връща въ Болѣрево. Ако му се не случи сега да хване бѣлѣга на мѣстото, дѣто се крие имането, що го дири тоя турчинъ (Грозьо ни веднажъ не помисли, че другoвѣрецътъ старецъ може да ходи по друго), то той, Грозьо, ще се запилѣе нѣйдѣ по гурбетъ, ама тъй далечъ, дѣто ни да го видятъ, ни да го чуятъ...

— Азъ чухъ, айолъ, да спомина баща ти отзарана мѣсто едно „Катърджикъ“ при Гьокленъ: него баре не знаешъ ли? — попита турчинътъ по едно врѣме, но не дигна очи отъ книгата си, държеше на нея пръстъ и прѣсмѣташе.

Стана нѣщо страшно; двѣтѣ жили по врата на Грозя се подуха — ще се пръснатъ; очитѣ му хлътнаха като на мъртвецъ; пипна той и съ двѣтѣ рѫцѣ цѣпеницата си и се стѫписа...

Турчинътъ не подозираше нищо, не се извръщаше дори, и това едничко го спаси за сега: задъ него Грозьо треперѣше, тъй треперѣше, като че наистина бѣше вече убилъ, но тъй

като турчинътъ го не забѣлѣза, то отпусна той бавно цѣпеницата и изведнажъ се огледа околовръстъ. Нѣмаше никого. Тогава Грозьо пое дъхъ, заекна се и глухо каза:

— „Катърджикъ“ ли?

— Я, — потвърди турчинътъ пакъ безъ да се обърне.

— То бѣше едно мѣсто тамъ... ей тамъ, на яраа, но се събори... изѣде се отъ морето и се събори, излъга Грозьо.

Старецътъ бърже се извърна: да ли се посепна отъ страшно отжпѣлия гласъ на Грозя, или пъкъ се почуди, че „Катърджикъ“ е къмъ морето, когато по неговата книга трѣбваше да бжде на горѣ по рѣката въ гжстата гора? — Грозьо се смрази: той прѣсмѣтна, че мѣстото на имането е „Катжрджикъ“. И за туй съ лукавството на убийца продължи лъжата.

— Така е, аго, — рече той; — „Катърджикъ“ е на яра и се изѣде, събори се... само да видишъ, цѣло староврѣменско кале се тамъ види и овчари сж намирали тамъ пари... ронятъ се пари...

— Кале ха? — промълви турчинътъ любопитенъ и смушка коня си — къмъ страшния яръ.

Човѣкъ не убива, а убиватъ револверътъ, ножътъ, брадвата... Дори и когато души убийцата, то не той извършва убийството, а го извършватъ неговитѣ ржцѣ — пръстетѣ и ноктетѣ му. Защото човѣшката душа се бои отъ душата на подобния му, и тя никоги не убива: наопаки, щомъ се почва убийството, то самата душа на убийцата сѣкашъ трепере и се дави въ проливаната кръвь, та почва да се кжса и гърчи, като че ли се мжчи да крѣсне и да спре извършваното отъ човѣшкитѣ орждия, отъ човѣшкитѣ мишци злодѣяние.

Когато турчинътъ си смушка коня и отърча при яра, то нозѣтѣ на Грозя го повлѣкаха несъзнателно слѣдъ него. Но тъй като ржцѣтѣ му още не посѣгаха да почнатъ злодѣянието, то душата му немѣеше — като че ли той се само залъгва и не ще смѣе да приступи къмъ такъво грозно нѣщо... Ала и човѣкътъ, и душата бѣха на стъпка прѣдъ пощѣното убийство. И яви се колебанието: ржцѣтѣ скриха цѣпеницата задъ гърба му; очитѣ му замигаха — хитро и плахо, а езикътъ като на своя глава продължи лъжата:

— Ето го калето, — каза Грозьо съ крѣслинъ гласъ, слѣзни и се наведи отъ яра да видишъ подъ калето дебели темели, отъ кждѣто се ронѣли пари...

Турчинътъ не го погледна, кривна глава, но го и не послуша: като добъръ ѭздачъ, той си изравни коня съ страшния яръ и съ младежка пъргавина се мжчеше да се надвиси отъ седлото надъ ужасната пропасть.

Грозьо извъртѣ очи. „А, читакъ“, — мина му прѣзъ умъ, — „не слизашъ, боишъ ми се“!

И съ сгърчено лице мургавиятъ този момъкъ подскочи и дигна въ жилавитѣ си ржцѣ цѣпеницата...

Тъкмо тукъ турчинътъ бѣше успѣлъ да надникне надъ грозната пропасть и изплашенъ отъ бездната, надъ която се бѣ надвисилъ, изтръпна, опита се да се поотегли и изведнажъ избѣли ужасени очи: — мѣрна му се цѣпеницата на Грозя... Грозьо бѣше замахналъ; той почна убийството, и душата му се пробуди, сгърчи се, простена, и въ страшния този мигъ клетиятъ момъкъ, който никога въ живота си не бѣ помисловалъ да убива, сега невинно прѣсмѣтна, че е грозно да удари самия турчинъ, защото нѣмаше нужда: той и безъ туй бѣше готовъ да се повали въ пропастьта... И цѣпеницата му съ страшна сила се сложи върху опашката на коня. Животното и тъй треперѣше отъ ужасъ при яра, а сега тръпна, сви си отъ болка заднитѣ нозѣ, забрави се сѣкашъ, полюлѣ се и съ едина кракъ хлътна — изплъзна се отъ ронливата прѣсть. Сега злото облада убийцата: едното му око видѣ, какъ хлътна кракътъ на коня въ пропастьта, а другото се вцѣпи въ страшния сега старецъ: тоя като да порастна надъ коня и инстиктивно, но съ турска ярость се озжби и страшно махна съ камшика къмъ Грозя. Челюститѣ на Грозя тракнаха, съ всичка сила той се блъсна о коня, окото му къмъ турчина свѣтна — камшикътъ го закачи, но другото му око бѣше въ заднитѣ крака на коня, прѣстьта се ронѣше подъ тѣхъ... тоя трая сѣкашъ цѣлъ часъ! И стана нѣщо ужасно: Грозьо отскочи онѣмалъ и смразенъ отъ ледена поть: старикътъ турчинъ бѣше още веднажъ замахналъ съ камшика си, но чалмата му отхвръкна, ржката му се дигна високо — и изведнажъ той изчезна... И вмѣсто него остана едно чудовище — двѣ вцѣпени въ земята копита, една запѣнена муцуна, едни ужасно избѣлени биволски

очи... Облакъ прахъ се дигна: изчезна и послѣдната страшна сѣнка на коня... Грозьо сѣкашъ не уби: пропастьта грабна жертвитѣ му... И това бѣше дваждъ по-страшно: скжса се нѣщо въ сърдцето на младия момъкъ; нему отлекна изведнажъ, а пакъ изведнажъ му стана и тежко, обхвана го гроза, иде му да търти на бѣгъ. А на край нѣщо непосилно го потегли... съ страшна сила го потегли — да скочи и самъ ли? Или само слѣдъ жертвитѣ си... за да ги души и кжса, за да легне и той при тѣхъ?

XV.

Долу между яра и водитѣ на морето, отъ сривания прѣзъ вѣкове брѣгъ се бѣха образували пѣсъчливи могили, обрасли съ трънакъ и татулъ. Не слѣдъ много по тѣхъ пълзѣше разпѣхтѣниятъ Грозьо, който бѣ влѣзълъ тукъ, като избиколи край рѣката. Съ избѣлѣни очи той се озърташе, дирѣше като хиена мъртвитѣ трупове... И това, което най-послѣ зърна, го накара да замижи. Бѣлиятъ конь на неизвѣстниятъ турчинъ сега не бѣ конь, а една вонеща, пѣнлива и кървава купчина отъ меса, кости и седло. Близу до него въ едно траиче лежеше съ забита въ пѣсъка глава нещастниятъ старецъ. Той сочеше по запазенъ и Грозьо се поуплаши, на лицето му още по почернѣ — вжглене живъ! И когато най-послѣ той се наведе надъ него да го тършува, то позѣтѣ му се прѣкосиха, момъкътъ отскочи на страни и безумно погледна ржцѣтѣ си: тѣ се бѣха окървавили... защото снагата на турчина бѣше още топла, а пъкъ членоветѣ му се изпотрошили, кожата му се прѣпукала, прѣзъ нея бликнала кръвь, та измокрилъ му се е дори и дебелиятъ поясъ... Грозьо треперѣше: той трѣбваше да бръкне само въ пазвата на тоя кървавъ трупъ — тамъ скри старецътъ завитата въ мушама книга. Най-послѣ момъкътъ се прѣстраши: само съ пръсте разгърна той антерията на жертвата си, съ избѣлени очи допипа мушамата, стисна я въ ржката си и хукна край брѣга: — нему друго не трѣбваше!

Подиръ малко Грозьо си измиржцѣтѣ, изтърка ги съ пѣсъкъ — ситенъ, чистъ и хубавъ морски пѣсъкъ, па залисанъ нѣкакъ пое съ бързи стжпки пжта за къмъ село.

Когато не слѣдъ много той се озова надъ пасбищата отвъдъ блатото срѣщу Болѣрево, то нѣщо чудно се разкри прѣдъ очитѣ му: подъ село, около чифлика, пъплѣха селяни, и се гърмѣха пушки.

„Биятъ се... Съ чифлишкитѣ аргати се биятъ“, — проговори той съ гласъ и очитѣ му свѣтпаха: младиятъ момъкъ подскочи и хукна къмъ побоището подъ селото съ пълното помрачение на настървенъ отъ кръвь човѣкъ.

А прѣзъ това врѣме, прѣди да се дигне шумъ отъ чифлика, женитѣ изъ селото се чугулѣха край плетищата и тълкуваха случкитѣ съ по-голѣма припрѣность отколкото мжжетѣ.

Само Николица поблъска при своитѣ съсѣдки песникъ о песникъ на пукъ на батьовцитѣ си, па прибра се у дома си, та седна на чекърка. Тя треперѣше отъ гнѣвъ, че и отъ драгость: идѣше ѝ да се смѣе, да се смѣе, че Джонко и Боньо тъй юнашки избѣгаха отъ ржцѣтѣ на братъ ѝ — кмета... Бѣдната стара жена! Тя сега живѣеше съ моминството на Ангелина. Завъртѣ чекърка, а умътъ ѝ се мае въ хиляди припрѣни мисли. — То Джонко сега, като избѣгаха съ Сиракъ Боня, нека сгорятъ да отвлѣкатъ Ангелина, па...

А изведнажъ на прозорецъ отзадъ кжщата, дѣто имаше пжтечка край високия плетъ, се мѣрна ергенски калпакъ, свѣтна кавала на ловджийско шишене и се почука. Николица скочи и зина поразена.

— А бре Джонко! — втрещи се старата жена; — какво диришъ тука бре, поразио? Дирятъ те и подъ земята!

— Отвори ми, стрино! — пришепна той съ пръстъ на уста и избиколи кжщата.

— Хубава стрина ще съмъ ти азъ; — отвори му Николица; — ще те хванатъ, бре!

— Нека дойдатъ, — треперѣше Джонко; — Николице, ти майка, ти баща! Повикай ми Ангелина!

— Ба, ей сега, на колѣното ми е! — изкриви му се тая; — върви да разправишъ лудориитѣ си, че тогава дири момичето!

— Не ми се карай бе! — навжси се Джонко, а сълзи му на очитѣ.

— Да не ти се карамъ ли? — Чакай! — запѣни се старата жена, втурна се, зарези вратата отъ вѫтрѣ, изив рѫцѣ на халбокъ и проточи къмъ Джонка вратъ:

— Да ми кажешъ . . . казвай, снощи като прѣскочи при Ангелина въ градината. . .

— Е?

— И не трепнува бе? Ще ми се прѣструва: край не е, лудо, стори ти нѣщо на момичето!

— Стрино, не ме трови, — изчерви се Джонко. . .

— Чева ви не гледахъ снощи, бре харо?

Джонко се сопна и изпѫчи гърди:

— Добрѣ, като си ни гледала, — натърти той; — заай тогава: то и Богъ гледаше! Ха сега, повикай ми я!

— Божке, ей го, какво дума! — слиса се Николица; — ама азъ ги гледахъ снощи и си рекохъ. . .

— Гледала си! — усмихна се горчиво Джонко; — нà, азъ ти думамъ; жена ми е вече Ангелина, чуешъ? Върви ми я викай! Върви, че ей сега саминъ ще скоча у нихъ. . .

— Ха де, ако ти е яка глава за брадва!

— Не ме подсторвай! Думамъ ти, ще убия и нея и себе си!

— Усмири се, бре диво! — омекна Николица.

— Очитѣ ѝ, бе Николице, — развесели се изведнажъ Джонко; — очитѣ ѝ като черни череши бе: въ чаша да ги изпиешъ!

— Да си седналъ тамъ, въ кѫта, — блъсна го Николица; — ще те зареза . . . Гледай го ти, като те е допарило да я видишъ, хии ти пѫтя хе, върви я вижъ! — и изхвръкна на вънъ.

Джонко веднага отърча на задното прозорче.

— Боньо, дай ми шишенето! — пришепна той; и бди, приятелю!

Николица не бѣ видѣла Боня; тя надали подозираше кроежа на вѣрнитѣ тия луди млади. Чева срѣдъ бѣлъ день?

— Склони-несклони, приятелю: думамъ ти, да я отведемъ още сега, — каза Боньо.

— Нѣма, Боньо, не ща, ако тя не склони. А тя нѣма да склони. И ще я туря на клетва, па тамъ става що ще; една глава нали е на раменетѣ ми. . .

— То сега можеше, — сви се Боньо подъ прозореца недоволенъ; — тамамъ селото е цѣло рукнало по чифлика.

Джонко изпъшка, сключи нѣжди, опрѣ си лунката до огнището, седна, обтегна се на лакътъ, огледа се въ огъня, тъга го налегна — сърдце ще му се разкъса. А на езика му се въртѣха думи на пѣсень: — лудата кръвъ кипи и дири да тѣши младата душа. . . И до като очитѣ му горѣха отъ гнѣвъ, то устнитѣ му просвириха глухо и скърши той безсвѣстно езикъ съ дълбока тъга и пакъ съ сжкта драгость, — затъжаника:

Ахъ, Боряни гърло боли,
Гърло боли, бѣло гърло!
То не било бѣло гърло,
Най ми било бисеръ зърно!..

И дълбоко въздъхна. А счуха се напоконъ стжпки. Наистина скоро резето отвънъ се отмакна. Джонко се разтрепера, скочи и отърча при вратата.

— Линче, — викна той и протегна ржцѣ срѣщу Ангелина, но не можи да ѝ се усмихне, а мраченъ пришепна: — не бой ми се! — па стисна ѝ лактитѣ и я отведе на козека до възглавницитѣ.

— Охъ, Джонко, пустни ме! — мълвѣше Ангелина.

— Кротките хемъ, кротките! — навжси се Николица; седнѣте тамъ и се сприкажете, че да ви нѣма, зере бела не ща!

Старата жена си хапѣше неспокойно устнитѣ; тя се изправи на по-голѣмия прозорецъ до вратата и се загледа на долѣ къмъ чифлика, кждѣто селенитѣ се вече трудаха.

Джонко се поозърна, свѣнъ го бѣ да говори при Николица, та ѝ рече:

— Стрино, таквозъ . . . по-харно ще е да излѣзнешъ на пруста, че да не дойде нѣкой. . .

— Аха, ще ти прѣседне, — не щешъ ли? — кривна се тая безъ да се обърне.

Джонко потопи очи и зашепна на Ангелина:

— Злѣ ме нагрози кметътъ, милинке; не ще има за насъ животъ въ това наше село! Поглежъ ме! Страхъ ме е мене, бой се за тебе!

Едва тия младиятъ момъкъ се взрѣ по-хубаво въ лицето на либето си: то бѣ разплакано и сега се страшно мѣнѣше — ту пламне, ту посърне. . .

— Какво ти е?

— Нищо . . . то е е нищо . . . тѣ какво могатъ . . . само ние, — пробибли Ангелина и се задави.

— Какво?

— Само . . . вѣрни само да сме си, — бърпеше си сълзитѣ тя и не ѝ се разбираше приказката.

Но Джонко я разбра, и лицето му пламна отъ свѣнь.

— Защо каза тъй? Линче, да си не казвала тъй! — просълзи се и той, па привлѣче я, а тя си сложи лицето на рамото му, па хлипаше и говорѣше:

— Охъ, горкана съмъ! Сноци . . . какво ти сноци направи!

Николица на прозорчето до вратата почна да се надига и да хъка, па токо крѣсна:

— Божже, ще се изколятъ! Джонко, ще се изколятъ бре! Охъ, подъ село, майчице, съ чифлишкитѣ хора!

Джонко не разбра. Той скочи, както държеше Ангелина, и викна къмъ задното прозорче:

— Боньо бе! — па като се обърна къмъ Ангелина, рече ѝ отсѣчено: — това тѣй нѣма да бѣде: върви още сега съ менъ, ей ни Боньо, вѣренъ приятель

— Избиха ги! — крѣсна Николица и дръпна резето на вратитѣ; Джонко, избиха ги! — извърна се тя; — джандари идатъ: какво имъ е криво селото?

И като си стисна прѣзъ сълзи юмруцитѣ, старата мъжествена жена изръмжа:

— Азъ тѣмъ! — и хукна по дола къмъ чифлика.

— Татко мъ, Джонко! — писна Ангелина; — тамъ е, милинки!

А тъкмо тукъ мъртво блѣдъ се изправи на прага съ своята великанска снага Боньо.

— Джонко, — заекна се той; — джандари идатъ брате: ще избиятъ нашитѣ!

— И батво е тамъ, милинки! — трепераше като листъ Ангелина.

— Да отърчимъ и първо тѣхъ да опазимъ! — каза Боньо и му свѣтнаха очитѣ, като да му текна спасителна мисъль. . .

Джонко залисанъ се огледа, грабна си шишането и спрѣ прѣдъ Ангелина. Тѣ като че си казаха нѣщо, ала не се чу да проговорятъ. Но когато се прощаваха, ясно полича, че се дѣлятъ само за малко врѣме и че казали сж си — че прѣзъ море ще бѣгатъ, на смърть ще склонятъ, ала свои ще бждатъ...

XVI.

Когато на Болѣрски обадиха, че чифлишкитѣ хора сж пратили за полиция на участъка отвждъ моста, то той скочи, засука мустакъ и погна кехаята низъ село.

Слѣдъ малко мало и голѣмо се стече прѣдъ чифлика.

Болѣрски запази при себе си десетина души въоружени съ пушки караули, а другитѣ мжже — всички съ колове въ ржка — раздѣли на три. Една голѣма навалица щѣше да нападне на главнитѣ стрѣхести порти на чифлишкия дворъ и щѣше да привлѣче тамъ чифлишкитѣ работници; а други двѣ чети отъ селяни щѣха да ударятъ отъ двѣтѣ страни високия чифлишки плетъ, за да го пробиятъ. Дѣто най-напрѣдъ се пробиеше входъ, тамъ щѣха да тичатъ и другитѣ чети. Това щѣше да командува самъ Болѣрски и за туй той се качи надъ близка керемидена кжща отъ Долнокрайската махала.

Щомъ се дигна шумътъ въ село, аргатитѣ изгониха отъ чифлика дошлитѣ стари селяни на сговоръ, па се въоружиха. Тѣ сега бѣха единадесеть души; троица отъ тѣхъ се въоружиха съ брадви; двамина дигнаха желѣзни колове; четирма измъкнаха дългитѣ дръжки на търнокопи, единъ по-силенъ нарами цѣла коса, а останалитѣ двоица имаха ловджийски пушки. Тия излѣзоха първи срѣдъ двора и дадоха два вистрѣла. Тогава Болѣрски заповѣда на караула да стрѣлятъ прѣзъ чифлика, и куршумитѣ на кринкитѣ полетѣха далечъ въ блатото.

— Да сте махали отъ ржцѣтѣ си ония пушки, че ще заповѣдамъ да ви изтрепятъ като пилци! — провикна се Болѣрски отъ керемидитѣ на кжщата, и чифлишкитѣ аргати се покориха: скриха пушкитѣ.

Тогава четитѣ селяни съ брадви за събаряне и колове за биене се втурняха на работа. Една голѣма навалица се струпа на главнитѣ стрѣхести врати. А едноврѣменно двѣтѣ други чети отъ селяни се покатериха па чифлишкия високъ плетъ и отъ двѣтѣ страни на двора, па почнаха да го сѣкатъ.

Но смѣтката на Болѣрски не излѣзе вѣрна. Аргатитѣ сѣкашъ се досѣтиха, че въ двора може да ги сприщатъ и да ги навържатъ. Тѣ се струпаха подъ стрѣхестата порта; тамъ се слушаше голѣмъ глъчъ. Болѣрски се взираше и не можеше да разбере, какво има да става. А изведнажъ се дигна ужасенъ ревъ и писъкъ: аргатитѣ отвътрѣ неочаквано отвориха и двѣтѣ крилѣ на голѣмитѣ порти, върху които тълпата селяни наблѣгаше отвънъ, па навалицата се разбърка, мнозина изпопадаха и аргатитѣ съ ужасна свирѣпость се нахвърлиха срѣдъ тѣхъ.

За едно малко врѣме бѣше ужасна олелия, и нищо не можеше да се види. Но скоро отърчаха и другитѣ двѣ селски чети, изплашенитѣ пъкъ се опомниха и вече по-ясно се почна единъ отъ ония страшни боеве съ брадви и колове, свирѣпостьта на които се не срѣща и въ най-кръвопролитнитѣ сражения. Брадвитѣ ужасно се замахваха на гледъ, върху човѣшки глави и, макаръ да не улучваха, но за туй пъкъ като съ магическа сила тѣ ту разпилѣваха, ту струпваха ужасно развъртяванитѣ сопи, които трещѣха, пукаха глави, прѣчупваха нозѣ, трошеха гръбнаци и дигаха ревъ, псувни и скърцане на зъби.

Болѣрски надъ керемидената кжща ревѣше — командуваше. Десетината въоржжени караули въ двора на тази кжща трѣпераха, жадни да се втурнатъ въ страшното побоище.

А далечъ около чифлика боятъ се пилѣеше на групи на групи около разкжсанитѣ по на единъ, по на двама чифлишки аргати, заобиколени отъ селянитѣ.

По едно врѣме земята се бѣше постлала съ повалени хора, но тѣ скоро изчезваха — оправяха се едни, другитѣ отвличаха, трети сами пълзѣха и се губѣха въ селото. Рѣдко останаха тукъ-тамъ неподвижни трупове.

Нѣколко селяни се бѣха затирили по единъ по-сприхавъ аргатъ, който слѣдъ нѣколко опита да пръсне селянитѣ съ брадвата си, се бѣ спусналъ срѣдъ навалицата, проби си

пѫть и сега се оттеглящо къмъ моста. Тъкмо тукъ се зададе отсрѣща Грозьо и се втурна съ молози срѣщу аргата, като викна на селянитѣ, що го гонѣха, да го наобиколятъ, за да го вържатъ

— Тичайте да го вържемъ бе! — викаше той.

Въ сѫщото туй врѣме подъ селото се бѣха задали съ своитѣ шишинета Джоцко и Боньо.

Селянитѣ отдавна бѣха сапикасали цѣла върволица конни стражари да пропущатъ откъмъ моста, но никой още не хаеще.

Изведнажъ въздухътъ се продра отъ страшна тржба: на кѫщата при Болѣрски се бѣше покачилъ гърдесть селянинъ и надуваше като тржба една голѣма фуния за наливане на бъчви. Знакътъ бѣше разбранъ: Болѣрски го придружаваше съ силното махане на рѫцѣтѣ си — привикваше разпилянитѣ селяни и имъ сочеше чифлика. Наистина, запазилитѣ се само нѣколко аргати (другитѣ бѣха кое повалени, кое навързани) се разбѣгваха и нѣмаше защо да ги гонятъ. Сега трѣбваше да се събори обширния плетъ на чифлика и да се изсѣкатъ всичкитѣ сѣчива въ него.

Селянитѣ рукнаха къмъ чифлика.

Тогава Грозю остана съ двама селяни срѣщу аргата съ брадвата. Слѣдъ малко още и аргатътъ, и Грозьо, и другитѣ селяни сапикасаха стражаритѣ, що тичаха, па стана нѣщо страшно: Грозьо хукна край блатото, а по него бѣсно се спусна и аргатътъ съ дигната брадва. Още малко и той ще го съсѣче, ако поиска.

Тъкмо тукъ се озоваха Боньо и Джонко. Тѣ отъ село се бѣха мълкомъ наканили, да направятъ нѣкое чудо; и ако видятъ Ангелининъ татка или батя й на лошо, то хора да избиятъ, ама съ юначество да ги спасятъ. Ала сега, когато тѣ видѣха Грозя подъ брадва, забравиха всичко.

— Да го спасимъ, Боньо! — ревна Джонко; — дръжъ, брате, снощи азъ щѣхъ да го убия на вѣтъръ!

И съ овчарска бързина младитѣ момци клекнаха и съ два гърмежа изъ шишинетата си като че раниха аргата: брадвата на тоя се заби въ земята, той колѣнчи, пора по земята и се извърна къмъ гърмежитѣ страшно изплашенъ.

Ала и Джонко съ Боня се слисаха: отдушиха ги нѣколко гърмежа... Стражаритѣ гърмѣха. На Джонка нѣщо текна: напълни си той шишето и ю насочи къмъ стражаритѣ.

— Ба, кучета, — рече той; — на цѣло село се не стрѣля!

И изпразни си шишето по направление къмъ стражаритѣ.

Тия спрѣха.

— Де бресе! — ревнаха селяни отъ къмъ чифлика.

А изъ село пропищѣха още нѣколко куршума къмъ стражаритѣ. Тогава тѣ повърнаха конетѣ и хукнаха назадъ, отдалечиха се, па спрѣха и гледаха къмъ село.

Тукъ всички весело слѣдѣха тази работа. Но Болѣрски тури ръка на калпакъ, изгледа Джонка и Боня, позна ги, избѣли кривото си око, което и безъ туй сега се въртѣше страшно, па свирна — привика караулитѣ и имъ прищепна нѣщо.

Боньо и Джонко въ това врѣме вързваха уплашения аргатинъ и се чудѣха, защо Гроньо викакъ не спрѣ: той изви ю пътя край блатото и се изгуби.

Слѣдъ малко десетина караули се втурнаха къмъ Джонкови.

— Вържете туй куче тамъ! — викаха тѣ хитро и Джонко паистина вързваше аргата.

Ала Боньо изтръпна отъ първия караулъ, що го наближи: тоя посегна да му хване пушката.

— Джонко, бѣгай! — ревна той и тласна караула, па хукна!

Но Джонко бѣше поваленъ вече отъ караулитѣ и пушката му отнеха. Другитѣ бѣха погнали Боня и той не видѣ добрѣ, какво стана съ Джонка, отдалечи се задъ село, свари до единъ камъкъ да хване пусия и върна тия, които го гонѣха.

XVII.

. . . . . .

. . . . . .

XVIII.

На утрото слѣдъ горния шуменъ день нанисиаха надъ Болѣрово облаци; по обѣдъ валѣ дъждъ, а привечеръ се изясни и пакъ дъхаше не на есень, а на пролѣть.

И на извора надъ село подъ гората екнаха пакъ кършнитѣ гласове на моми и момци въ глуми и закачки.

За извора водятъ двѣ пѫтеки — по двѣтѣ страни на Болѣревския долъ. По тѣхъ сега пъплѣха — редѣха се като жерави — моми и подѣвки съ китки на чела, съ кобилици на рамо и съ лекъ, наперенъ ходъ — стѫпватъ и се подрусватъ. А отстрани по трѣвата ергенитѣ бавно пристѫпваха — съ прѣстегнати въ червени пояси кръстове, съ накрѣхнати калпаци, съ развѣни абички и съ черни възтѣсни потури, стегнато закопчани отъ глезенитѣ до кундуритѣ у едни, а у други свити въ бѣли навои, които сѫ прѣвързани на кръстъ съ черни връви до петата на царвулитѣ.

Момитѣ спираха подъ извора, снемаха котлитѣ си, туряха ги единъ възъ други и кобилицата надъ тѣхъ, па зашушукваха съ дружкитѣ си. — Момцитѣ пъкъ се трупаха надъ извора, обикновено застояваха на една нога, прѣплетена отъ свободната, на която само пръстетѣ допиратъ земята; мустачки засукватъ, въ момитѣ се вгледватъ и изтежко, горделивко се задирятъ.

Между събранитѣ момци единътъ бѣше съ прѣвързана глава.

— Батко Иванъ отървалъ яката, — рече една отъ момитѣ и кривна очи къмъ прѣвързания ергенъ.

— Какво? — понаближи тоя и изведнажъ подскочи, па посегна за китката на задирливата мома.

— Тая китка не е башъ за тебъ! — прѣпрѣчи му пѫтя друга мома; — перчишъ се, че кметътъ те не дава въ рѫка..

— Ами! — изплези се и първата мома; — а то лежалъ би и ти сега като Джонка въ затворъ у града.

Ергенитѣ надъ извора се посмъкнаха къмъ момитѣ.

— Да е стоялъ и Джонко като менъ день и нощь въ плѣвата, че да го не хванатъ, — каза задиряниятъ ергенъ.

— Стоялъ то! Па що лъжешъ батко Иване, чева се не перчеше изъ село още вчера!

Момитѣ извиха кършенъ смѣхъ. „Нà, че му се хвана лъжата“, думаха тѣ.

— Че менъ не дирѣха като Джонка, — говорѣше Иванъ; — чева не е знаялъ, да се е крилъ. Еве го Боньо, Сиракъ Боньо, дѣ да го найдатъ? нѣма го!

— Мари, тя, Боневата, каквато я разправятъ, — зина първата отъ момитѣ, но метна око къмъ извора, па гузно извика на тамъ: — ха, не зѣпай, Стано, ами наливай, че да дойде и намъ редъ, — нѣма да замръкваме тукъ!

Тя говорѣше на Боневата сестра. Втората мома между туй пришепна къмъ ергенитѣ:

— Боньо съ пушка зелъ гората и, думатъ, заканилъ се да убива кмета . . .

Иванъ обаче подскочи, грабна китката на първата мома, която се бѣше извърнала къмъ Боневата сестра, па като отскочи назадъ, изплези се:

— Нà че Боньо има защо да се крие, а азъ какво съмъ сторилъ?

— Брей, батко Иване! — писна прѣсторено момата, на която китката липса.

Иванъ криеше китката задъ гърба си.

— Ами гарвани ли сж те кълвали, бре, че си се вързалъ такъвъ, а думашъ, че нищо не си сторилъ? — отвърна на приказката му Боньовата сестра отъ извора.

— Молимъ ти се, батко Иване, — замоли момата за китката си, като хвана ергеня за поясъ и си кършеше стройната снага; — дай ми босилчеца, молимъ ти се!

— Да не ти е срамно, Цвѣто, че азъ ти земамъ китка? — изплези се гавриво Иванъ; — зеръ, болѣрска рода сте!

Цвѣта потопи очи, безъ да му отпуща пояса. Но другитѣ моми дозеха ергенската закачка.

— Той се не види, че е замѣзалъ на юрукъ, като се е прѣвързалъ такъвъ! — приплеснаха и дигнаха кършенъ смѣхъ.

— Дай ми само босилчеца, бе батко Иване, — замоли се пакъ Цвѣта; — само босилчеца ми дай, па другото земи, молимъ ти се!

Тя се молѣше, ала личеше си, че не за цвѣтето моли. Ергенътъ я хвана за ржката, даде ѝ босилчеца и я задърпа:

— Не кръшкай сега, ела!

— Пустни ме, батко Иване! — направи божура Цвѣта.

— Да си я пусналъ брей! — втурнаха се момитѣ и ужъ задърпаха Цвѣта, а то се примѣсиха съ ергенитѣ, па заблъскаха се — дигна се смѣхъ и глъчъ и надумки.

Слѣдъ малко китки̇тѣ на момитѣ липсаха — тѣ осѣнваха ергенскитѣ чела, втикнати подъ накрѣхнатитѣ калпаци.

— То за туй затворихме Джонка я! — крещѣха нѣкои моми, на които китките бѣха отпили въ нежелани, па и невѣрни ржцѣ; — то за туй го затворихме него, че вие му изневѣрихте и сега се придобряте съ писаря!

— Да си се пилѣтъ, брей! — писна една мома, като ощипана.

— Бахъ, не ще ли и да заплачешъ, святя?

Това бѣха мома и момъкъ, които сега се гледаха като гущери.

— Ба, ще ти се паля! — сопна се момата, но страхливо додаде: — чева имате вече вѣра!

— Святя, ха тогава писарьтъ да остане за тебе, па Ангелина, като го не рачи него, нека земе мене.

— Не те е срамъ! Да си млъкналъ! — озъбиха му се нѣколко моми изведнажъ.

— Нека ти е и тебъ главежътъ като тоя, дѣкато го разправятъ снощи, на писаря съ Ангелина! — натърти задирянята мома.

— Рода ми си, Гинке, ама . . .

— Какво ще ми сторишъ, ха?

— Да не си казвала голѣма приказка . . .

— Ба!

— Амо хей, то всѣка отъ васъ си бълнува нѣкой годежъ, па билъ и като писарева, токо нѣма онѣва куци и сакати...

— Бре, бре! — се изплезиха съ страшна злоба нѣколко моми, па извърнаха гърбъ, подръпнаха се на страни и токо неусѣтно затананикаха, а послѣ и бърже-бърже пропѣха:

Да би Милкана гледала
Такива и онакива,
Дворове би заградила
Все отъ момци и ергени,
А отъ тебъ би направила,
На нова врата деленъ прагъ,
Та кога мине-замине,
Чехлитѣ о тебъ да трие . . .

Едни отъ момитѣ редѣха закачливитѣ думи на пѣсеньта, другитѣ се кискаха, а трети бѣха вече извили високъ смѣхъ,

вагато и ергенитѣ се раздвижиха, заблъскаха песнитѣ о песникъ и съ високъ говоръ редѣка, та заглушаха момитѣ:

Милкано, моме хубава,
Нѣма ли да те извардя
На студенъ бистръ кладенецъ!
Очитѣ ще ти избодя,
На калпакъ ще ги закича
И изъ селото ще тръгна,
Да види мало-голѣмо
Срѣдъ зима черни череши . . .

Никой не сапикаса, че изъ гората токо надъ извора слѣзе цѣлъ великанъ, наметнатъ съ овчарски клашникъ. Той бѣше Боньо. Спрѣ задъ ергенитѣ и като утихнаха смѣковетѣ слѣдъ заначливата пѣсень, Боньо крѣсна:

— Азъ ще ѝ ги извадя, вѣра и клетва! [Всички зинаха].

— Клетва ми е за Джонково вѣрно приятелство! — усили гласъ Боньо; — да знаете, акрани: ако склони ще Ангелина да иде подъ вѣнчило съ писаря, то азъ ще ѝ извадя неи очитѣ, па билъ скочилъ и свѣтътъ цѣлъ срѣщу ми!

Високиятъ момъкъ напери широкитѣ си плещи: — цѣла планина! Такъвъ левентъ ергенъ въ Болѣрево не се помнѣше.

XIX.

Изъ момитѣ се отдѣли Боньовата сестра и плахо викна на батя си:

— Батьо, да бѣгашъ!

Тѣ бѣха братъ и сестра сирачета, надъ които всички въ Болѣрево се омилѣваха: Боньо бѣше и баща, и братъ за сестра си, а тая — майка и сестра за него.

Тѣ останали много малки безъ баща. Майка имъ, врачката Милкана, дала Боня козарче; съсѣди ѝ засѣвали нивята на изполица, а тя врачувала на цѣло село — пояла съ билки, четѣла съ брашно на камина, олово пържала, съ щърби кости анатемосвала, бобъ хвърляла, та цѣряла отъ лошо, изгубено намирала, магии развързвала и намразени хора побратимявала. Тя карала и Боня да ѝ бере билки въ зори по роса, а и разпитвала го понѣкога, за кждѣ и кждѣ сѐ виятъ мъгли

зарань; Боньо ѝ разправялъ още, дѣ се извиватъ вихрушки въ жегата и още, дѣ е виждалъ змии да се прѣплитатъ, да се хапятъ и кжсатъ... Грѣшно е да се говори за всичко туй, и Боньо, до като бѣ жива майка му, не дружеше съ другитѣ козарчета, за да го не разпитватъ; той си ходѣше все самотенъ. Послѣ, когато майка му умрѣ, Боньо събра вързопитѣ билки, вълчитѣ челюсти, оловото, тигана и гърненцата, па ги дигна и рече на сестра си: „Тѣ сж за тебе, ти си женска страна. Ти да прѣговаряшъ на умъ всичко, каквото си запомнила отъ мама, та кога се оженишъ и наберешъ грѣхове, да знаешъ и да можешъ като нея“ .....

Слѣдъ туй отъ самотното козарче отрасте Сиракъ Боньо — чуденъ по едрата си снага, ала дважъ пó-чуденъ по нравъ. Баба Милкана имъ оставила бащина кжща и бащини ниви непокжтнати, а отгорѣ туй оставила имъ тя и свои спечелени черни грошове. А и Боньо съ козарството си навъди цѣло стадце, па стана сега на своя нога домакинъ. Но... като че имаше нѣщо опако у него: на всичко се чуди, на всичко се пули, а за нищо не разпитва. Миналата година, когато новиятъ попъ, свещеникъ Димитрий, служѝ най-напрѣдъ литургия, то и Боньо се улучи да иде на черква. А въ черква той стоеше като сжщъ дивакъ: посвие се, но личи, че е найедриятъ човѣкъ въ селото; скулитѣ на жглестото му широко лице лъсваха като мѣшина, очитѣ му — обли шарени очи — се разширяваха и токо се пулѣха въ всѣкого и въ всичко, а самъ той, скръстилъ ржцѣ, стоеше като закованъ. Той въ друга черква, освѣнъ въ Болѣревската, не бѣ влизалъ и другъ попъ, освѣнъ покойния дѣдо попъ Иванъ, не бѣ слушалъ. А новиятъ свещеникъ Димитрий е досущъ пó-другъ: има дебелъ гласъ и пѣе като руски попъ, та кънти кубето на черквата тъй, като че и тамъ пѣятъ попове. Боньо, като не чувалъ и не виждалъ нищо такъво, опулилъ се на новия попъ и замѣталъ очи — ту къмъ олтаря, ту къмъ кубето. Попътъ по едно врѣме сапикасалъ едрия и опуленъ Боньо, па... кой знае какво станало: почналъ и попа да мѣта очи ту въ Боня, ту въ кубето. Най-послѣ почудили се и селянитѣ, и селянкитѣ — замѣтали и тѣ очи ту въ попа, ту въ Боня, ту пъкъ на кубето... Цѣлъ день тогава само за това се говори въ селото: Боньо уплашилъ попа, а тоя него... Новиятъ

свещеникъ, обаче, се сумѣсалъ: попиталъ въ кръчмата за Боня, узналъ, че е врачкинъ синъ и казалъ дума: „грѣхове трѣбва да има“, — рѣкълъ; — „майчини грѣхове... трѣбва да го причастя“...

Отъ тази случка и още отъ една се е почнало приятелството между Сиракъ Боня и Джонка. На Боня станало срамно отъ думитѣ на новия попъ, та вече не стжпвалъ въ черква. Пъкъ на нѣкои това и трѣбва: заговорили, че попътъ искалъ да причасти Сиракъ Боня, а тоя се изплашилъ и вече се не окаждалъ къмъ черква. Тъкмо по това врѣме пъкъ по болѣрскитѣ егреци се явилъ бѣсенъ вълкъ. Една вечерь Джонковитѣ овчари — Боньо своето стадце бѣше примѣсилъ съ бае Петровитѣ овце — обадили въ село, че вълкътъ, бѣсниятъ, ги връхлетѣлъ, та давилъ и единъ Боньовъ овенъ. Боньо отърчалъ на егрецитѣ и тамъ прѣспалъ. Прѣзъ нощьта бѣсниятъ вълкъ пакъ връхлетѣлъ. Кучетата го подушили отъ далечъ и почнали страшно да виятъ, а овчаритѣ се изплашили и обърнали. Боньо изсумтѣлъ, дигналъ на рамо единъ отъ подкованитѣ овчарски чомаги и смигналъ имъ да вървятъ по него. Стадото почнало да се лута. Боньо се разтреперал и почналъ да прѣскача храсталацитѣ — дирѣлъ вълка, както се дири скритъ заекъ, защото кучетата скимчали и се пилѣяли отъ страхъ прѣдъ бѣсния звѣръ. И изведнажъ нѣщо се изправя прѣдъ него, като мечка: бѣсниятъ вълкъ се издигналъ на заднитѣ си нозѣ като човѣкъ, изъ устата му течала пѣна, кръвенитѣ му очи лъщѣли като лѣсичи. Овчаритѣ изтръпнали и по навикъ почнали да му уукатъ, а за Боня нѣмало врѣме — той билъ до самия звѣръ, та отскочилъ малко, скършилъ своята гигантска снага, извъртѣлъ чомагата въ жилавитѣ си ржцѣ и съ такъва сила халосалъ вълка, че изтрещѣло: изправеното животно се прѣтърколило, изкимчало нѣкакъ и вече нѣколко разкрача на далечъ се съвзело пакъ. Дордѣ Боньо го настигне, звѣрътъ разтракалъ страшно своитѣ запѣнени челюсти и пакъ се изправилъ. — Едва тукъ, разправяше послѣ Боньо, му текнало, че може да не навие на бѣсния звѣръ, и мравки полазили по снагата му, очитѣ му се взели, па спусналъ се той върху вълка съ такъвъ ревъ, че гората екнала... Втурнали се тогава и другитѣ овчари, рукнали и кучетата...

Страшниятъ вълкъ билъ прибитъ съ пояси, Боньо самъ проходилъ кучетата и ги упазилъ отъ бѣсъ, а на другия день бае Петъръ, Джонковъ татко, викалъ Боня на обѣдъ и го гощавалъ. Вечерьта на извора момиі момци прѣплели въ закачкитѣ си и това нечувано юначество на Боня. Една мома се провикнала на единъ ергенъ:

— Какво ми се перишь бре, — му рекла; — да си баро Боня, че да ти се боя, пъкъ то не на бѣсенъ вълкъ, ами ти не можешъ дó отхаки ни на едно куче.

А ергенътъ се отзовалъ ядовито:

— За туй пъкъ, ако ти повлѣченъ Боня подъ вѣнчило, той ще помисли, че го водишъ при попа на изповѣдь, и ще духне отъ страхъ, та не ще го ни чуешъ, ни видишъ...

И момиі момци се изпокжсали отъ смѣхъ, а Боньо се изчервилъ и задъ уши. Тогава Джонко се сумѣсалъ и намѣрилъ жанавъ:

— Брей, спомени попа, приготви попа! — рекълъ той на ергена; — не споминай го, че да не се окади и тукъ да ни ръси, а то ти първъ ще се осрамишъ, защото Боньо все ще има баре пукнатъ грошъ въ пунгията си да му даде, а твоятъ джобъ е продъненъ, че си още ратай на баща си!...

Слѣдъ тѣзи думи вече Боньо се не дѣлѣше отъ Джонка. Тоя на първата недѣля го завелъ и въ черква, па старата мълва се забравила. Инакъ двамата приятели не се дишъ сдушваха, защото Боньо по седѣнкитѣ повече свирѣше и не се задиряше съ момитѣ. Не се знаеше дори, да ли е ударилъ око на нѣкое момиче. И Джонко не разговаряше твърдѣ съ него. Само когато полича, че писарьтъ сватувалъ за Ангелина, то Боньо самъ рече една вечерь прѣдъ ергени: „брей, кръви ще пролѣемъ, ама пакъ нѣма да дадемъ Ангелината за писаря! Отъ тогава Боньо токо душеше нѣщо, все пó намразваше Дойна Майдовски, и все пò тичаше слѣдъ Джонка. Тогова Боньо винаги зовѣше „приятелю“. Джонко нѣмаше на езика си тази дума. Ала ..... отъ вчера сърната на двамината момци се бѣха досущъ слѣли; Джонко на два пъти нарече Боня „приятелю“, и тоя сега не бѣше на себе си: нощесъ Джонка бѣха отвели на затворъ въ града, а днесъ изъ село се узна, че кметътъ и дѣдо Стоилко сколасали снощи скрито да сгодятъ Ангелина за писаря.

— Бѣгай, бе батьо, не ще те зъриатъ отъ село и ще те погнатъ, — увѣщаваше го сама сестра му.

А момци и моми се гузно озъриаха, всѣки спрѣлъ на мѣстото си около извора.

— Който ще ме хваща, нека дойде! — дигна слисналъ песликъ Боньо и изгледа пакъ всички; — вамъ, акрани сте ни, а ви не е криво, не по права Бога отведоха Джонка въ града, замъ да оженятъ Ангелина... а пъкъ азъ на, азъ днеска по гори се крихъ и причакахъ Джонка, кога го караха .... и видѣхъ го ....

„Ангелина иде, Ангелина иде,“ — понесе се отъ една край на извора и всички се извърнаха къмъ село.

— Мълчи, батьо, Ангелина иде! — Бѣгай! — дърпаше Боня сестра му.

— Нека дойде, сестро! все по́ се запалваше Боньо; — и ти да си, сестра да ми е Ангелина, пакъ не ще я жаля! Да ви кажа, акрани: да ви е да видите отъ нѣйдѣ Джонка, кожа и кости е станалъ за едната нощь! И живъ ще той въ гробъ да влѣзне!

Моми и момци притопиха очи: Боньовитѣ думи бѣха за тѣхъ не въ редъ думи; такива приказки на много хора се не говорятъ. Ала Боньо говорѣше отъ душа.

— Да знаете, то е срамъ за всички лѐфтери[1]) въ наше село! И мигайте си вие, търпѣте, ама ми помнете приказата и въ село я отнесете: зло ще стане въ това наше село! Азъ го казвамъ, Сиракъ Боньо: слѣдъ тая сватба, дѣвато гладнатъ Ангелината за писаря .... хъ, камъкъ о камъкъ ще стане! отсѣче Боньо, махна ржка на хлътна пакъ въ гората.

XX.

Наистина, оттатъкъ се бѣше задала Ангелина. Но около изворътъ още бѣха нѣми. Момитѣ се споглеждаха слисанки, а момцитѣ свѣнливо прослѣдиха съ оци Боня. Най-послѣ една отъ дѣвойкитѣ скърши езикъ:

— Ей що е вѣренъ приятель! Такъвъ ми е драгъ!

— Ама вѣренъ приятель си му е батьо на Джонка, — проговори Боньовата сестра; — нощесъ прослѣдилъ Джонка,

[1]) Общъ тарманъ за аргенство и момиство.

като го карали въ града, и призори скришомъ свърналъ въ кжщи. Като станахъ да го зърна, изплашихъ се, зеръ, дирятъ го. А той се унесълъ на пруста и, щомъ го наближихъ, викна ми: дай ми, кай, брадвата! А очитѣ му мжтни . . . . И угаси ми газеничето отъ ржка, скръцна съ зжби . . . . . Що ти е, батьо? — питамъ го. Дай ми, вика, брадвата: ще изсѣка цѣлия плетъ, да го нѣма отъ коренъ! — Що му е кривъ плетътъ, токо . . . Изплашихъ си се азъ, а той ме погледа, погледа, че токо изпъшка: — мжка ми е, бе сестро, мжка ми е по Джонка бе! — рече, и сълзи му на очитѣ . . .

Разправяше Боньовата сестра, а момитѣ се вече сбутваха, извили бѣли шии къмъ селото: задъ Ангелина се бѣха задали Дойно Майдовски съ единъ ергенъ.

— Хо-хооо, съ Поповъ Владе е: еля и той е граматикъ! — завикаха момитѣ.

— Невидѣло се макаръ, слѣдятъ отсрѣща главеницата!...

— Хии, пусти главеникъ, не смѣе да се парне до нея!

Наистина, Дойно Майдовски вървѣше и не дигаше очи отъ Ангелина, която идѣше по другата пжтека.

Момитѣ свиха и закачки, и смѣхъ, па се прибраха при котлитѣ си, а нѣкои отъ момцитѣ, безъ да щатъ, токо се взираха къмъ гората: нѣма ли да се мѣрне пакъ Боньо?

— Писарьтъ не знае, че Боньо е тадѣсъ, а то не би се окадилъ на самъ, — досѣти се и една отъ момитѣ.

— А тия, — кривна глава Боньовата сестра къмъ ергенитѣ; — тѣ му се придобрятъ, че зере ще ги позлати, като е богатъ . . . такива етѐ!

— А мо, че то нѣма ли Джонка, Грозя и Боня въ селото, чева ни остаятъ момци?

Ергенитѣ се разкашлаха . . . А Ангелина вече дойде и намусена си сне котлитѣ на страни.

— Ангелино, ще ли да си налѣешъ? — попита отъ извора Боньовата сестра, но тъй, като че ѝ думаше: ти се не бой, то всички ще те пуснемъ да ни прѣредишъ.

— Добъръ ви вечеръ! — настигна и Майдовски.

Отвърнаха му само нѣкои отъ момитѣ. Той се навжси и засука мустакъ.

— Какъвъ е засукалъ мустаки като турчинъ! — пришепна ужъ глухо Боньовата сестра, а чуха я всички; — ха, да си налѣешъ, Ангелино! — обърна се тя пакъ къмъ Ангелина.

— Бива, сестро, — отвърна тая, и сѣкашъ стигаше само да ѝ се чуе гласътъ: дигна се екъ отъ котли!

— Мари хо, сторѣте редъ на Ангелина! — викнаха всички моми на единъ гласъ и една прѣзъ друга раздрънкаха котлитѣ си — дигаха ги и правѣха пжть.

Ангелина срѣдъ двѣ редици дружки мина и почна да си пълни котлитѣ.

— Па пусти моми като войници бе! — обади се ергенъ.

— Ангелина имъ е царица, па . . . . — додаде другъ.

— Е, така си е на, що щешъ? — възразиха нѣколко моми отведнажъ.

— А ти що се дърлишъ, мо хе? — пристжпи първиятъ ергенъ.

— Що ще се дърля, бре? Да се дърли тоя, що се натурва за главеникъ! — клъцна дѣвойката и дигна се оглушителенъ общъ смѣхъ.

Майдовски се ухили.

— Тука главеници нѣма, моме; що щатъ главеници на изворъ? каза той и се обърна къмъ ергенитѣ; — да не би нощесъ нѣкой да се е главявалъ бе? — попита.

Едно незаергенувало още свинарче зина ужъ да проговори полека, а горскиятъ му гласъ прокънтѣ:

— Не се облизвай, писаре, като котка слѣдъ риба!

Момитѣ покапаха отъ смѣхъ. Смѣяха се и момцитѣ, смѣеше се и самъ Дойно. Само на Ангелина трепнаха вѣждитѣ като на плачъ; тя метна кобилицата на рамо и пое пжтеката. Но тукъ неочаквано Дойно пристжпи, хвана ѝ котела отъ подиръ, стисна съ другата си ржка кобилицата ѝ и се помжчи да ѝ напие вода. Всички останаха изненадани, а найвече сама Ангелина. Но тя скоро се опомни, цѣла потрепера и се помжчи да си освободи котела. Дойно обаче държеше яко кобилицата, — бѣше вече пъхналъ цѣлото си лице въ котела и ѝ напиваше вода. Тогава Ангелина пламна отъ мжка, а послѣ прѣблѣднѣ отъ ядъ и . . . . не се разбра: Ангелина наистина метна отъ рамото си и кобилица, и мѣнци, ала туй не се забѣлѣза, защото въ сжщото това врѣме една силна ржка тласна Дойна, и той отскочи на страни ведно съ котлитѣ.

Това бѣше Боньо — почервенѣлъ като ракъ, а очитѣ му искри пущатъ. Майдовски се стрещи. Но Боньо вече го не

погледна. Челюститѣ на Ангелина се разтреперахѣ — такива страшни очи спрѣ Бонко на нея!

— Немой тренери, Джонковз либе! — промълви той прѣзъ зъби; — що се боишъ? — Котлитѣ ти азъ не искахъ да свалямъ, дигни си ги!

Ангелина не мръдваше.

— Смрази се! — продължи Боньо; — гроза ти е въ душата! А той е въ затворъ .... въ затворъ ти е Джонко, не бой се! Главявай се за писари, вѣнчавай се, хе!

Отъ послѣднитѣ тия думи Ангелина потръпна, опита се да погледне слисанко Боня, но сълзи я задавиха, тя се извърна на страни, па даде воля на сърдцето си — прѣзъ плачъ проговори:

— Кажи му... батко Боньо, кажи му на Джонка: само той ми е на сърдце: . . . Речи му, да знае: много му здраве на Джонка отъ мене . . . И кажи му . . .

Тя още каза нѣщо, но то се не разбираше отъ плача ѝ, който говорѣше по-вече отъ думитѣ ѝ. Слѣдъ туй на бѣдната дѣвойка като че поотлекна; наведе се тя бърже, дигна излѣнитѣ си котли и ги метна съ кобилицата на рамо.

А Боньо се опули, жглестото му широко лице се нажали, мжка му стана, че изказа гнѣвни думи на Ангелина, па прострѣ прѣдъ нея ржцѣ въ въздуха и проговори отъ сърце:

— Аа, не плачи тогай! Не плачи . . . немой така: азъ сбъркахъ! Драга ми си сега бе, като сестринка ми си! И на, ей сега азъ . . .

Боньо дигна високо своята дѣсна ржка и съ чудна усмивка прогласи:

— На, Ангелино, знай си: азъ ще му занеса на Джонка въ затвора това твое много здраве! Да си ми жива бе! Хай сбогомъ, сестринке!

И Боньо, лекъ отъ радости, хлътна въ гората и се изгуби пакъ.

XXI.

Заходъ слънце се багрѣше. Бѣ омайна вечерь, — рѣдко да зърнешъ мухичка. Вредѣ чисто, а само глухо е нѣкакъ, тжжно. Едва издалечъ се довима нѣкакво бучене, — морето е.

Тукъ изнено подухва вѣтрецъ, но тамъ може да е буря: тъмнѣе нѣкакъ небето, сѣкашъ отъ къмъ водитѣ иде нощьта.

Не далечъ отъ гьоклеенския яръ върху вдадена въ морето грамада скали се бѣлѣе гьоклеенския морски фенеръ. Сега на поляната прѣдъ него стояха високо брадатъ турчинъ и три ханъмки. Турчинътъ е управительтъ на фенера, а ханъмитѣ му сж харема. Тѣ не погледваха назадъ, кждѣто се губѣха тъмнитѣ сега морски простори. Морето бѣше страшно развълнувано, и вълнитѣ като високи поройни стълбове изглеждаха черножелти прѣди да се пръскатъ, послѣ се страшно озжбваха и на край се прѣвръщаха на жипеща пѣна, бѣла като слонова кость. Но турчинътъ и ханъмитѣ му не хаяха отъ простьта на морето; тѣ, види се, му бѣха обръгвали и сега мѣтаха очи къмъ заходъ слънце по тази хубава и висока планинска българска земя. На вредъ вишини, гори, ярове и скали, прорѣзани тукъ-тамъ отъ малки, но бистри силни планински рѣки. Но едно врѣме обаче и високиятъ брадатъ турчинъ, и веселитѣ ханъмки спрѣха плахи очи на дѣсно къмъ гьоклеенския яръ. Тамъ морскитѣ вълни достигаха самитѣ пѣсъчни могили и една слѣдъ друга подплашваха цѣлъ облакъ черни врани, шарени свраки и бѣли чайки. Тоя облакъ отъ хищни птици се виеше все върху едно мѣсто, лакомо се спущаше, пакацваше, но новъ порой отъ вълна го пакъ подплашваше.

Турчинътъ като старъ морякъ тури ржка надъ вѣжди, погледа съ опитно око и не се подвоуми: — тамъ има лешъ, рече той. И бърже се приготви, нарами си чифтето, па тръгна. Ако не е нѣкой удавенъ несрѣтникъ, — мислѣше той, то добитъкъ се е изтървалъ отъ яра. Но колкото пó наближаваще страшното мѣсто, толкозъ пó настръхваше тоя студенъ инъкъ турчинъ: — тъй много бѣха хищнитѣ птици тукъ и тъй смѣло се вияха тѣ надъ главата му! „Трѣбва по-вече лешове да сж“, прѣсмѣтна опитниятъ морякъ, изпраздни нѣколко пати чифтето си по птицитѣ, поразпилѣ ги, пристжпи... и кръвьта се смрази въ жилитѣ му: прѣдъ него лежаха полуизѣдени бѣлъ конь въ бейски такъми, а малко на страни — и самъ стопана на тоя конь — съ разръфана бѣла брада, съ изглозгано отъ кълвежи лице, раздрани дрѣхи — месо въ локва кръвь; по него лъщѣха сребърни кобури, златенъ часовникъ съ дълги сребърни кордони и една елмазена звѣзда, подъ извити на сърпъ два глигански зжба.

Туй бѣ останало едничко отъ нещастнитѣ жертви на Балановъ Грозьо...

Морякътъ турчинъ, поразенъ, се хвана за брадата. Нави обаче на своя потресъ най-послѣ, пристжпи и затършува. Прибра всичко, а все още не се дигаше. Но на край намѣри и това, което дирѣше: той бѣше прѣсмѣтналъ, че старецътъ турчинъ ще е отдалечъ, а може и бей нѣкой, та потършува и намѣри въ една мешинена чантичка паспортъ. Слѣдъ това той погледа още малко двата трупа, па наби го сѣкашъ страхъ, извъриа се и комай избѣга отъ това грозно мѣсто — отстжпи го пакъ на милионитѣ врани, свраки и чайки...

Турчинътъ стигна въ жилището си, прѣжълтѣлъ отъ потресъ, никому нищо не обади, а бързо влѣзе въ кулето на фенера, запали голѣмо кандило, извади паспорта отъ чантата, разлѣпи смачканитѣ му слѣпени листа, па съ трудъ прочете турскитѣ слова:

„Керимъ бей, гьокленски спахия, изъ Хадърджиоглучифликъ, едиренски вилаетъ, 67 годишенъ, високъ, синеокъ, бѣлобрадъ“.

Намръщениятъ морякъ зина, — досѣти се... Той бѣ служилъ още при баща си тука на гьокленския фенеръ: 32 години служба навършваше сега въ него. И знаеше за Гьокленъ, за гьокленскитѣ спахии, за Болѣрево, за болѣревскитѣ богатства нѣкоги и несгоди сега.

— Аллахъ, аллахъ! — хвана се той пакъ за брадата, поклати глава угриженъ, длъжко мисли и — рѣши на край: тури си въ редъ работата около фенера, па не слѣдъ много съ бързи стжпки потегли къмъ Болѣрево.

Въ това врѣме Майдовски седѣше на столъ прѣдъ канцеларията силничко разгнѣвенъ. Не че се бѣше засрамилъ той отъ това, че Сиракъ Боньо го изтласка на извора, — не, но Ангелининътъ котелъ се бѣше излѣлъ върху му и го поизмокри... Пъкъ и — прѣкаляваше се: ако ще става, да става! Болѣрски самъ го надума тази вечерь, да излѣзе на извора и да напие вода на Ангелина, — мома е, трѣбва да се покърши, че да прѣклони глава; то не бива да се облѣга човѣкъ само на бащината й воля! И добрѣ. Но Майдовски сега се вече заинати. Щомъ се върна отъ извора, той каза най-сърдито на Болѣрски; ако ще става, то още утрѣ вечерь —

сѫббота — да дигнатъ свадба, а въ други день, недѣля, да се вѣнчее, па да се свърши. А ако не — Дойно каза, че ще иска отъ малево нарочената си прѣди години дъщеря на прѣдишния малевски кметъ. — Дойно хичъ не мислѣше да прави това. Той добрѣ прѣсмѣташе дѣдовитѣ Стоилкови богатства — нивитѣ и воденицата съ просторната му бахча; говедата, овцитѣ и готовитѣ му пари. И намираше, че половината отъ всичкото това богатство (дѣдо Стоилка щѣха да онаслѣдятъ синъ му Драгой и дъщеря му Ангелина — други той нѣмаше) е толкова голѣмо, че по-богата невѣста околоврѣстъ той не би намѣрилъ. Та Дойно и не искаше да мисли, че ще изтърве Ангелина, пъкъ видѣше, че тъкмо сега му е врѣмето... Болѣрски бѣше обикналъ Дойна, — така го бѣ обикналъ, както обикватъ бездѣтници угодливитѣ млади хора. И той опорито искаше да направи Дойна зетъ на батя си, та сега весело се застжпи, за да свърши и тази работа. Майдовски треперѣше отъ нетърпѣние. И тъкмо тукъ запъхтенъ отърча откъмъ хана Стилиянъ.

— А бе писаре, — викна той отдалечъ; — знаете ли новото? — Беятъ, гьокленския бей, когото слушахме, че живѣялъ по Едирненско, та ималъ нашата селска тапия, той сѫщиятъ прѣди три дни прѣспалъ у ходжата въ Ахлари, и тамъ прѣзъ нощьта чели тапията — нашата тапия!

Майдовски проточи врата и се почуди, макаръ и като за девета работа.

— Нея, писаре, нашата ферманъ тапия! Гостували го човѣка и го изпратили за къмъ наше село: — идѣлъ да ни я прѣдаде съ рѫката си!

— Не думай! поопули се Майдовски и стана; то селянитѣ биха се много зарадвали! — прѣсмѣтна той едва сега.

— Какво думашъ, писаре: че то би ни дошло като спасение отъ небето!

— Прѣди три дни ли думашъ? — заиграха очитѣ на Майдовски.

Стилянъ не свари да му отговори: въ тази минута ги наближи високиятъ турчинъ пазачъ на гьокленския фенеръ, поздрави ги, па стѣснено обади това, за което идѣше.

— Кятипъ ефенди, — рече той; — единъ старъ мюсюлманинъ съ коня си е прогнилъ подъ гьокленския яръ.

Стилиянъ пребледнѣ, а на Майдовски очитѣ се смалиха, разпита той съ лукава свирѣпость турчина и изведнажъ се удари въ челото.

— Бре, Грозьо го е убилъ! Стилияне, гьокленскиятъ бей е, Грозьо го е убилъ! — каза той.

А тукъ като сѣнка се озова при тѣхъ старчетъ Балаѝъ. Той отъ вчера насамъ забикаляше около канцеларията като отчаѝосанъ.

— Тапията, братя, ще се намѣри, — викаше той сега високо, обърканo; — бесятъ ни я вече носѣлъ . . . и азъ ще си зема пивитѣ . . . Майчице, че намѣрете ми Грозя; синъ ми намѣрете бе!

Балаѝътъ прѣзъ цѣлия този день бѣ каралъ кмета и писаря да му намѣрятъ сина, Грозя.

А странно бѣше изчезването на Грозя. За него се чу, че рано, прѣди боя съ чифлишкитѣ аргати, излѣзълъ изъ село съ единъ конникъ бѣлобрадъ турчинъ. Но Балаѝътъ дигаше раменѣ: — не знаеше нищо, моли се само да му намѣрятъ сина . . .

Сега при извѣстието отъ Стилияна и онова отъ моряка турчинъ Майдовски схвана страшна догадка . . .

И наѝжси се той, прати глашатая да викатъ кмета, а самъ влѣзе въ канцеларията и заходи бърже: прѣсмѣташе нѣщо и посмиѝуваше.

На Стилияна, който остана съ турчина отвънъ, мина прѣзъ умъ ужасно донущане: — защо писарътъ изведнажъ се догади за убийство? И бѣдниятъ чоѝъкъ, паѝзенъ отъ болния учитель, сега дръпна моряка турчинъ на страна. Прѣзъ това врѣме изъ селото се вече носѣше, че селската тапия е носѣлъ самиятъ гьокленски бей, та почнаха да се трупатъ селени прѣдъ канцеларията. Тоя слухъ бѣше пръснатъ отъ единъ ахларецъ; той го разправи въ кръчмата, дѣто го чу и Стилиянъ. И сега тоя зарѝпита плахо турчина. Мнителниятъ моякъ се считаше за турски царщински чоѝъкъ (тамива сж всичкитѣ пазачи по морскитѣ фенери изъ българския брѣгъ, защото тѣ се издържатъ отъ Турция), та вриеше отъ начало нѣкъде на бея, като мислѣше, да издири, какъ е станало нещастието и да го прѣдаде въ Цариградъ, че отъ тамъ да диратъ сиротата. Ало самитѣ Стилияновы души се сгаждаха въ

тази смѣтка на Турчина, и той се залиса най-послѣ, та показа паспорта на бея. Стилиянъ настръхна. — Морякътъ турчинъ додаде: „то беятъ, ако е убитъ, не е за да го обератъ, ами за друго, защото азъ намѣрихъ и часовника и паритѣ му . . .“

XXII.

Най-послѣ отърча и Болѣрски.

Той днеска се чувствуваше по другъ човѣкъ. Снощи слѣдъ битката за чифлика той се сногоди съ полицейския пограниченъ приставъ, който слѣзе въ село и разслѣдва работата. Болѣрски събра селянитѣ прѣдъ него и си му каза на право: да се удари ключъ на чифлика, ако не, то той и самъ ще си заложи главата, но нѣма да остави хората на чужденеца да стжпятъ въ него! И приставътъ нѣмаше какво да прави: — удари се ключъ на чифлика, па на двѣ коля натовариха раненитѣ и прибити селяни, а стражаритѣ подбраха и чифлишкитѣ аргати, па отидоха въ града. Тъй болѣрци останаха за сега господари на чифлика.

И доволенъ бѣше днесъ Болѣрски, по-доволенъ, отколкото ако би спечелилъ хиляди грошове. Въ таквизъ случаи тоя самоукъ кметъ малко говорѣше съ Майдовски, защото този не хаеше къмъ грижи за селско добро и не веднажъ бѣ свеждалъ приказката тъй, дѣто ни отъ тукъ, ни отъ тамъ се изсмѣеше на Болѣрски и кажеше: — „я се не трови, бе бай Дико: ние ли ще оправяме свѣта? Нека гледаме себе си“.

Сега, когато Майдовски му обади догажданията си, а морякътъ турчинъ разправи пакъ, какъ е намѣрилъ убития бей, то очитѣ на Болѣрски свѣтнаха.

— Чудо, чудо ще сторя! — отсѣче той и си прѣстегна пояса.

Слѣдъ малко се разбърза. Поржча да му стегнатъ коня, въоржжи и пандурина: ще иде и самъ до мѣстото на грозното убийство . . . Него страшно го блазнѣше смѣткатa — да намѣри тапията, та съ нея послѣ да удари кракъ и на Сребърничева и на Златарчева, да иде до София, че ако ще би и до Цариградъ, но да възвърне и да огради богатствата на селото си, а послѣ . . .

Болѣрски смжтно догажжане отъ досегашното си кметуване, че човѣкъ въ селото си може да стане такъвъ силенъ

кметъ, какъвто силенъ не е дори и князътъ въ София. Болѣрски нѣмаше чеда, нѣмаше отхранени синове, които да му водятъ полската работа, а боравѣше само съ ратаи. За това нему често дотегаше, че не може изведнажъ да се свършва работата му. И когато по коситба или по жетва отъ ядъ прѣхвърлѣше пó-вечко ракийца, то нему се зимаше ума, текнуваше му — да заглуши селото съ стражарски свирки, па ако ще би съ камшици да подбере мало и голѣмо, че да му покосятъ ливадитѣ, да му поженатъ нивитѣ... Защо е кметъ, ако му не гонятъ и толкова честь и нѣматъ до тамъ страхъ, че да му не свършватъ работата?...

— Ба, то се прѣкали вече съ тия сждения прѣзъ 15 години! — мърморѣше той сега и нетърпеливо чакаше да се метне на коня: той яздѣше лудо, както лудо ходѣше и на ловъ.

На тръгване Дойно го спрѣ и шепномъ го попита за нѣщо. Болѣрски весело си спомни и отговори високо:

— Ама ха, че то и батьо бѣше сърдитъ! На овчарь, каже, ще я дамъ, ама още сега въ недѣля да се вѣнчаватъ! Хайде, готви се, па до зори ще намѣримъ и Грозя съ тапията, че утрѣ вечерь — дигай сватба!

Тъй отговори Болѣрски и отмина.

Селянитѣ се изненадаха. Всѣки се спогледа: нима за дѣдовата Стоилкова щерка, която лудѣе по Джонка? А Стилиянъ прѣхапа устни...

— Ама и часъ намѣриха, — продума единъ селянинъ; — Джонко въ затвора, Боньо по горитѣ, а ей сега и Грозьо убилъ бея, дѣто думатъ...

— Кой дума? — крѣсна изведнажъ продранъ гласъ отъ къмъ пруста на канцеларията.

Тамъ бѣше клекналъ на земята и си стискаше главата бѣдниятъ Баланъ. Той слушаше и пó-напрѣдъ, какво се говори за Грозя, но отъ страхъ прѣдъ кмета не дозимаше, — а сега коситѣ му бѣха настръхнали.

— Кой дума? — изрева той; — кметътъ дѣто го казва ли?

— И кметътъ, и тия, дѣто сж видѣли, Балане, — изви гласъ Майдовски; — язъкъ ти за старинитѣ: Грозьо, синъ ти, е вече убийца!

— Кой убийца? — спусна се бѣдниятъ баща върху писаря; — кой? Ти си убийца, кметътъ е убийца, и дѣдо Стоилко

е убийца! На, вие ни подсторихте, и кехаята убихме, дѣто разбойници рекохме . . .

Селянитѣ слушаха и не се чудѣха . . .

— Вжтрѣ го водете! Тикнете го въ караулната стая! — викаше Майдовски. И кехаята тикна Балана въ караулната стая. Ала бѣдниятъ човѣкъ трѣбва да се бѣше вече хубаве объркалъ: — той се прилѣпи на вратата и ревѣше отъ все гърло:

— Грозьо бре! Що имъ, песи сине, уйдиса на ума, да убивашъ чуждия човѣкъ, бре!

. . . . . .

— То се знае, — промълви Стилиянъ на страни между селянитѣ; — подсторили сж Грозя да убие бѣдния бей, колкото да скжсатъ тапията, че и за напрѣдъ да обиратъ селото орташки съ адвокатитѣ... Писарьтъ одеве се изтърва прѣдъ мене — разбрахъ го.

Тия страшни думи като стокрака хидра пропълзѣха и въ послѣдната колибка на селото. А Стилиянъ отърча въ училището при болния учитель.

Тоя пакъ лежеше гърбомъ на кревата си, покашлюваше и злъчно се усмихваше: узна, че кметътъ е писалъ въ града за вчерашното му стрѣляне съ револвера, и сега прѣсмѣташе, какво ще говори на вуйча си, инспектора, който непрѣмѣнно ще го вика въ града да го мъмре. Василевъ страшно мразѣше вуйча си и го считаше за „развратникъ, тжпакъ и идиотъ“, както го той псуваше; споредъ него, вуйчо му излъствалъ учителкитѣ, крадѣлъ паритѣ на училищнитѣ настоятелства и приучвалъ учителитѣ на шпионство . . .

— Да ти настръхнатъ коситѣ! — промълви глухо Стилиянъ, като влѣзе при Василева.

— Да не сж убили Ангелина? — скочи тоя.

На болния учитель, кой знае какъ, се чинѣше, че тия „разбойници“ тукъ (така той наричаше и кмета, и писаря и хората около тѣхъ, па дори и цѣлото село) ще сторятъ да убиятъ Ангелина. На бѣдния момъкъ все по-мило ставаше да се замисля за тази хубава дѣвойка, — не виждана отъ него до сега чудна селска красота. Той вчера и днесъ, а и прѣзъ цѣлата тази нощь бѣ лежалъ на кревата си гърбомъ, безъ да заспи, безъ да се успокои, опоритъ и зълъ. Той всѣка

минута прѣвъ всичкото това врѣме бѣ живѣлъ съ живота на селото, като че ли нѣкой чудотворенъ изходъ за селянитѣ изъ тия ужаси на вчерашния и днешенъ денъ би билъ изходъ и за него отъ неговата безнадеждна болесть. Той самъ нищо не можеше да намисли съ ума си. Тукъ, въ тия бурни есенни вълнения, въ живота на тихото инакъ село имаше нѣкакво зло — страшно зло, но то се криеше въ такъва мъгла, бѣше така замутулевено между млади и стари, между бѣдни и богати, между чаталы и родове; то се свързваше тъй безспирно и пакъ тъй невидимо съ околнитѣ села, съ трада, съ държавата, съ миналото, настоещето, бѫдещето . . . тоя кметъ, тоя писарь, тия кротки, добри, а и свирѣпи и зли селяни . . . не, тукъ имаше зло, страшно зло, но бѣдниятъ учитель бѣше твърдѣ боленъ, твърдѣ буенъ и твърдѣ унесенъ съ ума си, за да смисли нѣщо. Слѣдъ побоищата за чифлика вчера кметътъ намѣри врѣме и върза Джонка, тъкмо когато тоя е билъ готовъ да сложи и глава за съселянитѣ си: — това бѣдниятъ учитель не разбираше; то го парѣше, щипѣше, бодѣше. Единъ писарь — плащанъ отъ полиция и отъ чужда дори държава шпионинъ — тоя писарь безнаказано израстваше срѣдъ едно такъво голѣмо село високо до възможностьта да грабне всичко, а никой, досущъ никой не се сѣщаше, да се опълчи срѣщу него: наопаки, ето всички му подпомагаха съзнателно и несъзнателно да заграби той почти насила най-красивата и най-богата мома въ селото. Прѣдъ болния момъкъ тоя Майдовски вчера и днесъ порастна, стана ламя, която скоро ще погълне цѣлото село. Нему и не текнуваше, че това село има свой циментъ, единъ свой масивенъ животъ, въ който нѣкой Майдовски може да пробие дупка, но да разруши цѣлия циментъ — не. Поне не по волята си, не и въ срокъ на единъ човѣшки животъ.... Василевъ не мислѣше: той чувствуваше, кипѣше, ругаеше и живѣеше съ лудото желание, да може съ единъ махъ да смаже нѣкакъ ужасното, тържествуещето зло. И ако днесъ би му казалъ нѣкой, че това беззащитно село, че тия бездушни селяни сѫ винаги достатъчно будни и духовити да спънатъ единъ Майдовски, когато тоя се прѣпрѣчи твърдѣ прибързано въ обикновения ходъ на селския животъ, или пъкъ сѫ винаги достатъчно прости, но хитри да подиграятъ дори и самия боленъ учитель съ всичкитѣ му добри помисли и възторжени чув-

ства, — ако, казвамъ, нѣкой би увѣрявалъ днесъ въ това него, то раздразнилъ би го само още по́-жестоко — той би се съ нови сили разфучалъ и готовъ би билъ дори да богохулствува... Днесъ бае Петъръ, Джонковъ баща, се бѣ въртѣлъ цѣлъ день въ канцеларията: искаше да му дадатъ нуждитѣ документи, че да иде въ града и да гарантира за сина си, та да го освободи отъ затвора. Цѣлъ день прѣдъ очитѣ на цѣлото село бѣдниятъ баща — най-заможниятъ човѣкъ въ селото — бѣ пъшкалъ прѣдъ канцеларията, ала кметътъ се подсмива подъ мустакъ: зараньта каза, че ще му свърши работата слѣдъ обѣдъ, а пъкъ надвечеръ просто отсѣче — утрѣ. Очевидно бѣше, — сѫботенъ день бѣ утрѣ, и бае Петъръ не щѣше да свари и да извади Джонка отъ затворъ, та щѣше да прѣлежи той и другия день до понедѣлникъ. Василевъ се подогаждаше: не ще ли скочатъ тия тукъ да оженятъ още сега въ недѣля Ангелина за писаря? — Отъ това бѣдниятъ учитель си закриваше очитѣ. Привечеръ той бѣ пратилъ Стилияна да прѣдума бае Петра: нека си впрегне талигата и да отведе него, учителя, въ града; тѣ тамъ ще видятъ и ще намѣрятъ нѣкакъ гарантъ за Джонка. Василевъ просто искаше да се махне отъ тукъ, да слѣзе въ града, да подиша тамъ . . .

А думитѣ, съ които Стилиянъ влѣзе сега при него, го стреснаха. Той бѣше и безъ туй тъй разтроенъ, че не би имало съ какво по-голѣмо зло да го слисатъ. Злъченъ отъ болестьта си, на нещастниятъ момъкъ като че тайно въ душата се гнѣздѣше ужасна надеждица, — да може кметътъ и писарьтъ да направятъ такова извънредно и страшно прѣстѫпление, че да потресатъ цѣлия свѣтъ и тъй да натикатъ сами себе въ кози рогъ . . .

— Да не са убили Ангелина? — каза той на Стилияна при първитѣ думи, а послѣ изведнажъ лицето му се страшно изкриви, сѣкашъ му текна: — нека най-послѣ я убиятъ, само да я убиятъ, че така да се натикатъ сами въ кози рогъ . . .

Стилиянъ се слиса, че той допуща такова убийство, и обади за другото не по-малко страшно убийство на бея. Той длъжко разправя. И за послѣдния човѣкъ въ Болѣрево бѣше ясно, че ако намѣрятъ староврѣмската султанска тапия на селото си, то ще се избавятъ отъ съсипителнитѣ разпри

съ чифлика, съ съсѣдни села и съ горскитѣ власти. Самъ адвокатътъ Сребърничевъ бѣше създалъ цѣла легенда, че стига да се намѣри селската тапия, то той самъ за 5—6 мѣсеца ще отърве селото отъ несгодитѣ и ще му възвърне всичкитѣ богатства.

— Вѣтъръ . . . . то е вѣтъръ! — скочи и заходи сега Василевъ.

Той не можеше да слуша, когато му се заговорѣше за адвокатъ. Болниятъ момъкъ мразѣше толкова адвокатитѣ, лихваритѣ, кметоветѣ и всички други хора на игрането съ пара, хитрина и власть, — мразѣше ги толкова, колкото пó не знаеше и пó не разбираше, какво тѣ правятъ, какъ тѣ боравятъ въ живота.

Той и сега много малко разбра отъ всичкитѣ прѣсмѣтания на Стилияна. За него кметътъ и писарьтъ, щомъ сѫ подкупили Грозя да убие бея, направили сѫ го било за да скриятъ тапията, било за друго, — то не е важно.

— Вѣтъръ, то е вѣтъръ! — бъбрѣше той; — само ще зематъ сега въ недѣля да вѣнчеятъ хубавата Ангелина за оня извергъ съ чукундуреното лице, — ето отъ какво се азъ боя, — отсѣче той и впери болнавъ погледъ въ Стилияна.

Тоя размърда устни, поусмихна се и глухо продума — обади му послѣднитѣ думи на кмета, за че сватбата на Ангелина съ писаря утрѣ вече почва . . . . . Потрепера бѣдниятъ боленъ момъкъ; отпусна се той безсилно на кревата и съ ужасна ярость едва изговори, и то безъ гласъ:

— Тогава тѣ сѫ убили... кметътъ и писарьтъ съ ржцѣтѣ си сѫ убили оня бей!... Тѣ всичко могатъ! Стовари имъ на гърба сто кораба грѣхове, пакъ сѫ малко!

И онѣмѣха.

— А бае Петъръ склони ли? — сепна се по едно врѣме укрѣпенъ, съвзетъ и злорадъ Василевъ.

— Той е щѣлъ да върви и безъ тебъ, — отвърна Стилиянъ; батьо има той тамъ, богаташъ е, пъкъ ергенъ е, та него ще моли да потича и да извадятъ Джонка.

Лудо злорадство оживи Василева. Той грабна широкия шалъ, съ който се увиваше винаги, когато излизаше вечеръ, па загледа Стилияна вторачено и високо му рече:

— Слушай, бе българино, върви и ти съ менъ: азъ ще те направя имѣтъ въ това село; аслѫ само ти си едничъкъ, който можешъ тукъ да бѫдешъ полезенъ!

Стилиянъ се зачуди и тѫжно се усмихна.

— Недѣй го и говори, учителю! — каза той.

— Ти ела съ менъ! — поведе го Василевъ; — азъ ще дигна по това убийство цѣлия градъ на кракъ и ще ги натикамъ тия тукъ разбойници въ мина дупка.

. . . Слѣдъ малко, когато мнозина мѫже отъ селото се бѣха навърволили къмъ гъокленския яръ, да видятъ слѣдитѣ отъ страшното убийство, то бае Петъръ гонѣше ухраненитѣ си коне къмъ града, а на колата му седѣха Стилиянъ и болниятъ учитель.

XXIII.

На зараньта въ града се пръскаше вчерашниятъ петъченъ пазаръ.

Бае Петъръ, уморенъ отъ цѣлонощенъ пѫтъ, седѣше на маса прѣдъ батьова си ханъ.

— Ако ти е за пари да му искашъ, хичъ го не закачай, — говорѣше му бакалинътъ бае Лазаръ; — ей, отъ зори е искочилъ, търчи по селянитѣ, че е узорно врѣме, не е като по други години: тази есень вече му сѫ батакъ седемь сенета наблизу 5,000 грошовци!

Тѣ говорѣха за бае Петровия батьо, Кефалътъ, който, слѣдъ като на младость Вълчарци му бѣха отвели главеницата, се засели въ градъ. Той отъ 30 години не бѣ свърналъ въ селото си, остана ергенъ и струпалъ бѣше безчетно богатство. Ханътъ, прѣдъ който сега седѣше бае Петъръ, бѣ батьовъ му. Още седемь такива кевгиръ сгради се редѣха въ чаршията — все негови. А самъ живѣеше отъ години въ една тъмна стаичка на тавана на хана, и въ нея никой не смѣеше да влиза: тамъ му бѣха лихварскитѣ сенети. Нѣмаше въ околията село, дѣто да му липсваха длъжници. Само въ Болѣрево нѣмаше такива: на болѣревци Кефалътъ, като по инатъ, не заимаше. И колкото добро правѣше съ по 100, съ по 200 л. на черкви по селата, все бѣха за други, не за Болѣрево. Но болѣревци все се гордѣеха съ него. Само излеко ще прѣплеснатъ скѫперничеството му, ама не за зло. Веднажъ бае

Петровата невѣста се наканила, уплела шесть чифта чорапи и пратила му ги по бае Петра, че Кефалътъ и зимѣ, и лѣтѣ на босо или въ калци обуваше кърпенитѣ си и прѣкърпвани голѣми кундури. Тогава на Кефала му домилѣло, че отъ рода получилъ подаръкъ, та влѣзълъ въ избата на бакалията, изнесълъ цѣло буренце грозденица, че въ Болѣрево лозя нѣма, и се наканилъ да прати армаганъ на батьовитѣ си дѣца, ала още на часа му досвидѣло: напълнилъ само една стъклена каничка отъ около двѣ оки и нея изпратилъ, ала пакъ съ заржки-поржки: за пости да го пазѣли, само по едно грозденце да ядѣли.... А това е смѣшно за болѣрци, макаръ че не и до тамъ. По нѣкоги тѣ захваляха Кефала: „хвала му“, — думаха; „ще остави, може, на черкови по нѣщо“. Пъкъ по нѣкоги го окайваха: „билъ и богаташъ“, думаха; — ала нали не си е жененъ, то опустѣло ти богатството безъ челядь“.

Думитѣ на бакалина Лазаръ още по угрижиха умѣрения бае Петъръ: той гласѣше да моли батя си да стане гарантъ на Джонка, та да го пуснатъ. И криво му стана на огорчения баща, като зърна издалечъ батя си пакъ нахлупилъ на голѣмата си глава (по-голѣма отколкото може си помисли — отъ нея му бѣ и гръцкиятъ прѣкоръ „Кефалъ“ — глава....) охлузения си отъ петь години калпакъ; навлѣкълъ дългото си бозово палто, на което цѣлото сѣдало бѣше кърпежъ отъ нова сива аба; и провлѣкълъ на нозѣтѣ си ония голѣми кърпени кундури, които тракаха като дървени по калдърмитѣ... сѣкашъ му не достигаха пари да се поспретне, да се пооблѣче!

— Добрѣ дошелъ, брате! — заклати отдалечъ глава Кефалътъ, пристжпи, почука съ дѣланата си тояга по масата и извика къмъ бакалията: „Лазаре бре, налѣй ракийца, ама малко тъй!“

— Да си понаквасимъ устнитѣ, брате Петре, — обърна се той и отсѣчено се ржкува съ брата си; че ми сочишъ умореничъкъ. Какво те води, ха?

— Ехъ, бела, бате.

— Хе, бела, колко ги имамъ и азъ! Усилни години... Е, що бела?

— Джонко ми е въ затворъ, бате.

— Баа! Не думай? Ама не харесваше ми той мене: срѣщне ме, пъкъ опулилъ очи..... сини му сж, ама гледа като хайдутинъ! Е, що е сторилъ?

— Не е нѣщо, бате, токо . . . . Нà, селска разправия: биха чифлишкитѣ аргати на гърка . . .

— Гледай, гледай, — зацъка Кефалътъ; — ама що ви са дотрѣбали вамъ селски бели, джанъмъ?

— Що ни сж дотрѣбали, батьо, токо на ли е младо?

— Младо, думашъ: да си гледа тамъ сиромашията!

— То . . . . то не е толкова до сиромашията. Зеръ, не съмъ ни изѣлъ, ни пропилъ бащиното ни имане: все имамъ да си се отсрамя въ село, токо . . .

— Е, имашъ, — поухили се извисоко Кефалътъ; — ха извади го сега отъ зъндана де! Стани му поржчитель де! За това си ми дошълъ, нали брате!

— И ще му стана, какво ща. И имамъ, не че нѣмамъ, па и всичкия си мюлкъ ще заложа, — потрепера гласътъ на бае Петра.

— Кукувица ти е изпила ума, брате Петре! — изви гласъ Кефалътъ и глътна ракия; нека тамъ лежи, какво му е? Гледай го ти, ще залага всичкия си мюлкъ! Нека лежи, ти думамъ, по-харно, умъ да му дойде! Е зеръ заложи си сега все, що имашъ, а послѣ да стори нѣщо да се запилѣе. . . . . Зеръ младо е, лудо!

— Не ще, бате, кждѣ! — въздъхна безнадеждно бае Петъръ; — щуро си ми е, ала дома си е кротъкъ . . .

Двамата братя не сапикасаха, че нѣкой прѣкоси край тѣхъ и спрѣ прѣдъ джамлъка на бакалията, дѣто висѣха нѣколко револвера за продань.

— Бай Лазаре, я да ми извадишъ тоя револверъ бе! — каза той.

Бае Петъръ драгостно се сепна отъ гласа му: то бѣ Сиракъ Боньо.

— А бре Боньо!

— Бѣхъ при Джонка, чичо Петре.

— Хари ли? — просия лицето на добрия баща.

— Хари, чичо Петре, колкото ще харосаме и азъ и дѣдо Стоилко, и щерка му Ангелина съ нихната сватба утрѣ!

Сѣкашъ гроза̀ висна по въздуха слѣдъ тая гнѣвна закана на Боня. Той прѣгледа на бързо револвера, зима въ шепата си и патрони отъ Лазара, втикна всичко туй въ пояса си и пристжпи къмъ старитѣ.

— За Стоилко Вълчарски ли дума? — попита между туй Кефалътъ.

— За него, бате: жени той утрѣ дъщеря си, — промълви бае Петъръ.

— Какво си се разлютило, бре момче? Защо ти е тоя ливорвелъ? — обърна се Кефалътъ къмъ Боня.

— Ваша милость чича си на Джонка, — разтрепера се тоя; — чича ... и богатъ, и имотепъ, ама знайте, — изгледа Боньо всичкитѣ; — пари азъ нѣмамъ, ама ниви ще заложа, овни ще продамъ и за Джонка, нà, за приятель майки ще разплача! — крѣсна, тупна нозѣ, и прахъ се дигна — кривна изъ улицитѣ, хукна къмъ село ...

— Какво ще прави тоя хайдукъ? Той ме окраде! — скочи Кефалътъ.

А бакалинътъ Лазаръ остана зиналъ и съ протегнати по Боня ржцѣ.

— Има си момчето овчици, джанъмъ. — намръщи се бае Петръ, а долната му устна потрепера; — ще ви плати... па ако ви ги отнесе, то азъ ще ви платя! Жена и мюлкъ ще заложа! Господи, прости ме! — прѣкръсти се бае Петъръ, а бакъреното му лице се облѣ въ потъ.

Кефалътъ слисанъ сложи ржка на рамото му.

— Брате, брате бе, що е? Кажи, ти кажи на мене!

— Абе бате, — проговори вече прѣзъ сълзи бае Петъръ; — все старата вражда на Вълчарци бе! Синътъ ми ще ми го уморятъ ..... въ ржка го дадоха! Втикнаха го въ затворъ, замъ ... замъ да омжжатъ щерка си ... за чужбинско да я омжжатъ ... намъ на пукъ!

— Хж, нашелъ врата за родство! — разбра и се намуси Кефалътъ.

— Млади, бе бате, залибили се: по седѣнки било, на изворъ било ... И ликж си сж прилика, цѣло село ги днесъ окайва. Що ни са тѣ криви, бате, за нашитѣ стари вражди? Що са тѣ млади-младинки криви? Джонко ще до утрѣ душа да прѣдаде въ затвора ...

Кефалътъ замижа; сѣкашъ ставаше нѣщо въ душата на бездомния тозъ човѣкъ, той блѣднѣеше.

— Не ще, брате, — промълви той, но тъй, че едва се чу.

— Ще, думамъ ти. Залибило ми се момчето, зеръ, отдало се, отъ все сърдце хвърлило меракъ.

— А оная, дѣвойката? — попита Кефала все тъй глухо, безъ да дигне глава.

— Е, момиче... И то му хвърлило меракъ... А добро е и красно като майка си.

Нѣщо сѣкашъ се откърти въ душата на Кефела, той се заекна:

— Като майка си ли... защо като майка си? — прошепна той и дигна помжтнѣли очи.

Бае Петъръ зина плахо. Въ тоя погледъ на брата си той за пръвъ пжть се досѣти за оная безкрайна мжка, която бѣше прѣсушила тая душа и бѣ го направила зълъ скжперникъ, откжснатъ отъ свѣта — откжснатъ отъ свѣта болѣревецъ, когато болѣрци отъ всичко по́-вече на земята обичатъ домъ и челядь, братя и сестри, либе, родъ и близки... и своето мило родно село.

— Хубава е, бате, зеръ, — промълви объркано бае Петъръ, но сѣти се и сви приказката: — ама нищо е то, утрѣ ще я вѣнчеятъ, па ще се умири!

Кефалътъ поклати дважъ глава.

— Не ще, нѣма да се омири, брате! — каза той ясно.

— Ще, бате, пѣе той, знае всички пѣсни, а гласъ има — не е запомнянъ въ село. Низъ егреци ще го пратя, по гори да скита... И ще пѣе, па белки тжгата му ще мине.

Кефалътъ потръпна; тия думи сѣкашъ му спомнѣха нѣщо страшно; той се опита да стане, но нозѣтѣ му се прѣкосиха, отпусна се пакъ на стола и вече като не въ себе си каза:

— Защо... какво да му мине?

Бае Петъръ се уплаши.

— Тебе ти е лошо бате? — рече и му поднесе водица, па заговори: — азъ ти думамъ това, че ми се искаше да го извадя отъ затвора. Ама нека лежи. Токо майка му не мога да усмиря. Па и акранитѣ му и комшиитѣ токо рекли: ще умре Джонко въ затвора, извади го! Какъ да го извадя?

Кефалътъ подигна лице, но не може да погледне: очитѣ му се кжпѣха въ сълзи.

— На пукъ ми правѣха, — продължи бае Петъръ; — цѣлъ день ме въртѣха и не ми дадоха книга за мюлковетѣ

ми, че да стана кефилъ на сина си. Ехъ, на моя си синъ да не мога кефилъ да стана! Да не мога азъ за 5,000 гроша кефилъ да стана! — пламна пакъ лицето на бае Петра, па бликнаха и нему сълзитѣ.

— Брате бе, — проговори изведнажъ Кефалътъ, гласътъ му потрепера на плачъ, протегна той ржцѣ, сложи ги на братовото си рамо и пробъбла: — азъ имамъ бе... ще ти найда, бе брате, 5,000 гроша... ти да си дошълъ при менъ...

И загорѣлиятъ отъ мжка въ самость старъ човѣкъ притисна съ страшна сила въ прѣгръдкитѣ си своя братъ, па съ продранъ гласъ извика:

— Брате, 5,000 лири да сж, пакъ ще ги найда! — и горко зарида...

XXIV.

Прѣзъ есеннитѣ дни по насъ провиненитѣ селяни водятъ направо въ затвора, защото по това врѣме участъцитѣ за тѣхъ сж тѣсни: тѣ прѣзъ тия дни живѣятъ!

И Джонка отведоха направо въ затвора. Тамъ му бѣше по-добрѣ, защото нѣмаше стражари като въ участъка: той се намѣри срѣдъ свързани като него хора, които сжщо като него жадено се взираха въ желѣзнитѣ порти на затвора и крачаха изъ тѣсния дворъ, сѣдаха подъ двѣтѣ акации и се вгледваха въ модрото небе, въ златното есенно слънце, що ги грѣеше и омиляваше.

И още на Джонка бѣше по-добрѣ въ затвора, защото той тукъ можеше да пѣе.

Не че му се допѣ изведнажъ, — кждѣ! Ала слѣдъ обѣдъ си спомни ясно, какъ пандуринътъ го върза на дерека въ училищната изба, па... скръцна зжби и затънаника, защото като утѣха срѣщу злото спомни си... то се знае, Ангелина.

А затворницитѣ като че ли това и чакаха, — свъртѣха се веднага на около му и зинаха въ него тъй лакомо, както затворенитѣ хора изобщо лакомо зѣпатъ н. пр. въ картини — какви и да било, стига да сж изъ живота по земята — низъ градове и села, гори и поля, морета и пустини. Изпърво Джонко се свѣнѣше да разпусне душа.

— Ти пѣй, щомъ можешъ; — му каза единъ старъ разбойникъ; — ако сж тѣ за зло затворили момче, ти пѣй сега,

че послѣ ще отвикнешъ: тукъ се отвиква човѣкъ да пѣе, не е като на вънъ...

Слѣдъ малко наизлѣзоха и самитѣ надзиратели да слушатъ Джонка: другожъ въ тоя затворъ на да ли бѣ слушано такова пѣене!

Рай Божи — рай да не види,
Който е измислилъ чужбина,
Чужбина тежка ябана!

пѣеше Джонко. А очитѣ на разбойницитѣ лъщѣха.

— Сѣкашъ ми сърдцето кжса! — говорѣха тѣ.

Геро ле, бре джелепино,
До скоро бѣше сиромахъ,
Отскоро стана джелепинъ.
Да ли си билъ хайдутинъ
Или ти Господь помогна? —

пѣеше Джонко и затворницитѣ прѣмижваха.

— Богъ за богаство не помага, а и хайдутството го не дава, — мълвѣха тѣ, и челюститѣ имъ се сключваха.

Нешо, бре младъ гемиджио!
Покара Нешо гемия
Съ триста млади дѣвойки,
Съ петстотинъ левентъ юнака...

пѣеше Джонко, и затворницитѣ притѣснено се обтѣгаха, па говорѣха:

— Туй е, вижъ друго: ехъ, дѣ да плувне човѣкъ въ море!

А то, морето, синьо и безкрайно, бѣше тъй близко тукъ и пакъ тъй, тъй далечъ!

... Така се бѣ Джонко разпѣлъ още вчера въ затвора. А отзарана, щомъ ги пуснаха на двора, той седна подъ дървото и умисли се тжженъ — кахъренъ.

— Трѣбва да си е ималъ либе! подметна нѣкой, и Джонко се ухили, дигна очи, па наобиколиха го пакъ затворницитѣ.

ми, че да стана кефилъ на сина си. Ехъ, на моя си синъ да не мога кефилъ да стана! Да не мога азъ за 5,000 гроша кефилъ да стана! — пламна пакъ лицето на бае Петра, па бликнаха и нему сълзитѣ.

— Брате бе, — проговори изведнажъ Кефалътъ, гласътъ му потрепера на плачъ, протегна той ржцѣ, сложи ги на братовото си рамо и пробъбла: — азъ имамъ бе... ще ти найда, бе брате, 5,000 гроша... ти да си дошълъ при менъ...

И загорѣлиятъ отъ мжка въ самость старъ човѣкъ притисна съ страшна сила въ прѣгръдкитѣ си своя братъ, па съ продранъ гласъ извика:

— Брате, 5,000 лири да сж, пакъ ще ги найда! — и горко зарида...

XXIV.

Прѣзъ есеннитѣ дни по насъ провиненитѣ селяни водятъ направо въ затвора, защото по това врѣме участъцитѣ за тѣхъ сж тѣсни: тѣ прѣзъ тия дни живѣятъ!

И Джонка отведоха направо въ затвора. Тамъ му бѣше по-добрѣ, защото нѣмаше стражари като въ участъка: той се намѣри срѣдъ свързани като него хора, които сжщо като него жадено се взираха въ желѣзнитѣ порти на затвора и крачаха изъ тѣсния дворъ, сѣдаха подъ двѣтѣ акации и се вгледваха въ модрото небе, въ златното есенно слънце, що ги грѣеше и омиляваше.

И още на Джонка бѣше по-добрѣ въ затвора, защото той тукъ можеше да пѣе.

Не че му се допѣ изведнажъ, — кждѣ! Ала слѣдъ обѣдъ си спомни ясно, какъ пандуринътъ го върза на дерека въ училищната изба, па... скръцна зжби и затънаника, защото като утѣха срѣщу злото спомни си... то се знае, Ангелина.

А затворницитѣ като че ли това и чакаха, — свъртѣха се веднага на около му и зинаха въ него тъй лакомо, както затворенитѣ хора изобщо лакомо зѣпатъ н. пр. въ картини — какви и да било, стига да сж изъ живота по земята — низъ градове и села, гори и поля, морета и пустини. Изпърво Джонко се свѣнѣше да разпусне душа.

— Ти пѣй, щомъ можешъ; — му каза единъ старъ разбойникъ; — ако сж тѣ за зло затворили момче, ти пѣй сега,

че послѣ ще отвикнешъ: тукъ се отвиква човѣкъ да пѣе, не е като на вънъ...

Слѣдъ малко наизлѣзоха и самитѣ надзиратели да слушатъ Джонка: другожъ въ тоя затворъ на да ли бѣ слушано такова пѣене!

Рай Божи — рай да не види,
Който е измислилъ чужбина,
Чужбина тежка ябана!

пѣеше Джонко. А очитѣ на разбойницитѣ лъщѣха.

— Сѣкашъ ми сърдцето кжса! — говорѣха тѣ.

Геро ле, бре джелепино,
До скоро бѣше сиромахъ,
Отскоро стана джелепинъ.
Да ли си билъ хайдутинъ
Или ти Господь помогна? —

пѣеше Джонко и затворницитѣ прѣмижваха.

— Богъ за богаство не помага, а и хайдутството го не дава, — мълвѣха тѣ, и челюститѣ имъ се сключваха.

Нешо, бре младъ гемиджио!
Покара Нешо гемия
Съ триста млади дѣвойки,
Съ петстотинъ левентъ юнака...

пѣеше Джонко, и затворницитѣ притѣснено се обтѣгаха, па говорѣха:

— Туй е, вижъ друго: ехъ, дѣ да плувне човѣкъ въ море!

А то, морето, синьо и безкрайно, бѣше тъй близко тукъ и пакъ тъй, тъй далечъ!

... Така се бѣ Джонко разпѣлъ още вчера въ затвора. А отзарана, щомъ ги пуснаха на двора, той седна подъ дървото и умисли се тжженъ — кахъренъ.

— Трѣбва да си е ималъ либе! подметна нѣкой, и Джонко се ухили, дигна очи, па наобиколиха го пакъ затворницитѣ.

— Кой каза тъй? — попита Джонко, но никой се не обади. Младиятъ момъкъ поклати глава и запѣ:

Момиче, момиче,
Де гиди мрѣно рибо!
Не стой срѣщу мене,
Изгорѣхъ за тебе
Като еленъ за вода,
Босилекъ за роса!

А очитѣ му се изясниха като синьото небе — сѫщото това, което висѣше и надъ Болѣрево, надъ бащина му домъ и надъ Ангелиненята градина. Джонко подигна очи, погледа на горѣ и като вдѣтиненъ рече:

Гори, либе гори,
Гори, та изгори,
Льохъ и азе горя,
Нѣма що да сторя:
Мойта стара майка
Първа ми душманка!

— Богъ да ги убие! — дигна Джонко рѫка и изпъшка.

А затворницитѣ се ухилили, сѣкашъ че дѣцата имъ — самитѣ тѣхни дѣца, или дѣцата на братията и сестритѣ имъ — най-милитѣ имъ невинни души на земята, сѫ се разприпкали сега прѣдъ тѣхъ.

— То отъ тази пѣсень още има! — каза нѣкой отъ тѣхъ.

— Край ѝ нѣма, — отвърна Джонко и пропѣ:

На изворъ да ида,
Либе да си видя,
И тя слѣдъ менъ дойде
Вода да налива,
Че сме изгорѣли
Все за пуста вода!

— Дано изгорятъ, че и морето да ги не угаси! — прѣсѣче пакъ злобно усмихнатъ Джонко, па разсмѣши затворницитѣ, а самъ допѣ:

Въ градинка да влѣзна,
Цвѣте да набера,
Китка да увия,
Либе да накитя, —
И тя слѣдъ менъ дойде,
Въ градина влиза,
Цвѣтя да полива,
Зехиръ да подлива!

И скочи, изви ржцѣ назадъ, па заходи като разбойникъ нѣкой, който носи цѣлъ товаръ грѣхове на душа...

Така го завари и Боньо, когато го навѣсти отзарана, за да му прѣдаде Ангелининото много здраве. Тѣ се вгледаха единъ другиму дълбоко въ очитѣ, па Джонко взе за рамо Боня, а тоя му рече:

— Много ти здраве отъ Ангелина! — и му разправи, какво бѣше направилъ на извора.

Боньо тази зарань още не знаеше, че въ село Ангелинината свадба е ускорена, че тя довечера почва...

— Сполай ти! — отговори му глухо Джонко.

— А татка ти видѣхъ нощесъ, — каза Боньо; — съ талигата идѣше, азъ се убояхъ и се отбихъ въ гората, — не знаяхъ, че сж тѣ. Той ще стори да те пуснатъ още днесъ.

Джонко трепна като птица... Днесъ втори день бѣше той въ затвора, ала харизалъ би сега и половината си животъ на Боня отъ радость!

И приятелитѣ се раздѣлиха. На Боня се чинѣше отпрѣди, че има много да говори на Джонка, а сега му бѣ тъй леко, като да бѣше прѣкаралъ съ него цѣлъ день. И наистина, какво ли много има да си казватъ двама вѣрни приятели? Каквото мисли и иска единиятъ, такова и другиятъ. Доста е само да се видятъ, та че, ако може, да постоятъ единъ до другъ, като единиятъ се облегне съ лакътъ о рамото на другия...

Слѣдъ Боня обаче минутитѣ станаха длъжки за Джонка. Слънцето се издигаше все по-високо и все пò припичаше — наставаше омара, която вече не дъждъ водѣше като пролѣть, а мъгли, есенни мъгли, и напомняше оная тжжна усмивка, която иде на мнозина дори при прѣдсмъртния имъ часъ.

Народа казва, че на такива топли есенни дни само циганитѣ се радватъ.

Защото тѣ нѣматъ стока ни надъ земята, ни подъ земята.

А селянинътъ се бои отъ такива дни: тѣ прѣдвѣщаватъ суха зима.

И Джонко неусѣтно почна да се убоява отъ нѣщо. Не че мислѣше за стока, — не: той само чакаше да го освободятъ. Ала никой не идѣше, и той се омрачи като декемврийски день; самъ не би могълъ да каже, какво му е; нѣщо сѣкашъ го подсѣщаше, че зло го чака.

Най-послѣ го повикаха: самъ чича му, Кефалътъ бѣше дошълъ.

Изведнажъ цѣлиятъ затворъ се стече на двора: отхвръкваше имъ случайно прилетѣлата птичка...

— Да е живъ на баща си и на майка си! — говорѣха тѣ съ любовь.

И наистина съ Джонка въ затвора бѣ хлуйнала една лѣтна вечерь въ гора или една прохладна морска вълна... единъ вечеренъ лъхъ изъ балканска усоя или единъ ураганъ изъ далечнитѣ таинствени простори...

XXV.

Бае Петъръ бѣше останалъ въ хана; нагледа изморенитѣ си отъ нощния пѫть коне, похапна си, па и самъ се поуспокои, че седна пакъ на вънъ прѣдъ бакалията и си поржча кафе.

— Чичо Петре! — сепна го познатъ тѫпъ гласъ задъ него.

Бае Петъръ не вѣрваше на очитѣ си: прѣдъ него стоеше Грозьо — Балановъ Грозьо... изпитъ като мъртвецъ, очитѣ му хлътнали като на чумавъ.

— Що диришъ срѣдъ пазара, Грозьо? — пришепна тихо бае Петъръ; — дирятъ те и подъ земи...

Грозьо сѣкашъ не знаеше, че го дирятъ, и страшно се уплаши: бръкна бърже въ пазвата си, извади увита мушама и я втикна въ бае Петровата ржка:

— Джонко щѣше насмалъ да ме убие, — сдъвка той бърже съ езика си; — но послѣ ме спаси, кога чифлишкиятъ аргатинъ... Земи, чичо Петре: тапията ни... султанскиятъ ферманъ за нашето село... цѣлата наша турска тапия!

— Що думашъ?! Чакай, братче!

— Не ми е за стоене . . . . . Вече не ще ме видите, — озърташе се Грозьо.

— Ама ти ми разправи, джанъмъ; за Бога, разправи ми, какъ тъй, самата ли турска тапия, дѣто чухъ въ село за бея...

Грозьо се опули страшно.

— Чете ми я сега Арабъ-Ходжа тукъ . . . . . Остай си, чичо Петре.

— Да те почерпя, бе братенце! — обърка се отъ радости бае Петъръ.

— Черпнята менъ ще ми е черната земя, чичо Петре! — заекна се Грозьо и вече отминваше; — носи много здраве въ село . . . . . на татка ми много здраве! Речи му: тази книга гледаше турчинътъ . . . не е дирилъ имане клетникътъ! . . . Нека ме татко не плаче, чичо Петре! — викна Грозьо и кривна изъ улицитѣ.

— Сполай на Бога! — говорѣше бае Петъръ, залисанъ отъ радость; — нека ти Богъ прощава грѣхътъ, момче! — каза той по Грозя и мжчеше се да се замисли, искаше да отгатне нѣщо, но то му щукваше изъ ума, — тъй силно се бѣше изненадалъ добриятъ човѣкъ!

А то бѣше ясно; бае Петъръ го разбра отъ Грозьовитѣ думи, че турчинътъ *не ходѣлъ за имане*... Убилъ го е Грозьо, за да изрови той самъ имането; и Баланътъ е знаялъ това . . .

Бае Петъръ се подогади, но изведнажъ пакъ му щукна туй изъ ума, па не можеше и тъй, и инакъ да се досѣти, какво е догадилъ отъ думитѣ на Грозя.

И не можа да се досѣти: въ сжщата тази минута отдолѣ, по улицата, се зададе Кефалътъ съ Джонка, а задъ тѣхъ съ бързи стжпки ги настигаха Стилиянъ и болниятъ учитель. Бае Петъръ се опияни отъ радость; той въ града винаги се държеше хлабаво, а сега се досущъ забрави: разгърна той мушамата, извади тапията, дигна я високо, засочи я на своитѣ хора и се ухили до уши... Ала изведнажъ се сепна: стана нѣщо . . .

Стилиянъ не бѣ стърпѣлъ, ами извика на Джонка още отъ далечъ:

— Тичай, Джонко, въ село, че отиде ти Ангелина: днесъ ѝ се почва сватбата, а утрѣ е вече подъ вѣнчило съ писаря!

Джонко се вцѣпени, като че не можеше да разбере. Нему още му бѣше скършено нѣкакъ; въ душата му смутно витаеше нѣкакъвъ страхъ, идѣше му и самъ да си каже — зло ме чака! — тъй силно му липсваше до сега всѣка радость, макаръ и да се виждаше свободенъ. А все пакъ той не разбра думитѣ на Стилияна — не му се искаше да ги разбере!

— Оставте, джанъмъ! — намуси се Кефалътъ на Стилияновитѣ думи; — че то е сега обѣдъ, кждѣ ще стига въ село? Ей, одеве и бабинътъ Милканинъ сиракъ — кой му е казалъ, не знамъ, — дойде и отъ ржцѣ ми откраде леволверъ, па хукна въ село . . . все по тая сватба . . . . Ама кждѣ ще стигне! Че кое е то врѣме сега!

Джонко вече не слушаше; устнитѣ му посинѣха, той всичко разбра . . . Съ това си чувство сега той море би прѣплавалъ! Очитѣ му свѣтнаха — искри пущатъ; дигна той глава, натисна си калпака, погледна нагорѣ къмъ баща си . . . . .

— Ха, остай си, тате! — промълви той, вмѣсто да извика; нозѣтѣ му потрепераха, като да се разиграха яйове подъ тѣхъ, изведнажъ странна усмивка му изкриви устнитѣ, па махна ржка . . . . .

— Сполай ти, чичо, че ме изведе! — викна той на Кефала; — ще дойда, дѣкато и да съмъ, щомъ ме подирятъ!

И закрачи съ широки стжпки, до като си прѣстѣгаше пояса, а послѣ почна да бѣга съ войнишки бѣгъ, и едва слѣдъ туй прахъ се дигна по него — хукна и се изгуби.

— На кждѣ пъкъ търти такъвъ сега, — измърмора Кефалътъ, и лицето му се страшно омрачи.

Бае Петъръ отърча разпъхтѣнъ. Радостьта по лицето му се вече примисаше съ плаха грижа: той разбра, защо и на кждѣ му хукна синътъ, но за минута не можеше да проговори. Най-послѣ съ бързотия той втикна тапията въ ржцѣтѣ на Кефала.

— Нà, бате! — проговори прѣплетено; — селската ни тапия е . . . Господи, на халость се порадвахъ, зло ще стори това момче! — Нашата тапия, бе бате, ферманътъ; Грозьо ей сега ми я даде... Балановъ Грозьо, зелъ я отъ бея, когото убилъ, като мислилъ, че съ тая книга дири имане . . . . .

Бае Петъръ замисленъ погледна учителя: едва сега разбра, сѣкашь, че тия бѣха думитѣ, за които прѣди малко не можеше да се досѣти . . . .

Кефалътъ обаче нищо не разбираше.

— Ба, ба, азъ ще вървя! — махна ржка бае Петъръ; — то Грозьо я носилъ, да му я чете Арабъ-ходжа и отъ тамъ ще е узналъ, че това е тапията... Дай да ти я разчетатъ, бате, пъкъ азъ... ще вървя азъ! — сдъвка и забърза къмъ хана да си впрѣга колата.

Стилиянъ не можеше да разбере; той се бѣше изцѣло увѣрилъ, че Болѣрски съ писаря сж надумали Грозя да убие бея, та да скжсатъ тапията. Човѣкъ се най залисва, когато повѣрва въ лъжа, която е самъ неусѣтно скроилъ.

— Ами че ние и на началника, и на слѣдователя казахме, че кметътъ е подсторилъ Грозя да убие бея? — зина той сега, страшно уплашенъ.

И наистина Василевъ бѣ водилъ Стилияна, та тѣ наговориха навредъ изъ града за страшното убийство въ Болѣрево, устроено отъ кривоокия кметъ и писаря „шпионинъ", за който не малко се знаеше и тукъ. Още отъ зарана слѣдовательтъ съ стражарь на файтонъ тръгна за Болѣрево. И сега бѣдниятъ Стилиянъ се почувствува тъй осраменъ, както на дали му се бѣше сторвало, когато се увѣри, че жена му, неговата по законъ жена, го срами на всѣка стжпка.

А болниятъ Василевъ не хаеше. Кефалътъ, слисанъ, разбра най-послѣ, какво държеше въ ржката си: болѣрската тапия, сжщата оная, която той прѣди години слѣдъ смъртьта на баща си самъ бѣ дирилъ. На стария богатъ човѣкъ бѣ домжчнѣло тогава да чува, какъ Вълчарци чернѣха и баща му, и него, като говорѣха, че Хаджи Джонко чорбаджи по цариградска тапия е продалъ въ мжтното размирно врѣме чифликъ въ селското землище и съ тия пари е обогатилъ сина си — него, Кефала. А той . . . пара, по пара е кжталъ — отъ жилище, отъ дрѣхи, отъ обуща, отъ пране и отъ залъкъ, отъ сънъ и отъ здраве кжсалъ и трупалъ това си богатство!

— А-а-а! изсумтѣ той сега и широко разкри очитѣ си, като да се досѣщаше за нѣкой сънъ, който му е прѣдсказвалъ нѣщо; — ей нà че ще видятъ! — рече той; — азъ ще си

похарча половината сермия, ама всички ще видятъ, че татко ми нищо не е продавалъ и не ме е той обогатилъ . . .

XXVI.

Слѣдователтъ съ лѣкаря пристигнаха въ Болѣрево слѣдъ обѣдъ, подбраха кмета, за да идатъ до гьокленския яръ на самото мѣсто при убития бей, па поискаха и писаря.

А Майдовски дигаше сватба: той по привичка скжпернишки нагледваше за всичко потрѣбно, като изпрати попа за вула въ града.

Слѣдователтъ нѣщо сумтѣше, бѣше сърдитъ. И селянитѣ разбираха, защо е той такъвъ: снощнитѣ лудешки крѣсъци на Балана бѣха прѣдавани и повтаряни въ всѣка кжща . . . Само Болѣрски нищо не подозираше, той не бѣше чулъ думитѣ на Балана, та прѣсрещна слѣдователя най-гостоприемно. Ала когато тоя строго и грубо заяви, че иска и писаря, защото инакъ на право ще го арестува, то това жегна Болѣрски, той като да се досѣти за нѣщо и страшно се разяри.

— Писарьтъ ми е въ отпускъ, — отвърна той съ разтреперана челюсть; — човѣкътъ дига сватба днесъ и утрѣ ще се вѣнчава за батьова ми щерка. А ако васъ ви сж надули тамъ въ града, то да ви кажа, азъ съмъ тукъ кметъ и отговарямъ!

Болѣрски знаеше, че снощи бае Петъръ е отвелъ въ града учителя и Стилияна, та за тѣхъ се и досѣти сега, па кривото му око пакъ заигра. Слѣдователтъ поомекна и се съгласи, да изпита само писаря, ала по-напрѣдъ да разслѣдватъ убития на мѣстото.

Селото онѣмѣ, щомъ тѣ заминаха. Всѣки очакваше, да види, какво има да става. „Пакость де“, мълвѣха нѣкои. И истина: можеше да затворятъ и кмета, и писаря. А на болѣрци не бѣ текнувало да си нарочатъ другъ кметъ, освѣнъ Димо Болѣрски: на тоя ергенитѣ му бѣха зели страха, па и всички селяни се посвиваха, всѣки си вървѣше въ пжтя и нѣмаше да се дѣлятъ на партии.

Слѣдъ обѣдъ слѣдователтъ и другитѣ се върнаха въ селото. Морякътъ-турчинъ отъ гьокленския фенеръ бѣше прѣдалъ на слѣдователя всичко, каквото намѣри върху убития бей. Очевидно бѣше, че ако беятъ не е самъ падналъ съ коня

си отъ яра, ами е убитъ, то убийството е извършено не съ цѣль за обиръ... Оставаше да се мисли, че вжзелътъ на прѣстжплението е въ изчезналата тапия. Отъ паспорта на убития се виждаше, че той е Керимъ бей отъ Гьокленъ, сжщиятъ, който е прѣспалъ въ Ахлари, челъ тамъ болѣревската тапия, съ нея е дошълъ въ Болѣрево, слѣзълъ е въ кръчмата, отъ тамъ Балана го завелъ у дома си, послѣ кметътъ бърже повикалъ Балана въ канцеларията, тамъ писарьтъ се затворилъ съ него, а не слѣдъ много — кръчмарчето казваше — Балановъ Грозьо миналъ съ турчина, тоя си зелъ коня, и слѣзли къмъ ливадитѣ . . .

Нѣмаше Грозя, нѣмаше и тапията, а убитиятъ турчинъ не бѣше обранъ, значи, убитъ е, за да му се земе тапията. Защо би трѣбвало на Грозя да убива човѣкъ, за да земе селската тапия? — Не, подучили сж го кметътъ и писарьтъ!

Всичко туй се разнесе на часа изъ цѣлото село, па селинитѣ и плахи, и наежени почнаха да се чугулятъ на тумби по дворищата и край плетищата. То се знае, нима добро ще види едно село, кога държи съ години кметъ, що е зиналъ да заграби въ ржката си свѣта цѣлъ?

Когато най-послѣ стражарьтъ на слѣдователя отиде та подбра отъ хана залисания съ сватбата си Майдовски, и го заведе въ канцеларията да бжде изслѣдванъ, то селянитѣ рукнаха на мегданя. Нѣкои пó-млади вече възбуяваха. Ами че ако тукъ нѣма крушка опашка, мигаръ слѣдовательтъ ще вика съ джандаринъ писаря на връхъ сватбата му? — „То учительтъ е право казвалъ, — се обади единъ; — не сме чакъ до тамъ, да нѣмаме въ селото си човѣкъ за кметъ!“ — Ама кого, бе брате? — се отзоваваха други. — „Па било и Стилияна. Слушаме, учительтъ думалъ за него“.

— Какъ Стилияна? — обадиха се изведнажъ нѣколко гласа очудени.

— Стилияна ли?

Единъ гъкна и се изсмѣ, па разсмѣха се и всички . . .

А Болѣрски въ канцеларията се потѣше; той бѣше прѣчернѣлъ въ лице като черенъ пънъ.

Слѣдовательтъ си свърши работата и се заогледва не смѣло, па рече:

— Вие, г-нъ кмете, па и писарьтъ ще ми трѣбвате въ града . . . . . .

— Утрѣ е недѣля! — изведнажъ настръхна Болѣрски; — па и сватба сме ние дигнали, а то... да знаешъ, господине, азъ бихъ дошълъ съ всинца ви, и писаря бихъ довелъ, само . . . само да ви натриемъ носа! — рече и отскочи на страни . . .

Слѣдовательтъ сви раменѣ, спогледа се съ лѣкаря, па подбра си стражара и плахи зеха си съ файтона пѫтя за въ града.

Дѣдо Стоилко пръвъ отърча въ канцеларията. Той завари брата си, че пухти отъ мжка и гнѣвъ, а Майдовски се бѣше умислилъ и свилъ.

— Какво е? — Селянитѣ се трупатъ . . .

Болѣрски изгледа мрачно батя си и махна ржка.

— Азъ мисля добро за селото, пъкъ то, — рече той, замисли се и отсѣче: — то вашата нѣма да я бжде утрѣ! Не е врѣме за сватба! Това съ Грозя е голѣма бела: азъ ще ида и ще прѣвърна въ града свѣта съ главата на долу!

Дѣдо Стоилко се втрещи и изведнажъ изпжчи гърди: за тия думи той сега дигваше юмрукъ и на княза въ София! Какъ? Да дигне сватба той, дѣдо Стоилко, и сега... Че Димо може да върви, ако ще, и въ пъкъла, па билъ му и братъ!

— Че азъ гаврило ли ви съмъ тука бе? — изрева старецътъ.

— Ами такова, — смънка и Майдовски; — че азъ, вика се, съмъ пазарилъ вече и гайдаритѣ . . .

Болѣрски мълчеше и страховито си хапѣше вжситѣ.

— Добрѣ... тъй да е, — процѣди най-послѣ той прѣзъ зжби, па дигна глава, изпжчи се, както правѣше, само когато се запиеше въ кръчмата, и прострѣ на въздуха ржка, че крѣсна: — тогава дѣ гайдаритѣ? Нека дойдатъ! Изкарайте бъчви вино! И, думамъ ви, който ни сватбата не зачете и който ни виното не пие, него ще да гоня до девета рода!

— За кумъ какво ще речете, — пробъбра сърдито дѣдо Стоилко, като се бѣше обърналъ гърбомъ къмъ брата си.

Майдовски прѣмижа слисанъ: той бѣше забравилъ за кумъ . . . нима за кумъ да мисли, когато вече му се чинѣше, че е взелъ въ ржка и Ангелина, и дѣдовата Стоилкова имотность? Той днесъ по-вече мисли за това, какъ може да тласне

на страна Драгоя, Ангелининътъ братъ, който бѣ толкова простъ и тежъкъ човѣкъ, че и не поличваше, че е отъ вълчарския родъ . . .

— Хж, кумъ! — махна ржка Болѣрски; — и не трѣбва сега! Вие главежъ още не сте правили: — тепърва главежъ! И до зори главежъ — да ни постоятъ прави младоженцитѣ, па послѣ намѣри щемъ и кумъ, не бой се! Азъ тѣмъ..., — скръцна той зжби и поклати глава — заканваше се на селянитѣ, които можеха сега да мислятъ, че слѣдователтъ ще го затвори, та . . . ами че всичко може! Ала той, Болѣрски, ще ги накара не само кумъ да ставатъ на батьовата му дъщеря, ами да подскачатъ и да вървятъ по водата му . . .

Тъкмо по това врѣме Николица хлътна както вчера у дѣдова Стоилковъ дворъ, огледа се гузно, па бързо пое стълбитѣ и се надвѣси прѣзъ прозореца въ малката гостна стая. Тамъ бѣше заключена Ангелина и кжсаше се да плаче.

— Защо си се разцирлила, мари глупава? — крѣсна ѝ Николица; — за да те чуятъ и да те говорятъ прѣзъ цѣлъ животъ ли? Да си онѣмѣла, щура, че хаиръ нѣма отъ тебе! И довечера като прѣпелешка да припкашъ прѣдъ главежницитѣ си, а утрѣ като свѣщь да стоишъ подъ вѣнчило! То е ха сватба, ха гробъ: прѣмисляй, луда! Джонко ще си лежи въ затворъ съ години, а ти слѣдъ нѣколко мѣсеца би се осрамила, никаквице, съ земята се би изравнила! Това ти било писано! — прѣгракна старата жена, повърна се и вече на долното стжпало прѣцѣди:

— Про-кле-ти и трижъ клети да сж моитѣ братя!

XXVII.

Прѣзъ поля и гори прѣдѣше опорито пжтя къмъ Болѣрево онѣмѣлиятъ Джонко. Той пъшкаше, силѣше се, слушаше: не, нѣма да стигне Боня. И когато се досущъ смрачи, бѣдниятъ момъкъ почна все по́-често да въздиша, на нѣколко пжти проточва пѣсень . . . . А далечъ задъ него бае Петъръ шибаше конетѣ, болниятъ учитель и Стилиянъ се озъртаха отъ колата, но не, тѣ не можаха стигна Джонко: влюбениятъ има крилѣ . . .

Въ сжщото това врѣме изъ града пропусна и файтонъ къмъ Болѣрево: — въ него прѣгърбенъ като на триножникъ

седѣше Кефалътъ. Той бързаше сега за въ родното си село: слѣдъ трийсеть години!

А у Болѣрово въ хана на Дойна Майдовски писнаха гайди. Около намусения Болѣрски се трупаха сватбари, накичени съ книжни китки и съ бъклици въ ржка.

Само у дѣдови Стоилкови бѣше още глухо. Истина на пруста се бѣха събрали вече нѣколко дѣвойки — родни на Ангелина, тѣ ще ѝ пѣятъ, ще я редятъ, ще я гиздятъ, — но стояха тжжни, свити: Ангелина все още бѣше заключена въ гостната стаичка надъ стълбитѣ и отъ врѣме на врѣме припѣваше се въ плачъ и пакъ заглъхваше . . .

Майка ѝ е втикнала въ ржката везмо, заставила я бѣ да седне на чергата, турила е газениче на столъ до нея — нека везе да се тѣши. И Ангелина везѣше . . . замаела се и все едно и сжщо мисли: — ще умре, жива ще се погребе!

На вънъ се смрачаваше. Дигнѣше ли очи Ангелина къмъ отворения прозорецъ, стегнуваше я мжка, сърдцето ѝ трепнѣше . . . . Прѣзъ прозореца може да се прѣскочи, а като е мракъ . . . За единъ мигъ свѣтна сѣкашъ въ най-дълбокото мѣсто на душата ѝ: като по чудо ней мина прѣзъ умъ, че той — не Джонко, него Ангелина знаеше, че е въ затвора, — а Боньо, той сега може да е до дървения мостъ далечъ срѣдъ ливадитѣ и може да лежи подъ върбитѣ тамъ, па ако Ангелина би му се обадила... Че защо не, тя би се довѣрила на Боня, а той би я отвелъ съ сестра си нѣйдѣ, дордѣ Джонка пуснатъ отъ затвора . . . . И защо да я не отведе? Нали Малевката, дѣто пристана на стражара отъ Пода, е така сторила: дигнали да я женятъ, а тя стани, че при братовчеда на стражара, защото тоя билъ по службата си въ града и съ върналъ едва слѣдъ три деня...

„Джонко ще ти лежи съ години въ затворъ — знай!“ — продраха се изведнажъ въ ушитѣ на Ангелина лютитѣ думи на Николица, па бѣдната дѣвойка замрѣ и токо се прѣви.

— Мамичке, изгорихте ме вие мене! — писна.

И пакъ замрѣ. Послѣ почна да мърда устни като побъркана и прошепна:

— Ка-какво тѣ смѣтатъ . . . Джонко ни избива, избива ни всинцата . . . Боже, само да го пуснатъ!

Бѣдната дѣвойка изведнажъ прѣхапа устни, извъртѣ очи, прѣблѣднѣ и скочи на нозѣ — цѣла трепере . . . . Поогледа се, спрѣ очи на иконостаса въ жгала, прѣдъ който горѣше кандилце като винаги въ сжбота вечерь, па поповлѣче се Ангелина и колѣничи . . . Кой я научи на това? Тя не бѣ отъ тжга колѣничвала да се моли — не сж я учили. И защо се тя молѣше? Да пуснатъ Джонка, че да дойде да ги избие ли, както тя прѣмисли? Или се молѣше да не идва? — Тя се само кръстѣше; молитва като за нейната болка тя не знаеше. И изпъшка, стана, па отиде си на везмото, колѣничи и завезе . . . везе си, а плачъ пакъ я дави, сълзитѣ ѝ се не изчерпватъ, прѣмрѣжватъ ѝ се очитѣ, и тя запѣва — майка ѝ бѣ ѝ рекла още прѣзъ деня да припѣва, за да си навива на плача — запѣва тя, но припѣвъ тжженъ, бои се отъ думитѣ, вече дважъ си ги е казвала тази вечерь, но тѣ още ѝ кжсатъ сърдцето. И бои се тя отъ думитѣ, само съ припѣва си оборва плача, зло я хваща — сѣкашъ иска сама себе си да мжчи — и почва глухо, па усилва:

Гръмни ме, боже божне ле,
Убий ме, боже божне ле!
Да не виждамъ, да не гледамъ,
Мойто либе въ чужди ржцѣ.

— Пакъ ли, ма щерко, ма! — отърча Стоилица и завари Ангелина прострѣна на чергата и примрѣла отъ плачъ. Бѣдната майка си зачупи ржцѣтѣ. И ней очитѣ бѣха подпухнали, — плакала е и тя невѣмъ. Ала пълничкото ѝ сминово лице я не издаваше: — още отъ моминство, още когато Стоилко я направи насила своя невѣста, като я отведе отъ най-личния и най-първия ѝ въ селото драговникъ — още отъ тогава се бѣ тя научила да си прави кораво сърдце.

— Изплака си очитѣ ма! — заокайва тя сега съ ясенъ спокоенъ гласъ дъщеря си, колѣничи, дигна ѝ лицето и милваше я: — не мой, галенкото ми! Богъ е милостивъ, мама! Белки е на добро, дъще!

— Охъ, почернихте ме! — бъблѣше Ангелина, отмалѣла отъ плачъ; — мале, кажи имъ, мамичке, мъртва ще ме утрѣ вѣнчеятъ бе!

— Стопанке! — викна отъ кѫщи съ дрѣзгавъ гласъ дѣдо Стоилко; хей, Стоилице, дѣка те джанъмъ?

Страхъ се въцари въ цѣлия домъ.

— Хей ме нà! — забърза Стоилица, но Ангелина се хвана о полата ѝ:

— Не ме оставяй, маминке! — писна тя съ все гърло.

— Направи си кораво сърдце, ма рожбо! Ей, ще дойдатъ гоститѣ, дъще: татка си ще осрамишъ! — шепнѣше бѣдната майка.

— Ха де, дѣ ти е Ангелина? Ха, че гоститѣ идатъ! — изкашла се като на подбивъ дѣдо Стоилко отъ вѫтрѣ.

— Опомни се, мари дъще! — затисна Стоилица устата на дъщеря си и изтръгна политѣ си отъ рѫцѣтѣ ѝ.

— Мамичке, погребахте ме! Жива ме погребахте, бе мамо! давѣше се тя.

— Де плачъ, де! Да не дойда? — изръмжа дѣдо Стоилко до самитѣ врата изъ кѫщи.

А на заключенитѣ врата къмъ чардака отърчаха да прислушватъ Ангелининитѣ дружки.

— Вези си, тѣши се, нà че те слушатъ отвънъ момитѣ! — каза Стилияница и влѣзе въ кѫщи.

Ангелина, отмалѣла отъ плачъ, се вслуша замаяна въ шепота на чардака. Защо се бѣха събрали дружкитѣ ѝ? Да я редятъ ли? Че какъ тя ще ги погледне?

И ядъ обхвана отчаяната душа на безпомощната дѣвойка, па тя погледна къмъ вратата за въ кѫщи: да може да зарези тамъ, та да не могатъ влѣзе при нея . . . . Па като че си рече, нека влѣзатъ, нека правятъ съ нея, що щатъ, тя нищо нѣма да прави, нѣма и да плаче, ще нехае — нека умре до утрѣ, та да се научатъ! . . . . . И начумари се, па сухо запѣ:

Него водятъ на вѣнчило.
Мене носятъ на носило . . .

По двора и по стълбитѣ се дигна шумъ отъ много стѫпки и Ангелина гъкна: годежницитѣ идѣха — сватбаритѣ за утрѣ. Нѣкои проточиха вратъ отъ стълбитѣ прѣзъ прозореца и високо поздравиха:

— Добъръ вечеръ! Добъръ вечеръ!

А едноврѣмено момитѣ отъ чардака запѣха:

Съ първо либе да се любя,
Съ първо либе да се земна,
Днеска годежъ, утрѣ сватба!

Тази пѣсень тѣ трѣбваше да пѣятъ послѣ, когато Ангелина щѣше да се изправи при Дойна Майдовски вече като годеница. Ала майка ѝ трѣбва да бѣ приучила момитѣ да запѣятъ сега, за да не чуятъ гоститѣ, ако Ангелина писне.

А Ангелина се само смрази. Послѣ скочи на нозѣ и пробъбла:

— Ами сега, маминке? . . . Сега?

И избѣли очи. Чини ѝ се, че тѣ идатъ — всички идатъ и ще се втурнатъ въ стаята ѝ. Заогледва се — мѣсто да се скрие ли дирѣше? А цѣла трепере и се вслушва: наистина, стжпкитѣ вжтрѣ въ кжщи сѣкашъ се трупаха прѣдъ вратата за въ нейната стаичка.

„Защо имъ азъ не казахъ?“ — мина ѝ свѣткавично прѣзъ ума; — „защо имъ всичко не казахъ? Леля Николица... тя знаеше . . . защо имъ тя не каза всичко, всичко? На мама нека кажеше, на татка, на батя Драгоя!“

— Идатъ! — разтрепера се Ангелина и прѣбѣлѣ като платно: нѣкой изъ кжщи се хвана о мандалото на вратата.

Бѣдната дѣвойка треперѣше като листъ и вслушваше се съ лудъ страхъ.

— Нѣма . . . Ще бѣгамъ! — ужъ се поуспокои тя, че никой не иде, а очитѣ ѝ се изцъклиха, тя наистина се заозърта като обезумѣла; — нѣма да стоя! — рече; — да бѣгамъ при леля! Ще бѣгамъ!

И припна къмъ прозореца. На вънъ бѣ гжсть мракъ; по стълбитѣ и на двора нѣмаше никой. Ангелина отскочи назадъ съ отчаянъ избликъ на сила, пъргавина; грабна въ ржка столчето, като положи газеничето на земята, па отиде пакъ до прозореца. На вънъ все още бѣше глухъ мракъ. Тя стжпи на стола, отъ него седна на прозореца, пусна си нозѣтѣ на вънъ, полечка се обърна съ лице къмъ прозореца, зацѣпи се съ ржцѣтѣ си о него и леко провлѣче се съ снага по стѣната, достигна да настжпи стълбата, постоя безсилна отъ страхъ и . . . изчезна въ мрака.

А на вратата отъ къмъ кѫщи наистина бѣ спрѣла Стоилица и се двоумѣше. Трѣбваше вече Ангелина да се спретне, че да измие изплаканитѣ си очи и да се приготви за прѣдъ гоститѣ. Бѣдната майка не знаеше, какъ да постѫпи, та се поспрѣ при вратата, послѣ си дръпна рѫката отъ мандалото и отиде, почака сгода, че пришепна на домакина си:

— Стоилко, Ангелина ще ни осрами!

— Ба, че толкова ли душа има у нея? — засука нехайно мустакъ тоя, изви назадъ рѫцѣ и влѣзе при Ангелина.

— Ба, дѣка ти е Ангелина, Стоилице? пробъбра той, като огледа пустата стая; — Ангелино, кѫдѣ си, моме?

Газеничето бѣ положено на земята, столчето — до прозореца, но дѣдо Стоилко знаеше, че има хрисима дъщеря, и не се сѣщаше.

— Жено, хей! — открехна той вратата и викна. Стоилица отърча.

— Дѣка ти е Ангелина?

— Сега плачеше тука.

— Е, за това питамъ я: нека ме чуе тя мене, че ако може, нека пакъ плаче.

— Остави я, Стоилко.

— Не мѣси се, викай ми я тука!

— Какво ще я викамъ джанъмъ: отишло е момичето да си мие очитѣ, че да ѝ не личи плачътъ, — заогледва се Стоилица и додаде: — токо кога е излѣзла . .

— Викай ми я по́-скоро тука, ти казвамъ! Да ме чуе тя и да види, що е баща!

— Охъ, остави я, Стоилко, — замоли се Стоилица; — ще подсторимъ момичето си, па ще легне, че ще земе да ни засрами.

— Върви я викай, не чуешъ ли? — крѣсна Старецътъ и Стоилица изкочи. — Ще плаче! Ба, ще плаче, гледай я ти! За единъ Хаджи Джонковски хаймана . . . . . за онакъвъ единъ, пфу!

— Нѣма я, Стоилко! — върна се изплашена Стоилица, замая се, изкочи пакъ на вънъ и отърча на чардака при момитѣ: тѣ може да ѝ сѫ отворили вратата — зарезенитѣ отвънъ врата. . .

— Нѣмало я! На орѣхи ли ще играемъ? — опули се дѣдо Стоилко.

— Ангелино мари! Ангелино! — завика глухо Стоилица отъ вънъ, дръпна резата на затворенитѣ врата, отвори и спогледаха се баща и майка . . .

Газеничето горѣше, положено на земята; столчето стоеше до прозореца . . . И Стоилица писна: тя се досѣти.

Скоро и домакини, и сватбари бѣха на кракъ: тършуваха, дирѣха въ цѣлата кѫща, по двора, на пѫтя . . .

— Нѣма ми дъщерята! — обезумѣваше Стоилица.

— Казвай, дѣка е, ти знаешъ! — насочи се по едно врѣме дѣдо Стоилко надъ нея; — ти зна-ешъ, майка си! Охъ, зна-ешъ ти! — и повъртѣ я прѣдъ себе си съ едно дръпване.

Стоилица гъкна, спре, опомняше се, послѣ дигна падналата на косичника ѝ прѣбрадка и бърже се прѣбрадваше, като за да хукне на нѣкѫдѣ, а изведнажъ подпълната и спокойна тазъ жена сѣкашъ порастна на ръстъ, дигна рѫцѣ и се насочи като тигрица:

— Рожбата ми дайте! — ревна тя и насочи рѫцѣ къмъ всички, като че още се боеше да спре очи на мѫжа си: — дайте ми рожбата! Убиха ми го, майчице мила!

— Жена нефела! — ритна я Стоилко!

— Ти я уби! — обезумѣ бѣдната майка и вече се запѣни юначна, страшна: — Стоилко, очитѣ ще ти издера! Ти ме зачерни менъ на цѣлъ животъ брей! Рожбата ми дай, тя си е моя, моя си ми е! — викаше и съ грозна сила се блъскаше въ гърдитѣ . . .

Изведнажъ на двора се дигна глъчъ и ревъ. Стоилица хукна по стълбитѣ, а по нея и дѣдо Стоилко, и Болѣрски.

Долу крещѣше Николица — крещѣше на селянитѣ, които дирѣха Ангелина:

— Що стоите бре! — викаше тя съ прѣсипналъ гласъ; — тичайте бре! Въ рѣката я дирѣте бре! Вървѣте! Момичето идва при менѣ, ама азъ го напѫдихъ! Напѫдихъ го! Да се дави, го пратихъ! Въ рѣката да иде му рекохъ!

— Батьоо! — писна Николица къмъ дѣда Стоилка; — върви я дири сега въ рѣката, батьоо!

— Сестро ма, Гано! — прѣсрѣщна я Стоилица, безумна.

— Въ рѣката е! — пробъбла Николица, прѣгърна я и грозно заплака.

— Жени никакви! Пфу! — настръхна дѣдо Стоилко.....

XXVIII.

А думитѣ на Николица крияха страшната истина.

Ангелина, слѣдъ като избѣга отъ бащина си домъ, отърча у леля си, у Николица, за кѫдѣто се бѣше и нарочила. А тази, змийски зла прѣзъ цѣлия день, сега се бѣше затворила въ кѫщата си, сама-саминичка като кукувица, изредила бѣ безчетъ клетви по батьовцитѣ си и сѣкашъ си бѣ рекла, като многажди въ живота си, че вече не хае за нищо въ свѣта, че нищо, нищо вече не ѝ е мило.

И истина, да би се въ тоя часъ селото подпалило и отъ четиритѣ края, то тя не би излѣла да подаде нѣкому кратуна вода. А сега Ангелина съ хленчъ се втурна, блъсна се въ вратата ѝ, повали се на пруста и глухо завика: — лельо! — и зарида.

Николица настръхна, но не се дори помръдна отъ кѫта си не стана да отвори на Ангелина. Послѣ онѣмѣ и вънъ. Тогава старата жена се запѣни отъ вѫтрѣ, зло бликна въ душата ѝ, и крѣсна тя:

— Върви се дави, мари никаква! Въ рѣката върви, дива! Или ще чакашъ тука да те намѣрятъ и да те повлѣкатъ за коситѣ?

Ангелина отвънъ само гъкна и пакъ онѣмѣ. Тогава Николица скочи яростна и крѣсна отъ вѫтрѣ до самитѣ врата:

— Пѫдя те, мари, ти нѣмашъ ли лице? — пѫдя те! Да си се махнала отъ кѫщата ми! Да си се махнала, че ще излѣза да те удуша и мъртва да те хвърля въ бащина ти дворъ!

И онѣмѣ. А послѣ тя чу, че съ тѫпо стенание Ангелина се отдалечи. Тогава старата жена изведнажъ се тръшна на земята и зарида като дѣте . . .

А слѣдъ лелинитѣ си страшни думи, Ангелина като че бѣше упѫтена, тя не се подвоуми: слѣзе бърже въ дола и като да я влачаха на нѣкѫдѣ: — тръгна край вадата, излѣзе на равното, пое ливадитѣ и викна да плаче, като потръгна по пѫтя къмъ моста . . .

Тя вървѣше, защото трѣбваше да върви на нѣкѫдѣ, до като се рѣши на нѣщо. А потръгна къмъ моста, защото тамъ... кой знае — да ли не защото водата тамъ бѣше дълбока и бистра, синя?... Или защото ней въ кѫщи бѣ ѝ се мѣрнало, като на сънъ, че тамъ подъ върбитѣ до моста е Боньо?

Това мѣрване бѣше може би едно отъ ония откровения, които добриятъ ангелъ е правѣлъ на мжченицитѣ въ билото старо врѣме и ѓи е спасявалъ прѣдъ самия прагъ на нещастието.

Защото Боньо наистина бѣ спрѣлъ до моста и сега спѣше въ дълбокъ сънъ подъ върбитѣ. Отъ три дни лутане едриятъ момъкъ грохна. А миналата нощь той не бѣ ни мигналъ. И когато тази зарань грабна револвера отъ бакалницата въ града, та хукна, то Боньо цѣлия пжть до село зе като машина — само на двѣ мѣста пи вода, но не сѣдна, а вървѣше равномѣрно съ своитѣ широки стжпки на високъ, на великанъ човѣкъ, и увѣренъ бѣше, че ще стигне въ село на врѣме. Прѣзъ цѣлия пжть той ни веднажъ се не замисли, като какво е нагласилъ да прави? Сѣкашъ доста бѣше, че се е рѣшилъ, а тамъ въ село, той ще намѣри нѣкакъ, какво да прави . . . И за това тъй като едва се сдрачаше, когато той стигна тукъ на моста, отби се подъ върбитѣ и седна — трѣбваше да се смрачи, та да го не зърне нѣкой отъ нѣйдѣ. Нозѣтѣ му треперѣха, страшна умора се разлѣ по цѣлата му снага, просна се той на трѣвата и си притисна челото, примижа — свѣтъ му се зави. Слѣдъ малко въ полудрѣмка на Боня се сви отъ болка сърцето, стана му криво, отвори очи, огледа се, спомни кждѣ е и по що ходи, па като че се отчая въ нѣщо едриятъ момъкъ . . . истина му сѣкашъ отъ сърдце това негово родно село, тази сватба на дѣдови Стоилкови, че дори и самъ този Джонко съ несретната му участь . . . . . Ако Боня сега не борѣше сънъ, то той би си казалъ — „нозѣ да ми изсъхнатъ, ако се свърти азъ вече въ това наше село...“

Отъ дѣ дойде това слабодушие у тоя младъ, мжжественъ човѣкъ? Ако биха го увѣрили, че му е сждено да изсѣче цѣлата болѣровска Стара гора, той не би се отчаялъ, сѣкалъ би гората отъ тъмно до тъмно и никога не би се питалъ, ще свари ли да я изсѣче прѣзъ живота си? А сега бѣше готовъ да прокълне, па да напусне за винаги това село и тази гора... защо? Нема се знае? Нема сме ние разбрали отъ себе си, защо нашитѣ незапомнени отъ насъ дѣди сж напущали нѣкога своитѣ братия и сестри, жени и дѣца, и милъ край, и родина, па сж се затирвали по четиритѣ краища на земята, боси и гологлави да проклинатъ човѣшкитѣ радости и да учатъ отричане отъ грѣшния земенъ животъ?

. . . . Боньо дълбоко спѣше подъ върбитѣ — отморваше великанската си снага. А по едно врѣме нѣщо звънна срѣдъ нощната тишина, и момъкътъ сепнато дигна глава, сладость се разлѣ по цѣлата му снага, усмивка на животъ и щастие му разкри устнитѣ: далечъ изъ пѫтя отъ къмъ града долиташе ясенъ мѫжки гласъ, проточилъ волна, но безкрайно тѫжна пѣсень:

Вѣтре ле хладенъ, що вѣешъ,
Я постой, вѣтре, почакай,
Нѣщичко да те попитамъ:
Като отъ далекъ ти идешъ,
Да ли си миналъ прѣзъ село?
Да ли си видѣлъ, я срѣщналъ,
Я срѣщналъ нѣйдѣ Милена,
Моята мила душица?

— Джонко е! — трепна Боньо и скочи на нозѣ. А пѣсеньта се слушаше все по-близу и по-близу:

Кажи ми, вѣтре, не лъжи:
Жалѣй ли она за мене?
Ахъ, жалѣй ли она за мене,
Както я жалямъ за нея?

Боньо слушаше унесенъ и отначало не можеше да се опомни: нѣщо, нѣкакъвъ гласъ отъ къмъ село, му прѣчеше да слуша, но... Изведнажъ долетѣха ясни думи отъ кръвенъ женски плачъ — припѣвъ:

— Че безъ баща ли съмъ, Божне ле, Божичко, или безъ майка, или клето сираче . . .?

Боньо се прѣвърна на слухъ, залисанъ и почти изплашенъ. А Джонко наближи моста, и ясниятъ му гласъ се разлѣ високо:

Вѣтре ле хладенъ, що вѣешъ,
Я постой, вѣтре, почакай,
Поржка да ти поржчамъ:
Ако би и на врѫщане,
Пѫть ти е прѣзъ село да минешъ,
И срещнешъ нѣйдѣ Милена:
Много ѝ здраве отъ мене!

Една сѣнка, сѣнка на жена — боса, чорлава, съ безумно ридание — прѣкоси край Боня и се втурна къмъ височкия брѣгъ на рѣката:

— Ангелина! — викна съ дрѣзгавъ гласъ Боньо.

Дѣвойката хукна изплашена и изведнажъ се чу въ нощьта плахъ писъкъ като на русалка, па плеснаха шумно водитѣ. Тогава отчаянъ ревъ продра мрака на нощьта:

— Джонкоо! — извика като раненъ Боньо и се хвърли въ водитѣ по Ангелина — тя бѣше то . . .

Заглъхна. Сѣнката на Джонка се мѣрна на моста, той видѣ хора да се давятъ и долови сѣкашь другъ викъ изъ подъ водитѣ: Ангелина . . .

Слѣдъ минута на моста нѣмаше никой: водитѣ по рѣката още се пѣнѣха, а прѣко тѣхъ обширни сазища шумѣха — сега на тамъ се виеше сѣкашъ нѣкой страшенъ змѣй. . .

. . . . . .

Не слѣдъ много откъмъ село отърчаха троица селяни. Тѣ бѣха пратени отъ Болѣрски. Тоя не бѣше повѣрвалъ на Николица: прати тия хора къмъ моста, а самъ дигна караулъ и тършуваше вредъ въ селото изчезналата гласена невѣста.

— Тука ще е! — викна първиятъ разпъхтѣнъ селянинъ; — тукъ се чу гласъ.

— Я вижте, ей! — дигна другиятъ селянинъ нѣщо, което се омота въ нозѣтѣ му.

То бѣше прѣбрадка.

— Ангелинина е! — настръхна първиятъ селянинъ. И заогледваха намѣрената прѣбрадка.

А, наистина, тя трѣбва да бѣше Ангелинина. Прѣхапаха устни бѣднитѣ хора и втурнаха се отвждъ моста да зематъ лодка отъ рибаритѣ.

Слѣдъ малко отъ къмъ село тичаше жена съ викъ. То бѣше Николица: само тя едничка бѣ останала да вѣрва, че Ангелина е търтила да се дави, — знаеше я тя, знаеше, какъ се е тя съ Джонка имала...

— Ангелино! Ангелино мари! — прѣсипнала и замаяна викаше бѣдната жена срѣдъ мрака; — Охъ, луда и щура, чева се удави, мари? Льохъ, какво азъ сторихъ, вишни Господи! Льохъ, какво ѝ азъ рекохъ, света Богородичке! Анге-

линооо! — Божке, прибери ме и мене сега при нея! — Ангелинооо!

— Да мълчишъ! — поникна като изподъ земята прѣдъ нея тъмна сѣнка, по която шуртѣше вода, като отъ улѣй.

— Ти си жена, ти можешъ! — шепнѣше ѝ слѣдъ малко тази сѣнка; — ще те чакамъ надъ село и никому гъкъ, зере...

Николица бѣ дигнала ржцѣ къмъ небето. Откъмъ моста се чуха стжпки: единътъ отъ селянитѣ търчеше да възвѣсти въ селото, че на моста сж намѣрили прѣбрадката на Ангелина. И сѣнката прѣдъ Николица изчезна: тая забърза къмъ село и сега страшно виеше:

— Ангелиноо, охъ луда и щура, чева се удави марии?!

— Отиде! Язъкъ за хубавото дѣвойче, Николице! — настигна я селянинътъ.

И забързаха да отнесатъ къмъ село страшната вѣсть — разковниче на Джонковото щастие.

XXIX.

Кжсната прѣполовена мѣсечинка изгрѣ. Подъ черния дървенъ мостъ на пода се трупаха все пó-вече селяни. И чуваха се тѣхнитѣ дрѣзгави гласове по рѣката.

— Тегли насамъ лодката, Иване!

— Насамъ дайте канджитѣ .... въ дълбокото дирѣте!

— Прѣвара черна! Тичайте, бе братя!

И селянитѣ се стичаха. Имаше хора нагазили и съ дрѣхитѣ. Тѣ се пилѣяха далечъ по саза. По едно врѣме нѣкой викна:

— Калпакъ найдохъ, калпакъ!

Викътъ идѣше изъ тръстьта. Мѣстото, дѣто бѣше намѣренъ тоя калпакъ, бѣ стжпкано. Но селянинътъ не сапикаса това. Рукнаха по него селяни.

— Варей, млада младинка! — окайваха тѣ и разгледваха калпака.

— А бе, мяза ми да е Джонковътъ! — като че безъ да ще се изтърва изъ нѣчии уста.

Калпакътъ бѣше хубавъ, кждравъ: не можеше да се не познае Джонковътъ калпакъ; той бѣше отъ най-гойното и кждро агне въ бащинитѣ му стада прѣзъ тая пролѣть.

— Джонковътъ е! — потвърдиха и други, па онѣмѣха.

Въ това врѣме съ плачливо пъхтене пристигна и дѣдо Стоилко.

— Въ рѣката е, братя, тичайте! — викаше той и не слушаше.

А дирили бѣха вредъ, и въ най-дълбокото: нѣмаше какво да закачатъ дългитѣ канджи.

— Рѣка е, отвлича! — думаха угрижено селянитѣ.

Въ чуждото нещастие се лесно вѣрва. А дѣдо Стоилко направо си рече:

— Като я нѣма въ рѣката, може и да не се е хвърлила...

— Ама Джонковътъ калпакъ се намѣри въ саза, — му казаха.

Старецътъ подскочи като ужиленъ. Но не можеше да прѣмисли нищо: залисанъ бѣше бѣдниятъ баща.

Отърча най-послѣ и Болѣрски, придруженъ отъ караулитѣ, съ които прѣтършуваше селото. Той едничъкъ още не вѣрваше и не теглѣше го сърдце да дири Ангелина въ водитѣ. Майдовски бѣше липсалъ: Болѣрски го дири въ селото, а нѣмаше го и тука. Нѣщо се кѫсаше сега въ душата на кривоокия коравъ човѣкъ: да не би пъкъ наистина той, Майдовски, да е прѣдумалъ Грозя да убие бея? Болѣрски се не питаше, защо е дотрѣбало на Майдовски да се убие бея; той сега се само съмнѣваше — въ цѣлия свѣтъ се съмнѣваше. Че слѣдовательтъ не искаше ли да арестува него, Болѣрски, да го арестува прѣдъ цѣлото му село, и то за такъво едно убийство? И не трупаха ли се селянитѣ прѣзъ цѣлъ день низъ село? И не ще ли сѫ тѣ говорили прѣзъ цѣлия день какво не за него? То може нѣкои сами да сѫ подсторили Ангелина да избѣга и сега сѫ я укрили. Защо го нѣмаше Майдовски? Тѣ гласѣха ужъ още утрѣ слѣдъ сватбата да слѣзатъ въ града, че да издирятъ Грозя и да го накаратъ да си каже правото, а послѣ да зематъ отъ него тапията, че да направятъ такъво добро за селото, че отъ срамъ да прѣвиятъ вратъ всички...

На Болѣрски се цѣпѣше главата. Наврѣменѣ стиснѣше той песникъ и му се чинѣше, че съ единъ замахъ сега ще намѣри и Ангелина, и Грозя, и тапията...

— Джонковътъ калпакъ, Джонковътъ е! — чу че говорятъ селянитѣ; — баща му е въ града, та може да е на-

правилъ да го пуснатъ отъ затворъ; и ако е дошълъ да свари тука, кога Ангелина се е давила . . .

Болѣрски усѣти, че му се разигра цѣлата лѣва страна на лицето, а кривото му око го позаболѣ. Той изкимча дори, като чу едното име на Джонка.

— Дѣ го намѣрихте? — сврѣ се той между селянитѣ, попита прѣзъ зжби и взе калпака.

Послѣ повика лодка, качи се и отиде кждѣ мѣстото, дѣто се намѣри Джонковътъ калпакъ. Много ясно бѣше: тамъ, мочурно мѣсто, сж седѣли хора. Болѣрски съ трѣскаво око прослѣди: низъ саза сж прѣкосили хора, личаха изъ пó-сухи мѣста пó-голѣми и пó-малки стжпки. Все по саза можеше да се излѣзе на брода подъ село. А отъ тамъ — Старата гора.

Болѣрски стисна калпака въ ржка и излѣзе на моста. Той бѣше страшенъ. Кой е казалъ, че калпакътъ е Джонковъ? — Селянитѣ се начугулиха около му.

— Бе дѣте мое! — плачеше на страни дѣдо Стоилко и стискаше въ ржката си Ангелинината прѣбрадка.

— Не плачи бе! свика му Болѣрски; — нà, азъ ти думамъ: тука е инатска работа! И азъ ще ги намѣря!

Селянитѣ се смразиха.

А тъкмо тукъ въ навалицата се намѣси високъ, тънъкъ младъ овчарь съ клашникъ.

— Господарьтъ . . . . . тукъ ли ми е господарьтъ? — питаше той, проточилъ дългъ вратъ надъ всички.

— Ба, бай Петровътъ овчарь! — отзоваха се селяни.

Но овчарьтъ се изплъзна изъ срѣдъ тѣхъ, пое моста.

— Кмете, бае Петровътъ овчарь! извика единъ досѣтливъ селянинъ,

Болѣрски трепна.

— По що ходишъ, бре? — крѣсна той на овчаря.

Момъкътъ се сепна, спрѣ на моста и гузно отговори:

— Господаря си диря.

— Кждѣ ще диришъ господаря си на тамъ? — потръгна Болѣрски къмъ него.

— У градъ е той, — поотминваше нерѣшително овчарьтъ; — отъ градъ ще дойде. Поржка ми е да го причакамъ! — викна, като видѣ, че Болѣрски вече вървѣше къмъ него, хитриятъ горецъ тупна нозѣ и хукна.

Болѣрски спрѣ. „Поржка му е ха?“ — пришепна! — „азъ ей сега ще имъ дамъ да ме разбератъ.“

И повърна се, па крѣсна къмъ всички:

— Хайдете въ село! Никой не се е давилъ. Това е инатска работа. А като е за инатъ, азъ ще имъ покажа, у кого го има!

Болѣрски се опиваше отъ зълъ напънъ и ставаше сѣкашъ по́-едъръ тъй, както други хора, когато се разлютятъ, се свиватъ и сочатъ по́-дребни, отколкото сж. И не видѣше той нищо около си — не видѣше, че нѣмаше нито единъ селянинъ, който да му се радва, макаръ че никой още не разбираше, какво е станало. Тѣ всички, отначало съ прѣдпазливо бързане, а послѣ комай съ тичане се спуснаха къмъ село.

А тукъ ново слисване: нѣмаше я Стоилица . . . . Болѣрски си захапа мустакитѣ и почна да се усмихва. Послѣ поржча да му привикатъ Николица. Но въ кжщата на тая дори и огънътъ на огнището бѣше изгасенъ: нѣма я никждѣ! Болѣрски се леко разядоса и отиде самъ съ караула въ кжщата на бае Петра. Цвѣта, Джонковата буля, излѣзе слисана, но . . . . . не знаеше, какво да каже: Петровица вечерьта съ плачъ си легнала, а сега и нея я нѣмаше никждѣ . . .

— Вижъ ти жени! — почна да се люти и дѣдо Стоилко, но нѣкакъ съ очудване, като да му бѣше толкова за сърдня, колкото и за радость...

А Болѣрски слѣдъ туй вече досущъ спокойно подбра караула, зе и дѣда Стоилка съ себе си, па тръгна къмъ бае Петровитѣ егреци: тамъ ще да сж, овчарьтъ на моста отъ тамъ е пратенъ да причака бае Петра . . . На излизане обаче Болѣрски свърна съ караулитѣ и у Сиракъ Боня, да пита сестра му, не се ли е той свъртѣлъ. Но нея я нѣмаше — отишла да спи при нѣкоя дружка изъ селото: нали е сирота . . .

XXX.

Чудни сж мъглитѣ, които падатъ по езерата и блатата край Черно море. Тѣхъ не видите отъ дѣ идатъ: не сж като ония по политѣ на Стара планина, нито като ония по Дунава на есень. По политѣ на Стара планина мъглитѣ излизатъ

изъ усоитѣ и се валятъ надъ градове и села; а по Дунава — тѣ сѫ влашки мъгли; тѣхъ ги видите, че пъплятъ като облакъ прахъ по равното отвѫдъ, дойдатъ и въседнатъ великанката рѣка и изрѣдко само навиватъ на още по́-великанския български брѣгъ, покатерватъ се надъ него, но по́-насамъ не идатъ. А край морето не е тъй; тукъ мъглитѣ излизатъ сѣкашъ отъ всѣка страна: отъ пѣната на вълнитѣ, отъ шуплитѣ на прѣсъхналитѣ прѣзъ лѣтото блата, отъ разлѣтитѣ най-послѣ на вливане въ морето рѣки. И изчезватъ тѣ тъй незабѣлѣзано, както и незабѣлѣзано обхващатъ земята; не е като край Балкана и по Дунава да траятъ по дни; — часъ-два и нѣма имъ помена. Само влагата имъ остава — лека, но миризлива, възкисела влага.

Слѣдъ горещия вчерашенъ день посрѣди нощь сега небето се сбра съ земята: падна гѫста тежка мъгла. И като винаги тукъ дойде тя изневидѣло, та изравни брѣговетѣ съ рѣкитѣ, планинитѣ съ полята.

Прѣдъ пещерата подъ „Кръстатъ камень“ надъ болѣровската рѣка — на сѫщото онова мѣсто, дѣто бѣше прѣспалъ Джонко, когато удари Грозя — тамъ сега горѣше буенъ огънь. Прѣдъ него стоеше мокъръ човѣкъ, сушеше дрѣхи, а по́-настрани бѣ изправена една кремъклия овчарска пушка. По едно врѣме изъ пѫтеката отъ къмъ гората се чуха нѣчии бързи стѫпки и понесе се гласъ:

— Кам' те, бе Джонко! Ще се изгубя въ тая пуста мъгла!

— Ей ме хе! — обади се Джонко отъ край огъня: — той бѣше тамъ и сушеше измокренитѣ свои и Ангелинени дрѣхи.

— Да ни е жива стрина Николица, брате! — скочи Боньо отъ скалата и се озова при огъня съ вързопъ дрѣхи подъ рѫка.

Боньо бѣше оная тъмна сѣнка, която прѣсрѣщна Николица, когато тази тичаше къмъ моста и привикваше Ангелина. Той я накара да му изнесе надъ село сухи дрѣхи, не укри отъ нея, дѣ сѫ Джонко и Ангелина, каза ѝ да си свива устата и сега тичаше съ вързопа, па и съ своето шишине на рамо, което отпрѣди бѣ скрилъ въ гората

— Само полека, Боньо! — посрѣщна го Джонко съ посърнало лице, безъ усмивка; ще я събудишъ, приятелю! — показа той съ очи къмъ пещерата.

— Че какво ти е? — попита по-глухо Боньо и се вгледваше въ измѫченото лице на приятеля си.

Джонко му не отговори, а стана и се заогледа, — като че прѣглеждаше мѣстото, за да опрѣдѣли, какво трѣбва да правятъ, ако ги нападнатъ. Той знаеще, че токо тъй не ще мине всичко, че тепърва ще има зло. И невеселъ бѣ Джонко. Той щѣше да се удави, кога се хвърли отъ моста: улучи дълбоко мѣсто, заблъска се безуменъ, настигна Ангелина, па би удавилъ и нея съ себе си, ако Боньо не бѣше тъй силенъ и тъй високъ. Послѣ тѣ заедно освѣстяваха Ангелина и отъпкаха онова мѣсто въ тръстьта, дѣто селянитѣ намѣриха Джонкова калпакъ. Джонко се залиса отъ всичко туй, сключи му се душата и не би могълъ да каже, какъ смогна да доведе Ангелина до бащинитѣ си егреци. Сегисъ-тогисъ ще се наведе, ще я погледне въ лицето, сѣкашъ за да се увѣри, че е тя, па притисне я до страната си и пакъ забързатъ. На егрецитѣ Джонко прати пакъ Първана, младия овчарь, да мине подъ село, да прѣсрещне какъ да е по пѫтя отъ града баща му и да му обади, че сѫ живи. Слѣдъ това зема сухи двѣ аби и клашникъ отъ овчаритѣ, па повеседя и доведе Ангелина тукъ въ пещерата, постла ѝ клашника, позави я съ абитѣ, мѫчи се да я разсмѣе и едва, когато тя заспа, той се сѣти, излѣзе, погледа мъглата, прѣсмѣтна, че не е страшно да запали огънь — нѣма да се вижда — и дигна клада на полянката прѣдъ пещерата, па зачака Боня. А кога чакаше, пакъ му домѫчне, вѣждитѣ му се сключиха . . . и не се зарадва сега на приятеля си.

— Ти, брате, рече му той; ще заемешъ пусия тукъ! — и посочи му трепетликата, която се бѣше понавела и надничаше отъ високата скала долу въ рѣката; — азъ ще се залостя на пѫтеката, па . . . ако ме убиятъ . . . каквато ми е урисията тамъ! А знай, брате, слѣдъ Ангелина, ти ми си наймидъ на свѣта!

— То още не сме до умиралка, — отвърна Боньо; — азъ ще поснова низъ гората горѣ, а ти, брате, дай на Ангелина да се прѣоблѣче, та да не простине?!

И пое пѫтеката — изгуби се въ мъглата съ шишинето си на рамо.

Джонко изпъшка, поклати глава и отиде, та дигна Ангелина.

— Стани, милинке: Боньо донесе отъ село сухи дрѣхи, а азъ запалихъ огънь.

— Отъ село ли?

— Отъ леля ти.

— Казалъ ли й е? — потрепера Ангелина.

— Не го питахъ, ама то е все едно: на ли ще трѣбва да узнаятъ? Помръзнало ми си, Линче! — притисна я Джонко на страната си и я отведе при огъня.

— Не съмъ, милинки! — отвърна свѣнливо тя и седна до него.

— Грѣй ми се, треперушко! — замилва я Джонко.

— Не ща... не ми е студено... Искамъ тъй, — сложи Ангелина главата си на колѣното му и заплака.

— Линче, не мой! Какво ти е?

— Да умремъ бе! Нека умремъ сега! — прохлипа Ангелина и пакъ се изправи.

— Да не си казвала това! Или се боишъ?

— Отъ що да се боя, Джонко? — облегна се тя на рамото му; — не бѣхъ ли прѣжалила всичко?

— Я ми се засмѣй! — дръпна я Джонко; — засмѣй ми се, бе пиле, ама тъй, че да екне гората!

— Охъ, какъвъ си! — мѫчеше се да се усмихне Ангелина; — не мога още, Джонко!

И загледа го тя мило, свѣтло, като че си не вѣрваше на очитѣ, па додаде:

— Такъво ми е...

— Какво?

Ангелина бавно дигна рѫцѣ, сложи ги на раменѣтѣ му, притисна си лицето о неговитѣ гърди и пробъбла.

— Сънъ ми е сѣкашъ бе! Милъ ми си!

И замрѣха.

А гората на долу къмъ селото почна да шуми. Прѣзъ гѫстата мъгла не можеше да се види нищо, но на прѣпрѣчения врѣмененъ мостъ до брода на болѣревската рѣка сгъл-

чаха по едно врѣме жени и изведнажъ се смълчаха, послѣ чуха се шумнитѣ колела на талига, а по́-далечъ откъмъ село дойде глъчъ наеженъ и бързъ отъ множко хора. То бѣха караула, що бързаше съ кмета и дѣда Стоилка къмъ егрецитѣ. Не слѣдъ много тѣ минаха по мостчето отвждъ рѣката и поеха стръмната гора. Ако мъглата не забулваше всичко, тѣ биха видѣли на лѣво, задъ единъ джбъ жени, които се бѣха разтреперали. Сжщо мъглата имъ попрѣчи да видятъ въ полянката-ливада токо надъ рѣката и талига, която двама мжже разпрѣгаха, а сега сжщо така се бѣха спотаили. Единътъ отъ мжжетѣ при талигата пропълзѣ къмъ караула, прислуша, и когато тоя отмина, каза височко къмъ другия:

— Кметътъ бѣше, господарю, хемъ съ дѣда Стоилка: кабилъ не е, отиватъ да дирятъ Джонкови!

— Бре Първане! — викна изненадано една отъ женитѣ край джба.

Мъглата прѣчеше на очитѣ, но не и на гласоветѣ: — тѣ се познаха.

— Ба, господарке! — подскочи Първанъ; — Господарьтъ е тука!

Женитѣ рукнаха: това бѣха Петровица, Стоилица и Боньовата сестра, които Николица бѣ скрито сбрала въ село. Тя на своя глава имъ каза, дѣ сж Джонкови и че по Боня имъ е пратила дрѣхи, та ги подбра и сега щураха изъ мъглата, дирѣха пжтеката за „Кръстатъ камень,“ па се бѣха изплашили отъ шума на караула и отъ тоя на талигата, та се скриха задъ тоя джбъ.

— Господи! Стопанке? — обади се втрещенъ самъ бае Петъръ.

— Давили се, Петре! — заплака Петровица.

— На ли сж живи, — промълви бае Петъръ и зина, като позна Стоилица; — Ба, нано Стоилице!

— Нека сж живи, свате Петре, па всичко може да се свърши съ добро! — каза тая.

— Чулъ те Господь, сватя! — прѣкръсти се бае Петъръ; — возѣхъ отъ града учителя и Стилияна, а задъ моста ме прѣсрѣща Първанъ — самъ Джонко го пратилъ. Тъй и тъй, — ми разправя. Взе ми се умътъ. Оставихъ учителя и

Стилияна да си идатъ нѣши въ село, а самъ хукнахъ къмъ тука: охъ, Господи, дано нѣщо кръвнина не падне!

— Кръвнина ли? — обади се задъ всичкитѣ Николица, която и не наближаваше, давѣше се нѣкакъ сѣкашъ отъ плачъ; — нека се опитатъ, да видимъ! Петре, да ме заведете вие мене . . . щѐ, заведете ме при младитѣ, че азъ . . . азъ очи ще дера и не ще оставя да падне косъмъ отъ главата имъ!

И изведнажъ старата самотна жена захлипа, но като че не отъ плачъ, а отъ ядъ, отъ мжка и отъ злорадство въ душата си: бѣдната жена до днесъ не бѣ проговорвала съ бае Петра и поздравъ не бѣ му посрѣщала отъ онова врѣме на младость и щуро момичество, когато тя се бѣ имала съ него всѣкакъ . . .

А до като старитѣ размѣняха тѣзи думи, овчарътъ Първанъ свари да се наведе до ухо на Боньовата сестра и бърже ѝ шепнѣше, разправяше нѣщо, па токо се изправи и радостно рече:

— Азъ ще отърча да обадя на Джонкови!

— Върви, Първане! — разпрегна си конето бае Петъръ и ги пусна въ ливадата.

Боньовата сестра шепномъ прѣдаде на женитѣ това, което Първанъ ѝ обади.

— Дано, Господи! — прошепнаха Стоилица и Петровица.

— Ама какъ да не скочатъ? — ококори се мжжки Николица; — да видите само вие: то какъвто е тоя учитель, па билъ и боленъ, ще дигне той сега цѣлото село на кракъ! Мало и голѣмо ще рукне!

XXXI.

Далечъ изъ мъглала се носѣше отсѣчениятъ гласъ на болѣровското клепало: навѣрно никога това клепало не е блъскало тъй. А по едно врѣме срѣдъ мегдана на селото екнаха и се изгубиха въ мъглата и нѣколко гърмежи отъ револверъ.

— Пуснете ме, бей, живъ ще си изгоря! — ревна отъ караулната стая на канцеларията бѣдниятъ Баланъ.

Той отъ вчера си стоеше затворенъ; днесъ слѣдователятъ бѣ казалъ, че ще го изиска въ града, та го не освободика.

А сега той мислѣше, че има пожаръ, като се гърми, та се кжсаше въ затвора си.

— Хайде да го пуснемъ! — смили се Стилиянъ и подкани Василиева.

Защото Стилиянъ и Василиевъ бѣха тия, които биеха клепалото и гърмѣха: рѣшили бѣха да дигнатъ селото на кракъ.

А Болѣрово дълбоко спѣше. Утрѣ бѣ недѣля — день тежъкъ: въ селото джелепи ще рукнатъ и лихвари. . . Ехъ, мили, хубави, тжжни и мжчни есенни дни!

Но будѣше се сега въ срѣднощна доба заспалото село: като мълния се носѣше по всички кжщя: — селската тапия се намѣрила, самъ Грозьо Балановъ я издалъ. Учителтъ чудо ще разправи на селянитѣ!

— Не можемъ, не бива! — отвърна Василевъ мрачно на Стилияна: — нека селото да не знае всичко! Ние ще си кажемъ, че тапията е намѣрена, но че у насъ е тя, у хаджи Джонкова родъ! — Селянитѣ трѣбва да строшатъ главата на кривоокия дяволъ!

И селянитѣ се стичаха, готови да строшатъ не само една глава. . . Не слѣдъ много мегданътъ прѣдъ канцеларията се задръсти отъ мжже и жени: тѣ искаха да чуятъ . . . то и дѣцата трѣбваше да чуятъ, кое и какъ ще спаси селото! А Стилиянъ и болниятъ учитель срѣдъ тази обща радость и трепетъ, като че се караха. . . Стилиянъ не искаше да излѣзе и да разправи на селянитѣ това, което щѣше да дигне селото на животъ и вѣра. А Василевъ . . . той добрѣ прѣсмѣташе: Стилиянъ трѣбваше да излѣзе, да се хареса на селянитѣ! И изведнажъ, разгнѣвенъ, Василевъ викна съ болничавия си гласъ:

— Селяни, мене не гледайте: азъ ви не ща ни доброто, ни злото! Боленъ човѣкъ съмъ азъ! Ей, Стилиянъ ще ви разправи, за какво добро ви будимъ въ тоя късенъ часъ!

Тълпата, притисната отъ тъмната мъгла, забъбра.

— Ти, учителю, да ни разправишъ: Стилиянъ не може! — завикаха. . .

И гълчаха. А изведнажъ отъ края на улицата се дигна шумъ, почна да расте — другъ шумъ и глъчъ, особенъ, страненъ, съ извивания. . . Файтонъ вървѣше тамъ.

— Той, брате! Тука карай бе! — викаха много гърла и упжтваха файтона къмъ канцеларията.

— Кмета го нѣма въ селото, чорбаджи, — викаха.

— Ама нашиятъ чорбаджия отъ града ли? Джонковътъ чича ли? — чугулѣха се отъ всички страни бѣдни селяни.

А той бѣше това, Кефалътъ: слѣдъ трийсеть години ей въ какъвъ часъ той стжпваше въ родното си село! Селянитѣ не си вѣрваха на очитѣ и не щѣше тукъ приказки: чудо трѣбваше да има, нѣкакво голѣмо добро за селото.

Василевъ, като видѣ Кефалътъ, свитичекъ се отдръпна, усмихна се горчиво и задърлено рече на Стилияна:

— Ей сега, кой ще разправи най-добрѣ всичко на селянитѣ! . .

А Кефалътъ неспокойно се озърташе въ файтона, накара най-послѣ файтонджиятъ да спре и сърдито се обърна къмъ селянитѣ:

— Да не е кръвнина паднала? Какво сте скочили въ късна нощь всички на кракъ? Още ли ще срамите селото?!!

Тълпата онѣмѣ за минутка и веднага всички на едно гърло заговориха.

— И осрамихме го, чева го не осрамихме? — чуваха се гласове.

— Когато съ години държимъ за кметъ тоя, дѣкато хора убива . . .

— И оголиха ни! И ризитѣ отъ гърбоветѣ ни насмалъ да продадатъ! — чуваха се гласове.

— Що стоите, бе хора! — крѣснаха нѣколцина; — тѣ сега може въ гората кръвь да пролѣятъ. Ще намѣрятъ Джонкови и кръвь ще пролѣятъ!

Кефалътъ настръхна. Стилиянъ, винаги прѣсмѣтливъ, сврѣ се сега при него и бърже му разправи, какво бѣ станало.

— Тѣ не сж убивали. . . Кметътъ ви не е убивалъ! — викна Кефалътъ, като се изправи на файтона си; — какво таквозъ вие: не бива тъй! Нà, азъ ви казвамъ, кметътъ ви е харенъ, токо. . .

Стариятъ човѣкъ пое дъхъ, навжси поредѣлитѣ си вѣжди, извади нѣщо въ ржката си и заговори:

— На̀, братя, ей ви я тапията! Чиста-чистинка — днеска ми я четоха въ града ходжи . . . нищо не е продавано въ мерата ни. Да ми вѣрвате: татко ми, покойниятъ, зло не е учинилъ на селото ни! Молба ми е, братя, за това ви съмъ и дошълъ: кротко да си живувате . . . и... да речете сега... кмета си да намѣрите и да речете: на̀, и пари ще дамъ азъ... Все, що е мое, на братови ми чеда ще остане... и на Джонка клетъ, дѣто го сега, думате, гонили въ гората . . . за това съмъ дошълъ. . . Чакайте, чакайте! Воля ми е, да знаете, да има миръ и слога . . . да се зематъ . . .

Онѣмѣ мегданътъ. Кефалътъ бѣше заговорилъ глухо, а сега повиши гласъ:

— Отъ Бога е дадено бе . . . домъ и челядь да си има всѣки! Тъй . . . воля ми е . . . на свой харчъ ще ви оправя всичкитѣ сждби по чифликъ, и по гори, и по мера . . . нека има слога! Мой братовъ Джонко, като е по меракъ съ дѣвойката щѐ, дѣто сж бѣгали сега. . . Хей, чакайте, само кротко-те, брей! — викна Кефалътъ къмъ единъ край, отъ кждѣто селяни вече бѣха хукнали къмъ гората . . .

— И ти, чорбаджи . . . съ насъ ела, чорбаджи! загърмѣ тълпата.

— Кротко щемъ я изкара, чорбаджи!

— Хвала ви на рода, на хаджи Джонкова рода, брей!

Нѣколко стотинъ селяни и селянки се разбутаха, размърдаха, а когато и файтонътъ се изви и тръгна срѣдъ тълпата, то нѣколко запасни отъ единъ край ревнаха:

— Ураа!

Като по знакъ гжстата мъгла се процѣпи отъ всички гърла:

— Ураа! — викаха и тия, които никога не бѣха викали тъй. . .

XXXII.

Гората отсамъ и отвждъ рѣката трещѣше. Нѣколко гърмежи кждѣ егрецитѣ вселиха страхъ срѣдъ непрогледната мъгла.

Боньо се бѣше зацѣпилъ у дънера на единъ брѣстъ до пжтеката подъ „Кръстатъ камень“ и викаше на Джонка:

— Ти върви, приятелю, при Ангелина . . . че да се не плаши.

Джонко си ханѣше устнитѣ. Уморенъ бѣше младиятъ момъкъ, уморенъ въ душата си. И ще убива, какво ще; и баща си би заклалъ, щомъ го тъй гонятъ . . . но не щѣше му се на Джонка вече никаква свада: — той не бѣ си отдъхналъ, не можеше да се радва на радостьта си! . .

— Джонко! — счу се глухо надъ скалата.

Познатъ гласъ бѣше. Свирна трижъ.

— Хо, Първане! — скочи Джонко.

— Азъ съмъ, Джонко! Да живѣете! — отвърна Първанъ, плъзна се по скалата и скочи прѣдъ пещерата, кждѣто отърчаха и Джонко съ Боня.

— Радость ви нося! Ама кметътъ е вече съ караулъ горѣ — не слушате ли ги да гърмятъ по егрецитѣ? — Дѣдо Лазаръ ще се уплаши и може да се изкаже, па ще ни прѣварятъ, — бърборѣше Първанъ, а радостьта не обаждаше.

— Ама да вървимъ ли на нѣкждѣ? — блѣднѣеше Джонко.

— Не бе, идатъ бе . . . и сестра ти иде, Боньо! — каза Първанъ и ергенски се обърка. . .

И разправи. Ако Джонко и Боньо биха видѣли нѣйдѣ приятели да се прѣгръщатъ и цѣлуватъ, то тѣ сега биха се тъй прѣгърнали, биха се тъй разцѣлували. . . Но тѣ не бѣха виждали нѣщо такова. А Ангелина сега бѣше на камъка прѣдъ пещерата и трепераше поразена отъ разказа на овчаря. Съзрѣ я Джонко и подскочи като еленъ:

— И майка ти иде, Линче! И мама, и тате! — викна той и сега за пръвъ пжть прѣзъ цѣлата тази нощь измжченията момъкъ прѣгърна своето либе отъ все младежко сърдце, стисна я въ прѣгръдкитѣ си, зацѣлува я и я не пущаше. . .

— Че кждѣ сте . . . кждѣ сте, дѣца? — се понесе изъ гората бае Петровътъ гласъ и наруши мълчанието прѣдъ скритата пещера: Джонко пое за ржка Ангелина и леки като сърни търтиха на посрещка.

— Не сте сторили добрѣ, синко, проговори бае Петъръ, но гласътъ му го издаваше — радость трептѣше въ душата му; — токо Богъ е сждия за такива работи!

А когато Джонко поведе Ангелина, та заедно цѣлупаха дѣсницата на благатния за минутка баща, то гласътъ на тоя трепна, омекна и вече прѣзъ сълзи той каза:

— Е, дѣца, нека сега Господь помогне и вамъ, и мене въ радостьта ни!

— Я, вижъ ги ти! — загълча изведнажъ Николица, като видя, че Ангелина писна, а писна и Стоилица, на се прѣгърнаха, като на раздѣла, а не като на среща; — вижъ ги ти!? Умрѣло ли оплаквате, мари? Синъ ли изпращашъ на война? Засрами се! — дръпна тя Стоилица; — да си я зела за ржка и да си се радвала! Ей тъй! — взе тя Ангелинината ржка и я втикна въ майчината ѝ; — ха сега, прѣдай я като майка въ ржцѣтѣ на човѣка ѝ! Него си тя обикнала и негова ще си е, па и Богъ ще имъ се радва!

А Стоилица покорно подведе Ангелина прѣдъ Джонко, но сълзитѣ ѝ не даваха да говори.

— Земай си я, бре! — замѣсти я и тукъ Николица; — тъй нà сте ми драги! И да знаешъ, Джонко, цѣлото село ще ви облажува! Па имай си я, синко, и все тъй си я милувай! И все тъй си я милувай, зере. . .

Николица можеше още да говори, макаръ да бликваха вече и ней сълзитѣ. Но глухъ гласъ откъмъ гората прошипѣ:

— Тичайте при пещерата! Идатъ!

— Боньо! — сепна се Джонко.

То бѣше Боньо. Той и тукъ се не забрави, а отскочи и прислуша шума въ гората: изъ дола край рѣката при Малешевския пжть идѣше голѣмъ глъчъ, а отгорѣ изъ пжтеката отъ къмъ егрецитѣ изведнажъ се чуха да цъкатъ пушки.

— Идатъ, приятелю! — каза Боньо; — но и учительтъ съ селянитѣ иде!

Когато овчарьтъ Първанъ бѣ прѣсрещналъ бае Петра отъ къмъ града и разправи, какво се е случило съ Джонко и съ дѣдовата Стоилкова щерка, то болниятъ учитель и Стилиянъ скочиха отъ талигата и търтиха пѣши къмъ село, като бѣха казали, че тѣ ще дигнатъ какъ и какъ селото. А туй бѣ възрадвало Първана, та той го бѣ прѣдалъ и на Боня.

— Цѣлото село сж дигнали! Трещи гората на долу! — говорѣше Боньо сега и пждѣше къмъ пещерата женитѣ.

— Ама какво има да сторятъ бре? — крѣсна Николица и сѣкашъ вече говорѣше на очи къмъ батьовцитѣ си; — чева то може на сила?

— Баа! — отзова се изъ мрака въ гората гласъ, отъ който тукъ всички изтръпнаха: — то може, скопосна сестро! Могло е и ще може!

Болѣрски бѣ туй — зълъ и смѣлъ пристжпва, полича му и сѣнката изъ страшната мъгла . . .

— Убихъ го! — изръмжа Боньо, клекна и си насочи пушината.

Бае Петъръ съ изцъклени очи отхвърли пушката отъ колѣното на Боня.

— Кръвнина ли искашъ да падне, бре момче? — викна той.

— Ха де, да видимъ, тъй ли се лесно на менъ стрѣля? — подби се Болѣрски и пристжпваше, па подсвирна и . . .

И изведнажъ нѣколко души — чу се — тупнаха съ нозѣ — скочиха отъ скалитѣ прѣдъ пещерата, па пушкитѣ имъ зацъкаха: Джонкови бѣха обградени...

Боньо се разяри:

— Тичайте, бре селяни, брее! — разтвори той гърдитѣ си и изтръгна изъ тѣхъ такъвъ гороломенъ ревъ, че би пробудилъ и спещитѣ въ цѣлата гора.

Склонътъ на рѣката загъмжа, викове отъ силни пó-силни зацѣпиха мъглата, и слѣдъ малко вече се разбираше нѣщо отъ това, което стотина гърла викаха — нѣщо смжтно, чудно и не за вѣрване . . . „Идемъ“, — чуваше се; — „чакайте... Джонковъ чича иде — стариятъ чорбаджия . . .“

— Нема? — изтръпнаха и кметътъ, и караулътъ, и бае Петъръ, и всички.

— За слога идемъ, за слога! — долитаха на близу гласове.

— Ба, щерко ма? — крѣсна изъ задъ караула гласътъ на дѣда Стоилка, той сѣкашъ се отъ сънъ събуди, тласна брата си и се втурна къмъ Боня; — молимъ ти се, бе братче!

Но взрѣ се въ бае Петра, позна го, вкисна сѣкашъ, спрѣ и се укокори, като старъ козелъ.

— Не мойте да падне кръвнина, бреей! — викаха селянитѣ вече на около по гората; — не мойте, че избиваме се въ тая мъгла, ха!

— Да не сте мръднали! — скръцна зжби Болѣрски къмъ Джонкови — хей, вие тамъ! — викна той на караулитѣ, които бѣха скочили отъ скалата; — тамо ли е момата? доведете я!

Никой не помръдна . . . Никой го не послуша!

XXXIII.

Стжпкитѣ на множеството селяни вече се слушаха. Тѣ приближаваха сега прѣдпазливо . . . и не викаха дори.

Дѣдо Стоилко се заогледва залисанъ и проточи вратъ къмъ брата си.

— Ама я ли сждя на моята челядь или ти, ха брате? — рече той, изви се и глухо додаде: па нà . . . писарьтъ вече може и да сж го затворили джандаритѣ . . . че нà, може да идатъ и тебе да хванатъ . . .

— Чакайте! Чакайте, джанъмъ! — втурна се по пжтеката откъмъ гората човѣкъ: — то азъ сбъркахъ! извика той и всички го познаха.

То бѣше Стилиянъ: сѣкашъ е прислушалъ думитѣ на дѣда Стоилка и каза:

— Джандари нѣма! — Джонковъ чича иде, тапията носи . . . . . .

— А-а! — стжписа се поразенъ Болѣрски.

Прѣди минута, когато никой не му се покори на заповѣдьта, тоя коравъ човѣкъ навѣрно за пръвъ пжть въ живота си се бѣше объркалъ, истина само тъй, както се объркватъ другитѣ хора въ катадневнитѣ си несгоди, но объркалъ се бѣше: не сумѣсваше, какво ще стане и какво той сега ще трѣбва да направи, за да прѣчупи (ако не да насочи къмъ другиго) тоя остенъ, който тукъ въ тази нощь срѣдъ тази непрогледна мъгла слѣдъ таинственото убийство на неизвѣстния бей бѣше насоченъ отъ незнайна ржка срѣщу му и щѣше да го промуши въ гърдитѣ . . .

Сега вѣждитѣ на Болѣрски се високо дигнаха, и челото му се набръчка отъ такъво очудване, при каквото на нѣкои хора се зима дори умътъ . . .

— Тапията ли? — глухо попита той.

— Тапията, куме, — отговори Стилиянъ; — ей ти бае Петъръ: Грозьо самъ му я даде... Той, Грозьо, убилъ бея — кажи, бе бае Петре! — обърна се Стилиянъ къмъ бае Петра...

— Имане, рече, дирѣли, — отговори, като че безъ да ще, бае Петъръ. — Той се взираше въ мъглата; селянитѣ тамъ се чугулѣха, водѣха нѣкого — не батя му ли?

Болѣрски изведнажъ поду гърди, удари се въ челото; той забрави сѣкашъ всичко друго, изгледа всички на около си и високо каза:

— Ей нà какъ! Така е станало то, та Грозьо е убилъ бея!

. . . . . .

Слѣдъ малко, когато пропъплаха селянитѣ и надъ скалата и подъ нея, то Богъ стори чудо: сѣкашъ съ ржка махна, та мъглата изчезна и бѣлна се деньтъ.

А Болѣрски се бѣше облегналъ на скалата и се показваше, че слуша това, което Кефалътъ говорѣше съ треперливъ гласъ, но въ сѫщность той нищо не слушаше. Всичко, което сега ставаше около него, и всичко, което се говорѣше, като че не се отнасяше вече до Болѣрски: — той само си капѣше мустакитѣ и не дигаше очи да погледне нѣкого; бѣше му на плачъ, за дѣто тъй лесно се узнаваше, че е невиненъ.

Но... Кефалътъ каза нѣщо въ старчешкото си говорене; изтърва той дума:

— Грѣхъ е да правимъ зло, — каза той; — нека да не става, Стоилко, сега това, що стана съ нази на младость. Тогава то бѣше... то е нѣщо отъ... отъ голѣма *простотия*...

На тази дума се сепна Болѣрски; потресе глава и вши кривъ погледъ въ Кефала.

— Ти се не сърди, Димо! — забѣлѣза го тоя; — азъ отъ душа думамъ. Нѣмамъ си челядь, брате, и все що е мое, то е на братовата ми челядь — остàви ща по нѣщо на черкви за душата си — това е. А сѫдбитѣ на селото ще оправимъ — азъ го рекохъ — на свой харчъ нà ще гоня тая работа. Пъкъ ти гледай селото, брате, кметувай си, че то ти иде отъ ржка, и селянитѣ ти се радватъ . . .

— Да знаете, — обърна се Болѣрски къмъ всички селяни; — азъ отъ утрѣ вече не съмъ ви кметъ!

Замълчаха всички. Кефалътъ кривна глава. И изведнажъ нѣкой се проврѣ прѣзъ тълпата и високо каза:

— Тамамъ харно, бе българи! . . .

То бѣше болниятъ учитель; той цѣлъ треперѣше; чудно бѣ, какъ е тръгнѣлъ до сега . . .

— Тамамъ харно! — повали той своя говоръ и повиши гласа си; — кога не рачи самъ, по-добрѣ: коджа село сте та...

Не го доизслушаха.

— Учителю, молимъ ти се: не мѣси се, джанъмъ! — наскачаха нѣколко селяни.

„Не е прилика да се мѣси!“ — говорѣха уста слѣдъ уста въ навалицата, и дигна се глъчъ околовръстъ.

— Нека си идатъ, да си идатъ! — чугулѣха се около учителя селяни; — идѣте си въ село, идѣте!

— Стилияне, идѣте си бе . . . вървѣте въ село! — прѣпратиха ги тумба селяни.

А други се струпаха около Болѣрски.

— Такива . . . . . да ги нѣмаме! — хилѣха се тѣ на Болѣрски; — вчера за селото глава щѣше да сложишъ . . . .

— Не ща! — махаше глава Болѣрски.

Но безъ четъ ржцѣ го тупаха по рамо.

— Щешъ, Димо, щешъ, какво не? Ние тебе си те искаме! — викаха; — ба, тамамъ сега съ тапията въ ржка да се озжбишъ ьа всички, пъкъ то . . .

— То нѣма да го бжде бе: той ще си ни е кметъ! Бааа! — тичаха отъ всички страни селяни.

— Ураа! — викнаха пакъ запаснитѣ.

И Болѣрски се ухили . . .

— Мирѣте се, бе братя! — наскачаха старци; — въ миръ и слога да си живѣемъ бе!

Па затискаха се, раздърпаха стария вжзелъ на кръвна вражда между Вълчарци и Хаджи Джонковия родъ и разнищиха тоя вжзелъ, разкжсаха го . . .

Пръвъ дѣдо Стоилко се обърна, протегна ржцѣ къмъ бае Петра, прѣгърна го и промълви:

— Богъ да ни милува чедата, брате!

А послѣ подведоха и Джонка съ Ангелина. Тѣ цѣлунаха ржка на Болѣрски, и той ги прости, потупа по рамо Джонка и съ крива усмивка на уста рече:

— Инатецътъ ти го нѣма по свѣта, ама си юначина..... и драгъ ми си!

Само Кефалътъ още стоеше на страна. Тогава дѣдо Стоилко пристжпи, хвана дъщеря си за ржка, поразтрепера се, поведе я прѣдъ стария бездомникъ, заекна се и глухо каза:

— Прощавай, Желъо, прощавай брате!

Бѣдниятъ Кефалъ! той поклати трижъ своята голѣма, голѣма глава, протегна ржка, за да я цѣлуне Ангелина, и тжпо рече:

— Нека Богъ прощава на всички! — па извърна се и обърса бликналитѣ си едри сълзи . . .

. . . . . .

. . . . . .

Ехъ, мили, хубави, тжжни и мжчни есенни дни! Храната е въ пълнитѣ хамбари; веселието е по хора и седѣнки; тжгата е по изрежданата младость на вчерашнитѣ отрастъци, а мжката — ехъ, тая черна мжка по тия видими и невиждани несгоди!

Болѣрево се будѣше . . .

Да, мили, хубави, тжжни и мжчни есенни дни! Въ тѣхъ е животътъ по насъ, и въ тѣхъ е теглото. Защото нема е тегло на орань, сѣитба, коситба? Нема е тегло на жетва и вършитба? Трудътъ — макаръ и черенъ, макаръ и денонощенъ — е благодать: той е благословенъ отъ Бога. Ама нема пъкъ е въ него животътъ? О, тежки сж есеннитѣ дни — дни на разплата съ блѣноветѣ на сърцето и дни на възмездие за човѣшката слѣпота, бездушие и коравина!

Болѣрево се будѣше . . . Почнатата отъ снощи сватба се доизкарваше. Само Дойна Майдовски го нѣмà. По обѣдъ узнаха, той прѣзъ нощьта се запжтилъ къмъ Ахлари, да разпита ужъ за убития бей, пъкъ останалъ въ близкото село Мечево да прибира лихвитѣ и да размѣня записитѣ на своитѣ длъжници . . .

А болниятъ учитель лежеше въ стаичката си на гърбъ, кашлѣше и дрѣзго мърморѣше по неразбранитѣ селяни . . . .

Несретенъ Грозьо, той единъ не се ни видѣ, ни чу. Татка му, Михо Балана, откараха въ града за разпитъ по сина му, но той вече не отговаряше: досущъ се побърка бѣдниятъ баща . . .

Край.

1637—1902

PG1037
S76E8
1902

III. Други книги.

		л. ст.
1.	**Тарасъ Булба,** повѣсть отъ *Н. Гоголъ*, прѣведе Н. Бончовъ. 8.° 1882. 113 стр.	0·80
2.	**Сбирка** отъ рѣчи и сказки, нарочно приготвени и сказани при уречени случаи прѣзъ тържеството отъ 6 априлия 1886 год. въ София (отъ В. Друмевъ, В. Д. Стояновъ, М. Д. Балабановъ, д-ръ Д. Молловъ и др.). 8.° 1885. 98 стр.	0·80
3.	**Пролѣтна разходка** отъ София до Кокаленския манастиръ, отъ В. Д. Стояновъ, съ образи на крѣпостьта Урвичъ и на Шишмановата сребърна чаша. 8.° 1892. 13 стр.	0·10
4.	**Пролетаритѣ** или „Трай коню за зелена трѣва". Оригинална трагикомедия отъ В. Н. Поповичъ. 8.° 1896. 40 стр.	0·20
5.	**Единъ прѣдатель,** театрално прѣдставление въ петь акта отъ Хенрикъ Ибсенъ, прѣведе Г. Д. Начовичъ. 8.° 1896. 89 стр.	0·80
6.	**Македония.** (Етнография и статистика) отъ *В. Кжнчовъ*. 8.° 1900 год. 341 стр. съ 11 карти	4·50
7.	**Сборниче** за юбилея на професора М. С. Дриновъ (1869—1899), съ образа на Дринова и на честитния му адресъ. м. 8.° 127 стр.	1·—
8.	**Сборникъ** на Българското книжовно дружество, кн. I (съ трудове отъ В. Йордановъ, С. Аргировъ, К. Шапкаровъ, П. Гжбювъ), 8.° 1901 год. 464 стр.	4·50
9.	**Исторически паметници** по врѣмето на завѣрата. 8.° 1884 г. 39 стр. Съ намалена цѣна	0·15
10.	**Животъ, дѣяния, изповѣдание** и кратко изложение на чудесата на св. отецъ нашъ **Климентъ,** български архиепископъ. Прѣведе отъ гръцки Д. Матовъ. 8.° 1885. 40 стр. Съ намалена цѣна	0·25

На абонатитѣ на „Периодическо списание" и на книжари се прави отстжпка отъ горнитѣ цѣни на всички дружествени издания и книги по 25%.

PG 1037 .S76 E8 1902
Esenni dni / ANQ5463
Hoover Institution Library
3 6105 082 742 235

Бѣдниятъ Кефалъ! той поклати трижъ своята голѣма, голѣма глава, протегна ржка, за да я цѣлуне Ангелина, и тжпо рече:

— Нека Богъ прощава на всички! — па извърна се и обърса бликналитѣ си едри сълзи . . .

. . . . . .

. . . . . .

Ехъ, мили, хубави, тжжни и мжчни есенни дни! Храната е въ пълнитѣ хамбари; веселието е по хора и седѣнки; тжгата е по изрежданата младость на вчерашнитѣ отрастъци, а мжката — ехъ, тая черна мжка по тия видими и невиждани несгоди!

Болѣрево се будѣше . . .

Да, мили, хубави, тжжни и мжчни есенни дни! Въ тѣхъ е животътъ по насъ, и въ тѣхъ е теглото. Защото нема е тегло на орань, сѣитба, коситба? Нема е тегло на жетва и вършитба? Трудътъ — макаръ и черенъ, макаръ и денонощенъ — е благодать: той е благословенъ отъ Бога. Ама нема пъкъ е въ него животътъ? О, тежки сж есеннитѣ дни — дни на разплата съ блѣноветѣ на сърцето и дни на възмездие за човѣшката слѣпота, бездушие и коравина!

Болѣрево се будѣше . . . Почнатата отъ снощи сватба се доизкарваше. Само Дойна Майдовски го нѣмà. По обѣдъ узнаха, той прѣзъ нощьта се запжтилъ къмъ Ахлари, да разпита ужъ за убития бей, пъкъ останалъ въ близкото село Мечево да прибира лихвитѣ и да размѣня записитѣ на своитѣ длъжници . . .

А болниятъ учитель лежеше въ стаичката си на гърбъ, кашлѣше и дрѣзго мърморѣше по неразбранитѣ селяни . . . .

Несретенъ Грозьо, той единъ не се ни видѣ, ни чу. Татка му, Михо Балана, откараха въ града за разпитъ по сина му, но той вече не отговаряше: досущъ се побърка бѣдниятъ баща . . .

Край.

1637—1902

PG1037
S76E8
1902

III. Други книги.

		х. ст.
1.	**Тарасъ Булба,** повѣсть отъ *Н. Гоголъ*, прѣведе Н. Бончовъ. 8.° 1882. 113 стр.	0·80
2.	**Сбирка** отъ рѣчи и сказки, нарочно приготвени и сказани при уречени случаи прѣзъ тържеството отъ 6 априлия 1886 год. въ София (отъ В. Друмевъ, В. Д. Стояновъ, М. Д. Балабановъ, д-ръ Д. Молловъ и др.). 8.° 1885. 98 стр.	0·80
3.	**Пролѣтна разходка** отъ София до Кокаленския манастиръ, отъ В. Д. Стояновъ, съ образи на крѣпостьта Урвичъ и на Шишмановата сребърна чаша. 8.° 1892. 13 стр.	0·10
4.	**Пролетаринтѣ** или „Трай коню за зелена трѣва". Оригинална трагикомедия отъ В. Н. Поповичъ. 8.° 1896. 40 стр.	0·20
5.	**Единъ прѣдатель,** театрално прѣдставление въ петь акта отъ Хенрикъ Ибсенъ, прѣведе Г. Д. Начовичъ. 8.° 1896. 89 стр.	0·80
6.	**Македония.** (Етнография и статистика) отъ *В. Кжнчовъ*. 8.° 1900 год. 341 стр. съ 11 карти	4·50
7.	**Сборниче** за юбилея на професора М. С. Дриновъ (1869—1899), съ образа на Дринова и на честитния му адресъ. м. 8.° 127 стр.	1·—
8.	**Сборникъ** на Българското книжовно дружество, кн. I (съ трудове отъ В. Йордановъ, С. Аргировъ, К. Шапкаровъ, П. Гжбювъ), 8.° 1901 год. 464 стр.	4·50
9.	**Исторически паметници** по врѣмето на завѣрата. 8.° 1884 г. 39 стр. Съ намалена цѣна	0·15
10.	**Животъ, дѣяния, изповѣдание** и кратко изложение на чудесата на св. отецъ нашъ **Климентъ,** български архиепископъ. Прѣведе отъ гръцки Д. Матовъ. 8.° 1885. 40 стр. Съ намалена цѣна	0·25

На абонатитѣ на „Периодическо списание" и на книжари се прави отстжпка отъ горнитѣ цѣни на всички дружествени издания и книги по 25%.

PG 1037 .S76 E8 1902
Esenni dni / ANQ5463
Hoover Institution Library
3 6105 082 742 235

Цѣна лева 1·50.